T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAYGUSUZ ABDAL (HAYATI, ESERLERİ ve DÜŞÜNCELERİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neslican AKMAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haşim ŞAHİN

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAYGUSUZ ABDAL (HAYATI, ESERLERİ ve DÜŞÜNCELERİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neslican AKMAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı: Ortaçağ Tarihi

"Bu tez 28/05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Haşim Şahin	Başarılı	[signature]
Doç. Dr. Tolga METİN	Başarılı	[signature]
Dr. Öğr. Üy. Recep Yaşa	Başarılı	[signature]

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	**Neslican AKMAN**
Öğrenci Numarası	:	**1560Y12007**
Enstitü Anabilim Dalı	:	**Tarih**
Enstitü Bilim Dalı	:	**Ortaçağ Tarihi**
Programı	:	☑YÜKSEK LİSANS ☐DOKTORA
Tezin Başlığı	:	**KAYGUSUZ ABDAL (HAYATI, ESERLERİ ve DÜŞÜNCELERİ)**
Benzerlik Oranı	:	**%9**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☑ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulalma Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

09/05/2019
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımca yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbetezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

09/05/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Haşim ŞAHİN

Tarih: 09/05/2019

İmza:

☐KABUL EDİLMİŞTİR ☐REDDEDİLMİŞTİR **EYK Tarih ve No:**	**Enstitü Birim Sorumlusu Onayı**

ÖNSÖZ

Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri) isimli tez çalışmasının hazırlanmasında birçok değerli insanın ve kurumun katkısı olmuştur. Çalışmamın her safhasında bilgi ve tecrübesini esirgemeyen ve beni sabırla dinleyen danışmanım Prof. Dr. Haşim ŞAHİN' e teşekkürü bir borç bilirim. Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim süresince üzerimde emeği bulunan Prof. Dr. Arif BİLGİN' e şükranlarımı sunarım. Tez savunmamda bulunan Doç. Dr. Tülay METİN ve Dr. Öğr. Üyesi Recep YAŞA 'ya değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Sundukları çalışma ortamı ve hizmetten dolayı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin bütün çalışanlarına ve burs aldığım Türk Tarih Kurumu'na destekleri için teşekkür ederim. Son olarak çalışmam boyunca yanımda olan arkadaşlarıma ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim kıymetli aileme sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Neslican AKMAN

16.06.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

Bkz. **:** Bakınız
C. **:** Cilt
çev. **:** Çeviren
Dan. **:** Danışman
DİA **:** Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
Ed. **:** Editör
EI. **:** The Encylopedia of Islam
Haz. **:** Hazırlayan
H. **:** Hicrî
Hz. **:** Hazreti
M. **:** Miladî
s. **:** Sayfa
S. **:** Sayı
ss. **:** Sayfa Sayısı
ter. **:** Tercüme
TDV **:** Türkiye Diyanet Vakfı
TTK **:** Türk Tarih Kurumu
TKHV: Türk Kültürü Hacı Bektâşi Veli Araştırmaları Dergisi
vd. **:** ve devamı
Yay. **:** Yayınlar

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	✓	**Doktora**	
Tezin Başlığı: Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri)			
Tezin Yazarı: Neslican AKMAN		**Danışman:** Prof. Dr. Haşim ŞAHİN	
Kabul Tarihi: 28/05/2019		**Sayfa Sayısı:** v (ön kısım) + 95 (tez)+2 (Ek)	
Anabilim Dalı: Tarih		**Bilim Dalı:** Ortaçağ Tarihi	

Osmanlı erken döneminde sosyo-dini yaşamda faaliyet gösteren zümrelere dair önemli bilgiler aktaran Aşıkpâşazade, *Abdalân-ı Rum* adında bir gruptan bahsetmiştir. Anadolu abdalları olarak da zikredilen bu zümre "*baba, abdal, şeyh*" ünvanlı dervişlerden oluşmaktadır. Bu zümreye tabi olan dervişler toplumda önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevleri iki kısma ayırmak mümkündür. Bir kısmı gazi-derviş kimliği ile savaşlara katılırken bir kısmı da sufi-şair kimliği ile tekke adı verilen mekanlarda ilmi faaliyetlerde bulunarak yaşadıkları dönemin düşünce hayatına katkıda bulunmuştur. Nitekim, Abdalân-ı Rum zümresinin temsilcileri olan Abdal Musa ve müridi Kaygusuz Abdal'ın dervişliği de bu minval üzerine kuruludur.

Bu çalışma, XIV. yüzyılın ortaları ve XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Kalenderî dervişi Kaygusuz Abdal'ı konu edinmektedir. Hayatına dair bilgiler, *Abdal Mûsa Velâyetmesi* ve vefat ettikten sonra kaleme alınan *Menâkıbnâme*'ye dayanmaktadır. *Menâkıbnâme*'ye göre, Kaygusuz Abdal nüfusunun çoğunluğu Türkmenlerden oluşan Teke Bölgesi'ne bağlı Alâiye kentinde doğmuştur. Henüz genç sayılabilecek bir yaşta Elmalı'nın Tekke Köyü'nde dergâhı bulunan gazi-derviş Abdal Musa'ya mürid olmuştur. Tasavvufi eğitimi Elmalı dergâhında tamamlayan Kaygusuz Abdal, ömrünün neredeyse tamamını Kalenderî yaşam tarzı ve ritüellerine bağlı olarak geçirmiştir. Bu Kalenderî dervişi, mürşidi Abdal Musa'nın öğretilerini Anadolu, Rumeli ve Mısır'a kadar yaymıştır. Asıl ününe ise Mısır'da açtığı *Kasru'l- Aynî* dergâhı ve kaleme aldığı eserler sayesinde kavuşmuştur. Kaygusuz Abdal'ın bu dergâh vasıtasıyla Abdal Musa'nın öğretilerini yayması onu Bektaşi geleneği içerisinde önemli bir konuma yükseltmiştir. Nitekim, Kaygusuz Abdal'ın düşünceleri Bektaşi dervişleri ve şairleri tarafından benimsenmiş böylece o popüler bir sima haline gelmiştir. Öyleki, dervişin vefatından sonraki dönemde isminin Bektaşi tarikatı içinde zikredilmesi onun Kalender meşrep bir hüviyete sahip olduğu gerçeğini gölgede bırakmıştır. Kaygusuz Abdal, ilahi aşk, vahdet-ı vücud, nefis terbiyesi, Hz. Peygamber ve Ehlibeyt sevgisini konu alan manzum ve mensur tarzda eserler kaleme almıştır. Kaygusuz Abdal'ın vefatından sonra şiirleri üç yüze yakın şiiri *Divân* çatısı altında toplanmıştır. Dervişin kaleme aldığı diğer eserler, *Budalanâme, Kitab-ı Miğlate, Risâle-i Kaygusuz Abdal, Vücudnâme, Saraynâme, Dilgüşâ* ve *Mesnevîler (Mesnevî-i Baba Kaygusuz, Mesnevî-i Sâni, Mesnevî-i Sâlis*)'dir.

Anahtar Kelimeler: Abdâlan-ı Rum, Kalenderî, Bektaşi, Kaygusuz Abdal.

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	✓	**Ph.D.**	
Title of Thesis: (Life, Works and Thoughts) Kaygusuz Abdal			
Author of Thesis: Neslican AKMAN		**Supervisor:** Professor Haşim ŞAHİN	
Accepted Date: 28/05/2019		**Nu of Pages:** v (pre tex) + 95 (main body) + 2 (app)	
Department: History		**Subfield:** Medieval History	

Ashikpashazâdâ, who relays important information about the groups being active in the social-religious life of Ottoman's early period, mentioned a group named *Abdalân-ı Rum.* This group, which is also named as Anatolian dervishes, consists of dervishes titled as "baba, abdal, sheikh". Dervishes affiliated with this group assumed important duties within the society. It is possible to divide these duties into two parts. While some of them were participating in wars with their ghazi-dervish identity, some others provided contribution to the period's world of thought by engaging in scientific activities in the places named lodges with their sufi-poet identity. As a matter of fact, dervishhood of Abdal Musa and his follower Kaygusuz Abdal, who are the representative of Abdalân-ı Rum group, is formed in this way.

This study is about the Qalandarî dervish Kaygusuz Abdal, who is predicted to have lived in the middle of the XIV. century and in the first half of the XV. century. Information about his life is based upon the *Wiliyatnāmā-i Abdal Mûsa* and *Manāqibnāmā*, which was put down on paper after his death. According to this, Kaygusuz Abdal was born in Alâiye city affiliated to the Teke Region, population of which is mostly consisted of Turcomans. He became a follower of ghazi-dervish Abdal Musa, who has dervish lodge in the Tekke Village of Elmalı in an age that may be deemed as young. Having completed his sufi education in the Elmalı zawiyah, he had spent almost all of his life by remaining loyal to Qalandarî life style and rituals. This philosophic dervish spread the teaching of his mentor Abdal Musa to Anatolia, Rumelia and Egypt. He gained his real fame as a result of the tekke of Kasru'l Ayni he opened in Egypt and the works he wrote. Kaygusuz Abdal spreading the Abdal Musa's teachings through this tekke had moved him into an important position within the Bektashi tradition. As a matter of fact, thoughts of Kaygusuz Abdal were adopted by the Bektashi dervishes and poets, and he became a very popular character. Such that, mentioning of his name within the Bektashi cult in the period after the dervish's death overshadowed the fact that he had a Qalandarî identity. Kaygusuz Abdal wrote up poetic and prosaic works about divine love, unity of existence, human soul training, the love for prophet Hz. Muhammad and the Ahl al-Beyt. After the death of Kaygusuz Abdal, his almost three hundred poems were gathered under the roof of *Divân*. The other works that the dervish wrote are *Budalanâme*, *Kitab-ı Miğlate*, *Risâle-i Kaygusuz Abdal*, *Vücudnâme, Saraynâme*, *Dilgüşâ* and *Mathnawis (Mesnevî-i Baba Kaygusuz, Mesnevî-i Sâni*, *Mesnevî-i Sâlis*).

Keywords: Abdalân-ı Rum, Qalandarî, Bektashi, Kaygusuz Abdal.

GİRİŞ

XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da sosyal ve kültürel yaşamın şekillenmesinde derviş ve mutasavvıfların mühim roller üstlendikleri bilinmektedir. Bu zümreler, Babailer İsyanın tesiri ile Türkistan, Harezm, Horasan, Suriye, Irak gibi bölgelerden gelerek Anadolu topraklarına yerleşmiştir. Bu sosyal hareketlilik hem derviş gruplarının hemde medrese kökenli mutasavvıfların Anadolu topraklarına yerleşmesine ve muhtelif tasavvufi akımların burada vücut bulmasına ortam hazırlamıştır. Bu dönemde, Muhyiddin Arabi, Sadreddin Konevî, Fahreddîn Irâkî, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Evhadeddin Kirmânî, Hacı Bektâş-i Veli ve Yunus Emre gibi yüksek ve orta tabakaya mensup şahsiyetlerin Anadolu'da tasavvuf kültürünün oluşmasına öncülük ettikleri bilinmektedir.[1] Bu şahsiyetlerden bir kısmı temsil ettikleri tasavvufi görüş ve kaleme aldıkları eserler ile yaşadıkları dönemde kentlerdeki entelektüel yaşama katkı sağlamış bir kısmı ise kırsal kesimde hayat süren Türkmen boyları arasında popüler bir konuma yükselmiştir. Nitekim, Melâmetilik, Yesevilik, Kalenderîlik, Haydarîlik ve Vefâilik gibi zümrelerin temsil ettiği baba, şeyh, abdal ünvanlı dervişler nispeten konar-göçer kültürde hayat bulmuştur. Bu noktada bilhassa göçebe Türkmen boyları arasında müstesna bir konuma sahip olan Hacı Bektâş-ı Veli ve Yunus Emre'nin halk tasavvufu ve kültürünün oluşmasında payesi olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı erken döneminde ise bilhassa uc bölgelerdeki sosyal ve dini yaşama Kalenderî, Vefâi ve Haydarî gibi Türkmen boylarına mensup şeyh ve dervişlerin yön verdiği bilinmektedir. Nitekim, Aşıkpâşazade'nin Osmanlı kuruluş dönemini anlatırken Anadolu'da faaliyet gösteren "*Abdalân-ı Rûm*"[2] olarak bahsettiği zümre konar-göçer kültürde hayat bulmuştur. Esasında Abdalân-ı Rûm Türkiye Selçukluları döneminde Horasan Erenleri olarak bilinen zümrenin Osmanlı dönemindeki tezahürüdür. Nitekim, bu tâifeye mensup dervişlerden bir kısmı gazi derviş kimliği altında sultanlarla savaşlara katılarak İslamiyet'in uc bölgelerde yayılmasına zemin hazırlarken bir kısmı ise sufi şair kimliği altında tekkelerde eserler kaleme alıp, müridler yetiştirerek tasavvuf kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Bunların arasında, Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Karaca Ahmet, Seyyid Ali Sultan, Sultân Sücâeddin, Otman Baba, Koyun Baba ve diğer gazi-dervişin ismini zikretmemiz mümkündür. Bektaşi tarikatının kurulması ile

[1] Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi,* İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011, s. 270-287.
[2] Âşık Paşazâde, *Osmanoğullarının Tarihi Tevârîh-i Âl-i Osmân*, haz.: Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2007, s. 571.

birlikte Osmanlı devletinin toplumsal yaşamında uzun süre faaliyet gösteren Anadolu Abdalları ve kurdukları tekkeler, Bektaşi hüviyet altında zikredilmeye başlanmıştır. İsimlerini zikrettiğimiz dervişler arasında bilhassa Anadolu'da Hacı Bektâş-ı Veli kültürünün yayılmasında birinci derecede rol oynayan Abdal Musa ve dervişi Kaygusuz Abdal'ın önemli bir yeri vardır. Nitekim Anadolu Abdalları zümresine mensup olan Abdal Musa gazi-derviş kimliği ile faaliyet gösterirken, Kaygusuz Abdal ise sufi-şair kimliği ile ön plana çıkmıştır.

Çalışmamızın hacmini oluşturan Kaygusuz Abdal, XIV. yüzyılın ortaları ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Rum Abdalları zümresine mensup bir Kalenderî dervişidir. Tarihi ve tasavvufi hüviyetini aydınlatacak bilgilerin oldukça sınırlı olduğu Kaygusuz Abdal hakkında bilinen en yaygın kanaat onun, Alâiye emiri Hüsâmeddin Mahmud'un beyzâdesi olduğu ve henüz genç sayılan bir yaşta makam ve şöhreti arkasında bırakarak tasavvufa yönelmiş olduğudur. Bektaşi tarikatına mensup çevreler tarafından Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'ın vefatından bir hayli süre sonra kaleme alındığı düşünülen *Abdal Musa Velâyetnâmesi* ile *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi* bu şahsiyetlerin hayatına dair bilgileri ihtiva eden ana kaynak hüviyetindedir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını nüfusu konar-göçer Türkmenlerden oluşan Tekke Bölgesi'ne bağlı Alâiye'de geçirmiştir.[3] Osmanlı erken döneminde Anadolu'da faaliyet gösteren gazi-şeyh Abdal Musa'nın müridi olarak bahsedilen Kaygusuz Abdal, Kalender meşrep bir hayat tarzını benimsemiştir. Ömrünün çoğunu fakr ve tecerrüd çizgisinde geçiren bu derviş Kalenderî adab ve erkânını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Kendisini, ilahi aşk, nefis terbiyesi, insan-ı kâmil, melâmet, Hz. Muhammed ve Ehli beyt sevgisi, konulu eserler yazmaya adamış olan Kaygusuz Abdal muhtemelen ömrünün çoğunu seyahat ile geçirmiş ve katıldığı meclislerde cezbeli şiirler söylemiş olmalıdır. *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*'ne yer alan bilgilere göre, Elmalı'da bulunan Abdal Musa Tekkesi'nden yola çıkarak Mısır, Hicaz, Dımaşk, Bağdat, Kufe, Necef, Kerbela, Nusaybin'e seyahat gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, dervişin kaleme aldığı şiirlerden, onun Rumeli coğrafyasındaki Edirne, Filibe, Sofya, Yanbolu ve Manastır kentlerine seyahat gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Ancak, Kaygusuz Abdal'ın bu denli şöhret kazanması onun Abdal Musa'nın öğretilerini Mısır'a taşımasıyla olmuştur. Buna göre, Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da açtığı rivayet edilen Kasru'l- Aynî isimli tekke onun vefatından sonra

[3] Süleyman Fikri Erten, *Antalya Tarihi*, İstanbul: Tan Maatbası, 1940, s. 39-50.

Bektaşi tarikatının önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu durum onun Mısır Bektaşileri arasında bir kült haline dönüşmesini sağlamıştır. Bazı kaynaklara göre, Bektaşi edebiyatını kurucusu olarak gösterilen Kaygusuz Abdal Alevi -Bektaşi geleneği içerisinde oldukça öneme sahiptir. Ancak yaşadığı dönemde tam teşekküllü bir tarikat yapısının var olmadığı, Bektaşiliğin tarihsel olarak padişah II. Bayezid'ın girişimleri ile Balım Sultan tarafından tesis edildiği dikkate alındığında onun bir Bektaşi olmadığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle Kaygusuz Abdal doğrudan doğruya tarikatın teşkilatlanmasına fayda sağlamaktan ziyade miras bıraktığı eserlerin Bektaşi dervişleri tarafından benimsenmesi vasıtasıyla geleneğe dahil olmuştur. Kaygusuz Abdal'ın devriye, nefes ve ilahi tarzındaki coşkulu şiirleri Bektaşi şairleri ve dervişlerine ilham kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, Kaygusuz Abdal'ın hangi tarihte ve nerede öldüğü tam bilinmemekle birlikte ihtimaller iki olasılık üzerine yoğunlaşmaktadır. Buna göre, Mısır'da bulunan Mukattam Dağı'ndaki bir mağarada veya Elmalı'daki Abdal Musa dergahında vefat ettiğini kuvvetle ihtimaldir.

Çalışmanın Konusu

Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri) isimli çalışma dört bölümden meydana gelmektedir. Çalışmamız Osmanlı erken döneminde Anadolu, Rumeli ve Mısır'da faaliyet göstermiş olan Kaygusuz Abdal ismi ile bilinen Kalender meşrep dervişin tarihi ve tasavvufi hayatı, kaleme aldığı eserleri ve benimsemiş olduğu düşünceleri konu almaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü *Kaygusuz Abdal'ın Hayatı* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Kaygusuz Abdal'ın, doğum tarihi, doğduğu yer, ailesi, ismi, kullanmış olduğu mahlaslar, ilk gençlik yılları ve tahsili, vefatı ve makamları üzerine bilgiler aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü *Kaygusuz Abdal'ın Tasavvufi Hayatı* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Kaygusuz'un şeyhi olan Abdal Musa'nın kim olduğu, Kaygusuz Abdal'ın tasavvufa yönelmesi, şeyh-mürid ilişkisi, Kaygusuz'un tabi olduğu tasavvufi zümre, Kalenderîlik ve Bektaşilik ile ilişkisi, Mısır'da bir Bektaşi tekkesi olarak bilinen *Kasrü'l Aynî Tekkesi*'nin Kaygusuz Abdal ile ilişkisi konuları ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümü, *Kaygusuz Abdal'ın Eserleri* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Kaygusuz Abdal'ın eserleri arasında zikredilen *Divân*'ı ve içerisinde yer alan *Dolabnâme*, *Gevhernâme*, *Minbernâme*, *Salâtnâme* gibi mazumlardan bahsedilmiştir. Yine, *Gülistan*, *Budalanâme*, *Kitâb-ı Miğlate*, *Vücudnâme*, *Saraynâme*, *Dilgüşâ*, *Risâle-i Kaygusuz*

Abdal ve *Mesnevîler* isimli eserlerinin içeriği hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Çalışmanın son bölümü ise *Kaygusuz Abdal'ın Düşünceleri* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Kaygusuz Abdal'ın düşünce dünyasında yer edinen ve eserlerinde de işlediği vahdet-i vücud, insan-ı kâmil, ilahi aşk ve melâmet gibi tasavvufi düşünceler ana hatlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Kaygusuz Abdal'ın hayatı üzerine akademik ve popüler olmak üzere pek çok araştırma eseri mevcuttur. Ancak bilim dünyasına sunulan çalışmalar genellikle Kaygusuz Abdal'ın Bektaşi tarikatı ve Alevi geleneğindeki yeri, önemi üzerine bina edilmiştir. Bununla birlikte yakın dönemde Kaygusuz'un Bektaşi tarikatı dışında başka bir tasavvufi hüviyete sahip olduğunu tartışan ve bilim dünyasına yeni öneriler kazandırmayı hedefleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmayı benzerlerinden ayıran husus Kaygusuz Abdal'ın kaleme aldığı eserler ışığında onun tasavvufi aidiyetini sorgulayarak çoğunlukla gözden kaçırılmış bir yön olan Kalenderîlik ile ilişkisini ön plana çıkaran bir biyografi denemesi olmasıdır. Bu yönüyle çalışmamız alana yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Osmanlı erken döneminde Anadolu, Rumeli ve Mısır'da faaliyet gösteren sufi-şair Kaygusuz Abdal'ın hayatını, eserlerini ve düşüncelerini farklı bakış açıları ile yeniden ele almaktadır. Çalışmanın hacmini oluşturan şahsiyetin tarihi ve tasavvufi aidiyeti üzerine söz konusu olan problematikler tekrar değerlendirilerek alana yeni öneriler kazandırmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada ilk olarak konu ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Mevcut kaynaklar tespit edilerek araştırmada kullanılacak olan kaynaklar belirlenmiştir. Ana kaynaklar ve araştırma eserleri olarak ikiye ayrılan kaynaklar konularına göre tasnif edilmiştir. Tasnif edilen kaynaklardan istifade edilecek bilgiler fişleme metoduna tabi tutulmuştur. Çalışmanın bilimsel hazırlık ve malzeme tedarik safhasından sonra bilgi fişleri tekrar incelenerek, sınırlıklar belirlenmiş ve çalışmanın dört bölümden oluşturulmasına karar verilmiştir.

1. Çalışmada Kullanılan Ana Kaynaklar;

Kaygusuz Abdal'ın hayatı, eserleri ve düşüncelerini konu alan bu çalışmada en eski biyografik eser hüviyetinde olan iki ana kaynağa öncelik verilmiştir. Bu eserlerden ilki, Kaygusuz Abdal'ın şeyhi Abdal Musa'nın yaşamını konu alan Bektaşi menâkıbı *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*[4]*'*dir. Hacim olarak oldukça küçük olan bu menâkıbın yazılış tarihi belli olmamakla birlikte en erken istinsah tarihi 1630 yılına aittir. Tez çalışmasında, Abdurrahman Güzel tarafından 1999 yılında *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi* ismi ile neşredilen eserden istifade edilmiştir. İkinci kaynak ise, Kaygusuz Abdal'ın yaşamına dair en kapsamlı bilgileri ihtiva eden *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*'dir. Menâkıbın yazılış tarihi belli olmamakla birlikte en erken istinsah tarihi 1813 yılına aittir. Çalışmamızda, Abdurrahman Güzel tarafından 1999 yılında *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*[5] ismi ile neşredilen eserden istifade edilmiştir. Bununla birlikte çalışmada, Kaygusuz Abdal'ın eserlerine başvurulmuştur. *Divân'ı* ve içerisinde yer alan manzumlar ile *Gülistan*, *Saraynâme*, *Dilgüşâ*, *Budalanâme*, *Kitâb-ı Miglâte*, *Risâle-i Kaygusuz Abdal*, *Vücudnâme* ve *Mesnevîler* isimli eserlerin neşredilmiş hallerinden istifade edilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz kaynaklar biyografi inşası sırasında sıklıkla başvurduğumuz kaynaklardır.

Bununla birlikte, çalışmamızda Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı dönem, tasavvufi ve tarihi kimliğinin aydınlatılması safhasında yardımcı ana kaynaklar olarak zikredebileceğimiz eserlerden istifade edilmiştir. Buna göre, çalışmanın bilhassa Kaygusuz Abdal'ın şeyhi Abdal Musa ve Anadolu Abdalları olarak zikredilen derviş zümrelerini konu alan kısmında Âşıkpaşazâde, *Osmanoğullarının Tarihi Tevârîh-i Âl-i Osmân,* Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih* ve Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* gibi eserlerden istifade edilmiştir. Tasavvufi eser ve sufi tabakat arasında ise Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es- Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif Tercemesi*, Ferîdüddîn Attar, *Tezkiretü'l Evliya*, Abdurrahman Câmî, *Nefâtü'l-Üns Tercümesi*, Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l- Osmâniyye,* Vâhidî, *Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*'a başvurulmuştur. Coğrafya ve seyahatnâme türünde ise, *Ebû'l Fidâ, Takvimü'l- Büldan,* Şihabeddin b. Fazullah El-Ömeri, *Mesâliku'l Ebsâr (Türkler*

---

[4] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*, haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

[5] *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi,* haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım), *İbn Battûta Seyahatnâmesi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* ve diğerlerinden istifade edilmiştir.

2. Çalışmada Kullanılan Belli Başlı Araştırma Eserleri;

Bu çalışmada M. Fuad Köprülü'nün, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, *Türk Tarih-i Dinîsi* kitaplarından ve Türkiyat Mecmuası'nda yayımladığı "Mısır'da Bektaşilik" Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'nde yayımladığı, "Abdal", Türk Kültürü dergisindeki "Abdal Musa" makalelerine başvurulmuştur. Bununla birlikte, Rıza Nur'un, "Kaygusuz Abdal, "Gaybî Bey, Kâhire'de Bektaşi Tekyesinde Bir Manüskırı", Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Kaygusuz Abdal", Nihat Azamat, "Kaygusuz Abdal" makalalerinden istifade edilmiştir. Kaygusuz Abdal'ın Kalenderîliği üzerine en kaspamlı araştırmaları ortaya koyan Ahmet Yaşar Ocak'ın *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anandolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler XIV.- XVII. Yüzyıllar*, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri, Türk Sufiliğine Bakışlar, Alevî Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, eserlerinden istifade edilmiştir. Yine, Abdurrahman Güzel, tarafından kaleme alınan *Kaygusuz Abdal, Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri* isimli kitaplara başvurulmuştur.

BÖLÜM 1: KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI

1.1. Doğum Tarihi ve Yaşadığı Devir

Mutasavvıf şair Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihine yönelik evliya ve şuâra tezkirelerinde, menâkıbnâmelerde, kroniklerde ve arşiv belgelerinde, kendisine istinad edilen eserlerde net bir bilginin yer almayışı hangi tarihte doğduğu sorusunu belirsiz bırakmaktadır.[6] Fakat, eldeki kaynaklarda yer alan ipuçlarından onun hangi devirde yaşadığını tespit etmek mümkündür. Orhan Gazi döneminin gaza ehlî dervişlerinden Abdal Musa ile arasında şeyh-mürid ilişkisinin olması bir anlamda onun doğum tarihinin 1326'dan geriye gidemeyeceği göstermektedir. Çünkü Abdal Musa o tarihlerde Bursa'nın fethine katılmış ve henüz Teke bölgesindeki Elmalı'ya gelmemiştir.[7] Modern dönemde Kaygusuz Abdal'ın hayatına dair araştırmacılar tarafından ortaya konulan çalışmalar onun tarihi kişiliğini büyük ölçüde aydınlatmıştır. Bu çerçevede, Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihi ve yaşadığı döneme dair kanâatleri üç ana görüş altında toplamak mümkündür. İlk görüş, Kaygusuz Abdal'ın Dilgüşâ isimli eserinde yer alan hicrî 800 tarihini[8] doğum yılı olarak kabul edenlerin görüşüdür. Miladi takvimde 1397-1398 tarihine denk düşen bu sene Y. M. Dağlı ve İ. Özmen gibi bazı araştırmacılar tarafından şeyhin doğum tarihi olarak kabul edilmiştir.[9] Rıza Nur'un savunduğu ikinci görüşe göre, Kaygusuz Abdal 742/1341-1342 yılında doğmuştur.[10] Nur, Dilgüşâ'da yer alan tarihi "*dervişin Mısır'a gelişi*" olarak yorumlamıştır.[11] Buna göre, Kaygusuz'un on sekiz yaşında Abdal Musa'ya intisâb ettiğini hesaba katarak 1341-1342 yılında doğduğu öne sürmüştür.[12] Başta Mehmet Fuat Köprülü olmak üzere pek çok bilim adamının

---

[6] Kaygusuz Abdâl'ın doğum tarihi ile ilişkili olarak Dilgüşâ'da hicrî 800 tarihine yer verilmektedir. Bu ifade onun yaşamına dair bir tarih içeren ilk ve tek bilgidir. Ancak milâdi 800 hicrî takvimde 1397/98 tarihine denk düşmektedir. Kaygusuz'un, Abdal Musa'ya intisabı düşünüldüğünde Dilgüşâ'da doğum tarihi olarak verilen bilgiye şüpheli bakılmalıdır. Bizce bu bilgi, Kaygusuz Abdal'ın şeyhi Abdal Musa'ya intisâb ederek tasavvufa yönelişini temsil eden bir tarih olabilir. Eserde yer alan tarih için bkz.: Kaygusuz Abdâl, *Dil-güşâ*, haz.: Abdurrahman Güzel, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 88.

[7] Âşık Paşazâde, s. 299; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, c.V, haz.: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s.11; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l- Osmâniyye,* çev.: Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 31.

[8] "*İmdi bu derviş dahi; Muhammed Mustafâ'nun sekkiz yüz yılında geldi*" Kaygusuz Abdâl, *Dil-güşâ*, s. 88.

[9] Yahya Muhtar Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1939, s. 25- 30; İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 215.

[10] Rıza Nur, "Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektaşi Tekyesinde Bir Manüskırı*", Türk Bilik Revüsü,* S.V, Yıl: 1935, s. 78-90.

[11] Ahmed Sırrı Dedebaba, *Ahmediyye Risâlesi ve Nefesleri*, haz.: Salih Çift, İstanbul: Revak Kitabevi, 2013, s.72; Nur, s. 90.

[12] Nur, s. 90.

desteklediği üçüncü görüşe göre, derviş *XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın ilk yarısını*[13] kapsayan dönemde yaşamış olmalıdır. Çünkü, dervişin yaşamına dair son derece kısıtlı olan bilgilerle net bir doğum tarihi ya da ölüm tarihi tayin edebilmek mümkün gözükmemektedir. Bu görüşü savunan bilim insanları Kaygusuz'un şeyhi Abdal Musa'nın 1326 yılında Bursa'nın fethine katılmasından hareketle Dilgüşâ'da yer alan tarihin esasında farklı bir duruma işaret etmiş olabileceğini düşünmektedir.[14] İlk iki görüşün dayanağı olan 1341-1342 tarihi doğru olsa bile, bu ifadenin dervişin doğum tarihine mi, şeyhine intisabına mı yoksa seyahatlerine mi işaret ettiği tam olarak bilinememektedir. Bu noktada Kaygusuz Abdal'ın XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığını ifade etmek mümkündür. Yine, Kaygusuz Abdal'ın *Divân*'ında yer alan şiirlerde Murâd Hân[15], İshâk Bey[16] gibi isimlerin geçmesi, onun Yıldırım Bayezıd döneminde yaşadığını ve II. Murad'ın saltanatının belli bir döneminde ise hayatta olduğu ortaya koymaktadır.

1.2. Memleketi

Kaygusuz Abdal'ın, memleketi Teke bölgesinde yer alan Alaîye'dir.[17] Nüfusunun neredeyse tamamı konar-göçer ve Türkmen oymaklarından oluşan Alaîye kentinin Ortaçağda yerel halk arasındaki söylemi "*Alâyâ*" şeklindedir.[18] *Menâkıbnâme*'ye göre,

---

[13] M. Fuad Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", *Türkiyat Mecmuası*, 1936, c. IV s. 20; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler XIV.- XVII. Yüzyıllar*, 3. Baskı İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, s. 145; Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal*, 2.Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 74-75; Nihat Azamat, "Kaygusuz Abdal", *TDV*, C. XXV, 2002, s. 74; Mustafa Tatcı, "Bektâşî Dervişi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal", *Keşkül*, S. XXII, 2012, s. 24; Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımaz Kulları İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200- 1550),* 6. Baskı, çev.: Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 78; Ahmet T. Karamustafa, "Kaygusuz Abdal: A Medieval Turkish Saint and the Formation of Vernacular Islam in Anatolia", Unity in Diversity: *Mysticism, Messianism and the Construction of Religious Authority in Islam Islamic History and Civilization,* ed.: Orkhan Mir-Kasimov, Brill, 2013, pp. 329-342.

[14] Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", s. 20; Ocak, *Kalenderîler,* s. 145; Güzel, *Kaygusuz Abdal,* s. 74-75; Azamat, s. 74; Tatcı, s. 24; Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımaz Kulları*, s.78; Karamustafa, "Kaygusuz Abdal: A Medieval Turkish Saint and the Formation of Vernacular Islam in Anatolia", pp. 329-342.

[15] "*Bize bin mut pirinç verse Murâd Hân*
Dahi on bin koyun bile yemeğe" *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* haz: Mustafa Sever, Ankara: Helke Yayıncılık, 2016, s. 216; Güzel, *Kaygusuz Abdal,* s. 80.

[16] İshak Bey, II. Murad döneminde Rumeli'de faaliyet gösteren uç beyidir. Bir vakfiye kaydından hareketle 1444'de öldüğü anlaşılan gazi Üsküp'ün bir islam şehri olmasına öncülük etmiş ve bölgede çok sayıda imaret bırakmıştır. Bkz.: Feridun Emecen, "İshak Bey", *DİA,* C. XXII, 2000, s. 524-525.
"İshak Beg'e söylesem
Hâlimi 'arz eylesin…" Bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 56.

[17] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 90.

[18] XII. yüzyıllardan itibaren bu kentin halk arasındaki söylenişi Âlâyâ'dır. Şihabeddin b. Fazullah El-Ömeri, *Mesâliku'l Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)* çev.: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, s. 148; Ebû Abdullah Muhammed et-Tancî İbni Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I,*

çocukluk ve gençlik dönemini babasının Alâiye emîri olması sebebiyle bu kentte geçirmiştir.[19] Bununla birlikte, Kaygusuz Abdal'ın Teke bölgesine bağlı Elmalı/Tekke Köy'de bulunan Abdal Musa dergâhında[20] tasavvufi eğitimini tamamlamış olması onun yaşamının belli bir dönemini bu coğrafyada geçirmiş olduğunu düşündürmektedir.

1.3. Soyu ve Ailesi

Kaygusuz Abdal'ın ailesi ve nesebine dair bilgiler *Menâkıbnâmesi*'nde aktarılanlarla sınırlıdır. Buna göre, *Menâkıbnâme*'de onun yakın çevresini oluşturan anne, kardeş, eş, çocuk figürlerinin aksine yalnızca bey ve veliâhtlık üzerine kurulu baba-oğul ilişkisine yer verilmiştir. Herhangi bir dönem ve isim belirtmeksizin onun Alâiye beyi'nin oğlu olduğu bilgisine yer verilir.[21] *Menakıbnâme*'de Abdal Musa karşısında mukâvemet gösteremeyen Alâiye emirînin Teke beyinden yardım talebi kısmında ast ve üst vurgusu ön plana çıkarılmıştır.[22] Bu durumdan hareketle Kaygusuz Abdal'ın ailesinin siyasi olarak Teke beyliğine tabi ve Alâiye kentinin yönetiminden sorumlu olan bir Türkmen boyuna mensup olduğunu söylemek mümkündür. Öyleki, Türkiye Selçukluları'nın son bulmasına doğru Alâiye kentinin Karamanoğulları hakimiyeti altına girmesi ve beylerin tayin ettiği emirler tarafından idare edilmiş olması[23] bu bilgiyi desteklemektedir. Sözü edilen beylikle nesebî bağlantısı olduğu düşünülen Kaygusuz Abdal'ın babasının tarihsel hüviyeti ve hangi tarihlerde Alâiye emirliğini üstlendiği kesin olarak bilinememektedir.[24] Ancak Abdurrahman Güzel'e göre, eldeki bilgiler Kaygusuz Abdal'ın ailesine ve soyuna dair kesin bilgiler aktarmayı zorlaştırmış olsa da birtakım ipuçlarından hareketle aile profili inşa etmek mümkündür.[25] Bu fikri savunanlar, Alanya'nın Yukarı Oba mevkinde Çıplaklı (Gülefşen) bölgesinde yer alan 775/ 1373 tarihli cami kitabesindeki "*Mahmûd Beğ bin 'Alâ'üd-dîn bin Yûsuf*"[26] şeklindeki ibareyi esas almışlardır. Abdurrahman Güzel,

---

Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, İstanbul: YKY Yayınları, 2004 s. 402; Erten, s. 39; Şehabettin Tekindağ, "Teke-Eli ve Teke Oğulları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, VII-VIII, 1976-78, s. 56.

[19] *Sultan.*, s. 90.

[20] *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi,* s. 150; *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi.*, s. 92-93; Mehmet Fuad Köprülü, "Abdal Musa" *Türk Kültürü*, S. 124, 1973(4), s. 199.

[21] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi.*, s. 90.

[22] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 93.

[23] Her iki eserde de Alâiye'nin o zamanlarda Yusuf (Yusuf bin Karaman Bey) isimli bir zatın idaresinde olduğu aktarılmıştır. Bkz.: El-Ömeri, s. 148; Battûta, *I*, s. 402; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1937, s. 92; Erdoğan Merçil, "Alâiye Beyliği", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. II, 1989, s. 332.

[24] Azamat, s. 74.

[25] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 83.

[26] Bu kitabeden dört tane bulunmaktadır. Burada zikrettiğimiz bugün Alanya'nın Çıplaklı beldesinde harabe halde bulunan caminin kitabesidir. *"İnnemâ ya'müru mesâcidallâhi men âmene billâhi ve'l-yevm'il-âhir*

Kaygusuz Abdal'ın bir şiirinde kullandığı "*Alâyî*"[27] sözcüğünden yola çıkarak dedesinin Alâiye emiri *Alaeddin b. Yusuf* olduğunu babasının ise *Hüsâmeddin Mahmud Bey* olduğunu öne sürmüştür.[28] Güzel'in, Kaygusuz'un babası olarak zikrettiği kişi Kıbrıs Kralı I. Pierre Lusignen'in, 1361'de Antalya'yı işgal ettiği bir sırada kuzeni Teke Beyi Mübârizüddin Mehmed Bey'e sekiz kanyonluk deniz kuvveti göndermek suretiyle destek olan Alâiye emiridir.[29] Bize göre, Kaygusuz Abdal'ın babasının *Hüsâmeddin Mahmud Bey* olabileceği konusunda haklılık payı olsa da kesinliği ortaya koyulana kadar bu fikre şüpheli yaklaşılmalıdır. Çünkü, Kaygusuz'un doğum ve ölüm yılının belirsizliği onun hakkında kesin bir kimlik inşa etmemize engeldir. Bu yüzden kitâbede adı zikredilen Alâiye emirlerinden herhangi birisinin Kaygusuz Abdal'ın babası olması ihtimal dahilindedir.

1.4. İlk Gençlik Yılları ve Tahsili

Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde ve *Menâkıbnâmesi*'nde onun nasıl bir çocukluk dönemi geçirdiği, sosyal çevresi ve tahsiline yönelik ipuçları bulmak mümkündür. *Menâkıbnâme*'ye göre, gençlik döneminde iyi huylu ve aklı başında, girişken ve güçlü bir yapıya sahip olduğu zikredilen Kaygusuz Abdal kimseyle kıyaslanamayacak merhalede birisi olarak yüceltilmektedir.[30] Ok atmada, ata binmede, kılıç kullanmakta ve güreşte mâhir olduğu aktarılarak onun beyzâde olduğu vurgusu ön plana çıkartılmaktadır.[31] Emrinde olan askerler ile sık sık av gezilerine çıktığı kaplandan ahuya kadar gözünün kestiği her hayvanı avlayan gözü pek bir avcı olduğundan da bahsedilmektedir.[32] Yine *Menâkıbnâme*'de Kaygusuz Abdal'ın bir haylice kitap okuduğu, döneminde bilinen her ilme vakıf olduğu aktarıldıysa da bu durumu menkıbe geleneğinin yansıması olarak düşünülmeli ve abartı payı olduğu gerçeğini elden bırakmamak gerekmektedir. Kaygusuz Abdal'ın medrese geçmişi olup olmadığı, ders aldığı şahsiyetlerin kimler olduğu ve okuduğu kitaplara dair bilgiler bilinmemektedir. Ancak,

---

sahibühû mâlikühû el-Emîr'ül Mâlikü rikāb' il-ümem Hüsrevü mu'azzam Bedr'üd-dünyâ ve'd-dîn Mahmûd Beğ bin 'Alâ'üd-dîn bin Yûsuf 'Ammera hâzâ'l-mescid fî sene hamse ve seb'îne ve seb'a miye." Konyalı, s. 349; Seton Lloyd s. 72.; Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri (Tesbît, Tescîl, Tasnîf ve Değerlendirme)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2002, s. 331.

[27] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 99.

[28] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 83; Ocak, *Kalenderîler*, s. 145; Ömer Uluçay, *Kaygusuz Abdal Sultan,* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları,1994 s. 3; Tatçı, s. 24.

[29] Sait Kofoğlu, "Teke Oğulları Beyliği" *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed.: Haşim Şahin, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s. 260-261.

[30] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi,* s. 90.

[31] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi,* s. 90.

[32] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 90.

onun mesnevî, devriye, şathiye ve ilâhi tarzında kaleme aldığı şiirlerinde eski Anadolu Türkçesini oldukça iyi kullandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, *Dilgüşâ*[33], *Saraynâme,*[34] *Budalâme*[35] *Kitâb-ı Miglâte* ve diğer eserlerinde ayet-i kerimelere ve Farsça teşbihlere sıkça yer vermesi onun bu dillere vukufiyetini yansıtmaktadır.[36] Eserlerinde, evren, varlık, yaradılış, doğaötesi[37] gibi unsurların yanı sıra güçlü bir vahdet-i vücûd düşüncesini işlemiş olması onun medrese eğitimi aldığını kanıtlamaya yetmese de orta tabakada bir okur-yazar olduğunu gösterir.

Yine, benimsemiş olduğu meşreb gereği sık sık seyahatler gerçekleştiren bu derviş Anadolu'dan Mısır'a hatta Rumeli'ye kadar uzanan bölgelerde sufi ve şairlerin bulunduğu zaviyelerde konaklamış olması da ihtimal dahilindedir. Seyahatleri esnasında pek çok şeyhten ders almış, tekke kütüphanelerindeki eserleri okumuş, cezbeli şair ve mutasavvıfların sohbetlerinden faydalanıp düşünce dünyasını zenginleştirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Mesela, yaşadığı devirde kutbü'l evliyâ olarak nitelendirilen Bayrami tarikatının kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'nin tesirinde kaldığını ifade etmek mümkündür. Kaygusuz Abdal'ın, Hacı Bayram-ı Velî'ye ait olduğu düşünülen;

"*Hiç kimse çekebilmez*

Pektir feleğin yayı

Derdine gönül verme

Bir gün götürür vayı"[38] manzumu ile oldukça benzerlik gösteren;

---

[33] Eserde yer alan Farsça hikayelerin orjinali ve günümüz Türkçesi için bkz.: *Kaygusuz Abdâl, Dil-güşâ,* s. 165-246.

[34] Kaygusuz Abdal, Saraynâme'nin birçok yerinde ibadet, nefsin terbiyesi gibi konular üzerine görüşlerini beyan eder. Bunu yaparkende surelere ve tefsirlere yer verir. *"…Bu serâya 'ibâdet kılmagıçün gelmişdür. Hakk tebâreke ve ta'âlâ buyurur ki; ve mâ hâlâktü'l- cinne ve'l-insa illâ li yâ'büdûni*." Bkz: *Kaygusuz Abdâl, Saraynâme,* s. 259. Farklı ayetlerin değinildiği diğer yerler için bkz.: s. 122, s. 145, s. 146, s. 162, s.185, s. 197, s. 206, s. 237, s. 238, s. 278, s. 281.

[35] Kaygusuz Abdal, "Budalanâme" *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983. s. 49-74.

[36] Şiirlerinde, âbgîne, becid, bebr, edkâr, behişt, dehân, dûzâh, dühül, dürdâne, feşâr-ender-feşâr, hem-nişîn, hôdbin, hurde-fürûş, nâtüvân, pîr-i mugân, serbeser vb. Farsça sözcüklerden kurulan teşbihlere rastlanmaktadır. Bkz: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 64-272; Kaygusuz Abdal, *Gülistân,* haz: Mustafa Sever, Ankara: Barış Kitap, 2017, s. 77, s. 101, s. 113, s. 135, s.169.

[37] *"Bu güneşden zerreler gör sad-hezâr ender-hezâr*
Bes bu bir katre içinde bahr-i bî- pâyân nedir
Bir çerâğdır nûru bir Kaygusuz Abdâl bildiği
Çünkü sen ehl-i kemâlsin söyle ki noksân nedir" Bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 111.

[38] Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu- Vakfı*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 232.

“*Hiç kimse çekebilemez bekdir feleğin yayı*

Bu çarh-ı tolab döner bir günce değil ayı”[39]

şeklindeki şiirinde bu tesir çok açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte, Kaygusuz Abdal’ın kaleme aldığı eserlerinde hayatına dair bilgiler bulmak neredeyse imkansızdır. Ancak divanında yer alan bir şiiri doğumu, çocukluğu, gençliği ve olgunluk dönemine dair kesitler aktaran biyografik niteliğe sahiptir. Dünyanın faniliğine vurgu yaparak başladığı bu şiirinde ana rahmine düştüğü andan itibaren dünyada geçirdiği türlü merhaleleri dile getirmiştir. Bir nevi “Kaygusuznâme” olarak zikredebileceğimiz bu manzum onun zihni altyapısını, ruh halîni ve dünyayı algılama biçimini en iyi şekilde yansıtan şiirlerinden birisidir. Sözü edilen şiirinde Kaygusuz Abdal vasf-ı halîni şu şekilde aktarmaktadır:

“*Kime vefâ kıla bu çarhı lâğı*
Bâkî kalmaz ne bostânı ne bâğı

Dinle imdi benim bu vasf-ı hâlim
Yokdur anın ne ucu ne bucağı

Velâkin muhtasar olsun beyânı
Diyeyim derdimi sen tut kulağı

Hak emriyle ana rahmine düşdüm
Bir zamân tutdum anda ben duzâğı

Dokuz ayda doğa geldim cihâna
Tutdu beni bu dünyânın duzâğı

Ezân okudular gûşuma andan
Dinleyince safâ etdim bayağı

Gusl edip tenime tuzlar ekilip
Urdular nâmıma bend ile bağı

Dediler nâmı bunun Kaygusuz olsun
Seyr ol demde çeşmim kapağı” [40]

---

[39] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 271.
[40] Manzumun devamı için bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 264.

1.5. İsmi ve Kullandığı Mahlaslar

Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinden hareketle kullandığı mahlasları tespit etmek mümkün olsa da onun gerçek isminin ne olduğu kesin olarak bilinememektedir. Bu yüzden isim ve mahlaslarını daha anlaşılır kılmak için bu konuyu ilk gençlik yıllarında sosyal çevresinde anıldığı isim ve tasavvufa yöneldikten sonra kullandığı mahlası olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. İlk olarak, *Menâkıbnâme* de bu şahsiyetin tasavvufa yönelmeden önceki yaşamında Gaybî[41] ismi ile anıldığı görülmektedir. Gaybî sözlükte anlam olarak "*gayb"* kelimesinden türemiş olmakla birlikte "*gizli, bilinmez, meçhul, gözle görülemeyen*" anlamına gelmektedir.[42] Tasavvufta ise, "*duyu ve akıl vasıtasıyla algılanamayan bilinemeyen şeyler*[43]*, bunların var olduğu manevî ya da ruhânî âlem"*[44] ve "*Allah'ın insan dahil herhangi bir varlığa ihtiyaç duymadan baktığı alem*"[45] olarak ifade edilmektedir. *Gaybî*, kelimesi ise maddî ya da manevî olarak "*gayb haline mensup olma*"[46] anlamını taşımaktadır. Bazı araştırmacılar, Kaygusuz Abdal'a nispet edilen Gaybî ismini ikinci bir ad olarak yorumlamak suretiyle onun ilk adının farklı olabileceğini öne sürmüşlerdir.[47] Mesela, Yahya Muhtar Dağlı 1935 yılında yayımladığı kitabında, Kaygusuz Abdal'ın nesep bağından dolayı dedesine atfen Alâeddin ismini taşıdığını iddia etmiştir.[48] Daha sonra konu üzerine çalışmalar yapan Sadeddin Nüzhet ve Abdurrahman Güzel de bu görüşe katılarak Kaygusuz'un *Minbernâme* isimli şiirinde yer alan bir dizedeki "*Alâyî*" [49] kelimesinden hareketle gerçek isminin Alâeddin olduğunu savunmuşlardır. Ancak dikkatli bir gözle incelendiği zaman "*Alâyî* " kelimesinin Alâiye kentinin halk arasındaki kullanımı olan "*Alâyâ* " [50] kelimesine işaret ettiği görülmektedir. Öyleki, günümüzde Antalya'nın Alanya ilçesinde Osmanlı döneminden miras kalan bazı mezar taşlarını incelendiği takdirde "*Alâiyye, Aleyyeli, Aleyye, Alayya*" gibi ifadelere rastlanması mümkündür. Bu imla farklılıklarının Alanya kelimesine tekabül ettiği

---

[41] "*Adına Gaybî derlerdi*" Bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 90.
[42] Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî, Dersaadet, 1317, s. 972.
[43] Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevleri, 1977, s. 131.
[44] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 3.Baskı İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005, s. 144;
[45] Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2004, s. 93.
[46] Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet, 1317, s. 972.
[47] Dağlı, s. 36; Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal,* 2.Baskı Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s.85-86.
[48] Dağlı, s. 36; Güzel, *Kaygusuz Abdal,* s. 85-86.
[49]"*Âşık olsam adım tenbel Alâyî*
Eğer sofu isem derler mürâ'i" Bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 99.
[50] El-Ömeri, s. 148; Battûta, I, s. 402; Erten, s. 39.

gözlemlenmiştir.[51] Muhtemelen, şiirdeki bu kelime imlâ sebebiyle "*Alâyî* " şeklinde zikredilmiş olmalıdır.[52] İkinci olarak, Kaygusuz Abdal'ın, eserleri incelendiğinde onun *Kaygusuz,*[53] *Kaygusuz Sultân* [54]*Sarâyî* [55], *Miskin Sarâyî* mahlaslarıyla da şiirler yazdığı görülmektedir. Mesela bir şiirinde *Miskin Sarâyî* mahlasını şu şekilde kullanmıştır:

"Miskin Sarâyî kaldın

Nefsine bulunoldun

Senin hırs u hevesin

Dutdu seni fak gibi" [56]

Ancak dervişin eserlerinde en sık kullandığı mahlas *Kaygusuz*'dur. *Menâkıbnâme*'de *Kaygusuz* ismi, Abdal Musa ile şeyh-mürid ilişkisinin başladığı süreçten sonra kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre, beyzâdelikten feragat ederek Elmalı dergâhında bulunan Abdal Musa'ya intisab eden Kaygusuz'a bu ad bizzat şeyhi tarafından verilmiştir.[57] Kaygusuz Abdal bir şiirinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Dediler nâmı bunun Kaygusuz olsun

Seyr ol demde çeşmim kapağı"[58]

Kaygusuz Abdal'ın beyzâdelikten terk-i makam etmesi ve dünyevî olan her şeyden uzaklaşması zühd ve fakr temelli düşünce biçimine sahip olduğunu göstermektedir. Öyleki, kullandığı "*Kaygusuz*" mahlası da bu fakr anlayışının bir yansıması olsa gerektir. Çünkü, bir zahid portesini yansıtan *Kaygusuz* mahlası, ancak Kuran-ı Kerim'in bize Hadîd suresinde işaret ettiği şekilde düşünüldüğü zaman anlaşılabilir. Bu surenin yirmi

---

[51] Bu konu için merhum Ali Yardım'ın hazırladığı kitaptan istifade edilmiştir. Bkz.: Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri (Tesbît, Tescîl, Tasnîf ve Değerlendirme)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2002, s. 498-500.

[52] Nur, s. 87.

[53] "*Bîçâre Kaygusuz 'aşka düşenden*
Farîg oldu kamu şümârelerden." *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 210.Yalnızca "*Kaygusuz*" mahlasını kullandığı diğer şiirler için bkz.: s. 44, s. 211.

[54] "*Kaygusuz Sultân bu 'ilmi okudum anladım bildim*
Şimdi bu 'ilmin hükmü kâmil insân elindedir" *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 137.

[55] "*Sarâyî'nin safâ sıdkıyla her dem*
Gönlü bu 'aşka halvet ü odadır" *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 143. Sârâyî mahlasını kullandığı diğer şiirler için bkz.: s. 82, s. 84, s. 115, s. 118, s. 119.

[56] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 43.

[57] Abdâl Musâ, müridi Gâybî'ye "*Kaygudan rehâ buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun*" demek suretiyle Kaygusuz ismini vermiştir. Bkz.: *Kaygusuz Abdal Menakıb*., s.100.

[58] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 264.

üçüncü ayeti;"*Kaybettiklerinize üzülmeyesiniz ve O'nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye (böyle yapmıştır). Allah kendini beğenen, böbürlenen hiç kimseyi sevmez"* [59] şeklindedir. Bu yüzden, dünyevî olandan fariğ olan kişinin algısında var olan da birdir yok olan da birdir. Korku, endişe, kaygı ve diğer dünyevî hissiyattan sıyrılmış kişi kaygısızdır. Diğer bir yandan kaygısız kişi "*vara sevinmez, yoğa üzülmez.*"[60] O, tabî olduğu zümre itibariyle mahlasının sonuna abdal eklenmek suretiyle Kaygusuz Abdal olarak anılmaya başlanmış ve yazdığı eserlerde bu ismi kullanmıştır. Bununla birlikte, Kaygusuz mahlasını kullanan ve farklı dönemlerde yaşamış başka sufilerin de mevcudiyeti bilinmektedir. Mesela, Bayramî-Melâmiliğinin önde gelen simalarından Ahmed Sârbân (ö.1545) *Ahmedî* ve *Kaygusuz* ile onun müridi Vizeli Alâddin'in *Kaygusuz* mahlasıyla şiirler kaleme almışlardır. [61]

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde kullandığı bir diğer mahlas *Sarayî*'dir. Dervişin bu mahlası niçin tercih ettiğine yönelik araştırmacılar tarafından birtakım fikirler ileri sürülmüştür. Mesela, Vasfi Mahir Kocatürk'e göre, bu mahlasla kaleme alınan şiirler Kaygusuz Abdal'a ait değildir.[62] *Sarâyî* mahlası XV. yüzyılda Vize şehrinin Saray kasabasında faaliyet gösteren bir diğer Kaygusuz'a aittir.[63] Abdülbâki Gölpınarlı'ya göre, bu mahlas dervişin beyzâdeliği ile ilişkili olmalıdır.[64] Abdurrahman Güzel ise Gölpınarlı'nın fikirlerinden hareketle, Kaygusuz Abdal'ın önceki hayatında beyzâde olduğu ve Alâiye'de beylik sarayında yaşamasından dolayı bu mahlası tercih ettiğini ifade etmiştir.[65] Güzel, bu düşüncesine delil olarak seyyah İbn Batutta'nın Alâiye seyahati sırasında civar bölgelerde beyliğe ait sarayların bulunduğunu aktarmasını göstermektedir.[66] Gerçekten de bugün Alanya'nın Çıplaklı ile Oba/Gülefşen arasında kalan mevkide beylikler dönemine ait saray, medrese ve cami gibi tarihi eserler mevcuttur. Ancak bu durum *Sarâyî* mahlasının kullanılma nedenini açıklama ya da kesin bir bilgi öne sürmek için yeterli değildir. Bize göre, beyzâdelikten terk-i makam etmiş ve

---

[59] Hadîd 57/23 Bkz: *Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, 12. Baskı, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 602-606.

[60] Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili III (Makâm ve Marifet),* İstanbul: Mavi Yayıncılık, s. 42.

[61] Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 6.Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015. s. 345; Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Vize'li Alâeddin*, İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932, s. 31; Nihat Azamat, "Sârbân Ahmed", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXXVI, 2002, s.132.

[62] Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi: Türk Edebiyatında Dini ve Tasavvufi Şiirler*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1968, s. 143-144.

[63] Kocatürk, s. 143-144; Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 88.

[64] Abdülbâki Gölpınarlı, "Kaygusuz Abdal", *Türk Dili Dergisi*, C. XIX, S. 207, 1968, s. 397.

[65] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 88.

[66] Battûta, *I*, s. 402.

dervişâne bir yaşamı tercih etmiş bir şahşiyetin “önceki yaşamında sarayda ikamet ettiği için Sarâyî mahlasını kullanması”[67] oldukça zayıf bir ihtimaldir. Bununla birlikte, bu mahlasın, Kaygusuz Abdal’ın *Saraynâme*[68] adlı bir eser kaleme alması ve kullanıldığı duruma göre tasavvufî- dünyevî manalar ihtiva eden eserin ana motifi “saray” unsuruyla ilgili olması kuvvetli ihtimaldir. Eserlerinde bazen nefsine hükm eden bir insân, bazen nefsinden dolayı başına gelmedik kalmayan bir kalender portresi çizen dervişin düşünce dünyasında saray motifi dünyevî yaşamı temsil etmektedir.[69] Bu noktada Kaygusuz Abdal eserlerinde yer yer sarây kavramına nispetle *Sârâyî* mahlasını kullanmış olduğunu söylemek mümkündür. Yine, dervişin *Dilgüşâ* ve *Kitab-ı Miglâte* isimli eserinde, Bâba Kaygusuz[70], Kaygusuz Sultan Baba[71] isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Daha sonraları ismine eklenen *sultan* lakabı Alevi- Bektaşi muhitin tesiriyle oluşmuş gibi görülmektedir.[72] Yine, Kaygusuz Abdal’ın Mısır’da Bektaşiliğin ilk nüvelerini oluşturduğu ve halk tezahüründe bir velî konumuna yükseldiğinden dolayı halkın onu *Şeyhü’l el-Megārevî, Abdullah el-Megārevî* olarak isimlendirdiği ifade edilmektedir.[73] Rivayete göre, bu isim kendisine vaktinin çoğunu Mısır’da bulunan Mukattam Dağı çevresindeki bir mağarada ibadet ile geçirdiğinden ve orada vefat ettiğinden dolayı verilmiştir.[74]

1.6. Ölümü ve Makamları

Kaygusuz Abdal’ın hangi tarihte, nerede öldüğüne dair de kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze kadar ona atfedilen resmi bir kayıt ya da mezar taşı gün yüzüne çıkarılmış değildir. Rıza Nur başta olmak üzere bazı bilim adamları ölümü ve makamları hakkında kesinliği tartışmalı olan fikirler öne sürmüşlerdir. Mısır’daki son

---

[67] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 88.

[68] Kaygusuz Abdâl, *Saraynâme*, haz.: Abdurrahman Güzel, 2. Baskı Ankara: TDV Yayınları, 2010.

[69] “*İmdi iy Hakk’a tâlib olan cânlar iy bu cihânda özini bilen insânlar. Gel imdi bu ‘ibrete nazâr eyle gör ki Hakk tebâreke ve te’âlâ bu serâyî bünyâd eyledi. Bunda hikmet ne hikmet ola ki Hakk’un yaratdugı kullar bu serâya geleler. Allah’a ‘ibâdet ideler…*” Kaygusuz Abdâl, *Saraynâme,* s. 176.

[70] Kaygusuz Abdâl, *Dil-güşâ*, s. 71; Kaygusuz Abdâl, *Saraynâme*, s. 115.

[71] Kaygusuz Abdâl, “Kitâb-ı Miglâte” *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*, haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983. s.82.

[72] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 319. Meselâ, Seyyid Ali Sultân, Sultân Varlığı, Hacım Sultân gibi dervişlerde de aynı kullanım söz konusudur. Ayrıntı için bkz.: Ocak, *Kalenderîler,* s. 147-152.

[73] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, haz.: M. A. Yekta Saraç, Ankara: TÜBA, 2015, s. 155; Nur, s. 95; Gölpınarlı, “Kaygusuz Abdal”, s. 396; Azamat, s. 75; Salih Çift, *Mısır’da Bektâşîlik*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s. 45-46.

[74] Nur, s. 95; Gölpınarlı, “Kaygusuz Abdal”, s. 396;,Azamat, s. 75; Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. V, Ankara: Ardıç Yayınları, 2002, s. 233; Salih Çift, *Mısır’da Bektâşîlik*, s. 45-46.

Bektaşi temsilcisi olan Ahmed Sırrı Dedebaba'nın görüşüne göre, Kaygusuz Abdal Mısır'da Mukattam Dağı civarında bulunan bir mağaraya kendi vasiyeti doğrultusunda gömülmüştür.[75] İbn Havkal, etrafı irili ufaklı sıra dağlar ile çevrili bu dağın eskiden beri bir kutsiyet arz ettiğini ve çevresinde çeşitli mezarların bulunduğu bir kült bölgesi olarak aktarmıştır. Nil'in doğu kısımında bulunan bu dağ Suda bölgesi'nin en uc kısmına kadar uzanmaktadır. Aktarılana göre, Muhammed b. İdris el-Şafi'nin mezarının yanı sıra Hz. Yusuf, Hz. Yakup, Hz. Esbât, Hz. Musa, Hz. Harun gibi peygamberlerin de burada gömülü olduğu ve Hz. İsa'nın ise burada doğduğu rivayet edilir.[76] Mısır'daki son Bektaşi dedesi Ahmed Sırrı Baba'nın verdiği bilgilere göre, Kaygusuz ilk olarak hâc niyetiyle çıktığı yolculuğunda Mısır'a gelmiştir.[77] Burada Mısır Memlük Sultanı'nın izzetine nail olan derviş kendisi için yaptırılan Kahire'deki Kasru'l Aynî dergâhına yerleştikten bir müddet sonra müridleri ile birlikte Anadolu seyahatine çıkmış, ikinci kez geldiği Mısır'da ise 1444 yılında vefat etmiştir.[78] Evliya Çelebi Mısır yolcuğunda uğradığı Kasru'l Aynî'den, "*Kasr-ı Ayn tekkesi"* olarak bahsetmiş ve âyende ve râvendeye hizmet eden bu yerin Bektaşiler açısından önemini vurgulamıştır.[79] Ancak, Kaygusuz Abdal'ın bu tekkenin türbesinde mezarı yahut kitabesi olduğuna yönelik bir izâhta bulunmamıştır. Yine, Mısır'da Kadıasker Kapısı dolaylarında bulunan "*Kaygusuz Baba*" isimli bir tekkeden söz ederken seyyah buranın Bektaşilerce kullanıldığını belirtse de tekkeye ismini veren Kaygusuz'un hüviyeti hakkında bilgi vermez.[80]

Seyyahın aktardıklarından yola çıkan M. F. Köprülü, Kaygusuz'un Mısır Bektaşileri tarafından bir kutsiyet arz ettiğinin kesin olduğu fakat bu delillerin onun Mısır'da medfun olduğunu ispat edecek nitelikte olmadığını ifade etmiştir.[81] Kaygusuz'un mezar yeri ile ilgili ikinci görüş, dervişin şeyhi ile birlikte Abdal Musa'nın Elmalı'daki türbesinde

---

[75] Ahmed Sırrı Dedebaba, s. 63; F. R. Hasluck, *Bektaşîlik Tetkikleri*, çev.: Kamil Akarsu, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,2000, Sadettin Nüzhet, *Bektaşî Şairleri,* İstanbul: Devlet Matbaası, 1930, s. 196. s. 19. Nur, s. 93-94; Gölpınarlı, "Kaygusuz Abdal" s. 396; Ocak, *Kalenderîler*, s. 146; Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik,* C. IV, Ankara: Ardıç Yayınları, 2001, s. 216; Tatcı, s. 29; Çift, *Mısır'da Bektâşîlik*, s. 41.

[76] İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev.: Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014, s. 135.

[77] Ahmed Sırrı Dedebaba, s. 72-74.

[78] Ahmed Sırrı Dedebaba, s. 72-74.

[79] Bu yapı bazı kaynaklarda dergâh, tekke veya köşk olarak isimlendirilir. Seyyâhın aktardıklarından anlaşıldığı üzere, bu kasr içerisinde tıpkı Elmalı'daki tekke gibi çok fonksiyonlu bir yapıdır. İlk olarak Mısır Sultan'ı Melîk Tâhir devrinde inşasına başlanmıştır. Bkz.: Evliyâ Çelebî*, Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi*,10. Kitap/I, haz.: Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY Yayınları, 2011, s. 270-273.

[80] Evliyâ Çelebî*,* X/I, s. 274.

[81] Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", s. 24.

gömülü olduğu yönündedir.[82] Bektaşi kültürünün kuvvetli tesiri ile hem Mısır'da hem de Antalya Elmalı'daki Abdal Musa Tekkesi'nde, Kaygusuz Abdal'a atfedilen kabirlerin çevresinde yer alan Bektaşi mezarlarının varlığı bu bölgelerde ona bağlı bir evliya kültünün mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Kırklareli'nin Babaeski ilçesinde ona ait olduğu düşünülen Kaygusuz Baba isimli bir türbenin varlığı bilinmektedir. Bu ziyaretgâh yerine, hastalık sahibi insanların gelerek türbeden toprak alma, pencerelere bez ve iplik bağlama suretiyle babadan şifâ diledikleri aktarılmaktadır.[83] Yine, Ankara'nın Beypazarı ilçesinin Uruş beldesine bağlı Kabaca köyünde Kaygusuz Abdal'a ait olduğu öne sürülen bir makam bulunmaktadır.[84] Türbe'nin içerisinde dervişe atfedilen "*Kaygusuz Derviş*", "*Kaygusuz Musa*"[85] isimli sandukanın yanı sıra Şehriban Ana, Zekiye Ana ve Ümmü Gülsüm Ana isimli şahısların sandukaları da mevcuttur. Hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığı bilinmeyen bu makamlar halk tezahüründeki keramet sahibi derviş kültü etrafında şekillenmiş ve Kaygusuz Abdal ile ilişkilendirilmiş olmalıdır.

[82] İlhan Akçay, "Abdal Musa ve Tekkesi" *25-29 Eylül VII. Türk Tarih Kongresi*, c. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, s. 365; Tekindağ, s. 73; Iréne Mélıkoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, çev.: Turan Alptekin, 7. Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010, s. 302. Güzel'in türbe görevlisinden öğrendiğine göre kitâbesiz mezarlardan birisi Kaygusuz'a ait olabilir. Bkz: Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 96.

[83] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s. 262.

[84] Tolga Bozkurt, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004 s. 144.

[85] Bozkurt, s. 144.

BÖLÜM 2: KAYGUSUZ ABDAL'IN TASAVVUFİ HAYATI

2.1. Kaygusuz Abdal'ın Şeyhi Abdal Musa

Tarihçi Aşıkpaşazâde'nin işaret ettiği Abdâlan-ı Rum adıyla zikredilen dini zümreye mensup Türkmen dervişi Abdal Musa, Osmanlı devletinin ilk yıllarında gösterdiği yararlı faaliyetlerle adından sıkça bahsettirmiştir.[86] Kaleme aldığı şiirinde yer alan "*Neslimüz sorarsan asl-ı Hoy danuz*" dizesinden Azerbaycan'ın Hoy kentinde[87] doğduğu anlaşılan Abdal Musa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinememektedir. Abdurrahman Güzel'e göre, Abdal Musa 1280-1300 tarihleri arasında doğmuş olmalıdır.[88] Abdal Musa'nın aile hayatı ve soyu kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Öyleki, Alevi Bektaşi geleneği Abdal Musa'nın varlığına bir kutsiyet yükleyerek onu Hz. Peygamber soyuna mensup Hacı Bektâş-ı Veli'nin amcası olarak bilinen Haydar Ata'nın evladı olan Hasan Gazi'nin oğlu olarak kabul etmektedir.[89] Bugün Elmalı'daki tekkesinde yer alan türbedeki sandukalarda ise şeyhin annesi Ümmü Gülsüm, babası Hasan Gazi, bacısı ise Zeynep olarak gösterilmektedir.

Abdal Musa'nın Anadolu'ya göç etmeden önceki tasavvufi hayatına dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Adı Buhara kentinden Anadolu'ya göç eden kırk derviş arasında zikredilmekte ise de[90] de onun bu coğrafyaya hangi tarihte ve niçin geldiği tam olarak bilinememektedir. Abdal Musa hakkında yaygın kanaat onun XIII. yüzyılın başlarında cereyan eden Moğol istilası ile Anadolu sahasına giriş yapan dervişlerden birisi olduğudur. Onun, daha önceleri Anadolu'ya yerleşen Hacı Bektâş-ı Veli el-Horasânî'nin reisliğini üstlendiği Bektâşlu kabilesine ya da bir başka Türkmen boyuna mensup olması da ihtimal dahilindedir.

Kaynaklara göre, Abdal Musa'nın Hacı Bektâş-ı Veli ile yüz yüze görüşüp mürid olması mümkün gözükmemektedir. Aşıkpaşazâde'ye göre, Abdal Musa, Hacı Bektâş-ı Veli'nin ölümünden sonra Kırşehir'in Sulucakarahöyük kasabasındaki dergâha gelmiş halihazırda postnişin olan Hatun Ana ile görüşmüştür.[91] Hatun Ana'nın vesileyle Hacı Bektâş-ı

[86] Âşık Paşazâde, s. 571.
[87] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 131
[88] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 46.
[89] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 140; Şahin, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde*, s. 99.
[90] Mehmet Fuat Köprülü, "Abdal Musa", s. 124.
[91] Âşık Paşazâde, s. 298.

Veli'nin fikir ve öğretilerini benimsemiş tasavvufi eğitimini dergâhta tamamlanmıştır.[92] Dolayısıyla, Hacı Bektâş-ı Veli'nin 1271 yılında vefat ettiği dikkate alınırsa Abdal Musa'nın bu tarihten sonra Anadolu'ya gelmiş olması muhtemeldir. Nitekim, Hatun Ana'nın vefatından sonra Hacı Bektâş-ı Veli postuna oturduğu aktarılan Abdal Musa, onun öğretilerine vakıf bir şeyh konumuna yükselerek daha sonraki yıllarda açtığı dergâh ve yetiştirdiği müridler vasıtasıyla Bektaşi kültürünün yayılmasında birinci derecede rol oynamıştır.[93]

Abdal Musa ile şeyhlik-halifelik bağlantısı bulunan Hacı Bektâş-ı Veli el- Horasânî'nin bağlı olduğu sufi çevreye dair kaynaklar bir hayli karmaşık ve ilginçtir. Kaynaklarda, onun yaşadığı dönemde kuvvetli bir cezbe halinde olduğu vurgulanmakla birlikte meczûpluk ve aşkınlık arasında bir sufi olduğu aktarılmaktadır.[94] Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Hacı Bektâş-ı Veli, meşrep olarak "*Kutbüddin Haydar-ı Zâveî'ye nispetle anılan Haydariliği*" benimsemiştir. Bununla birlikte, Hoca Ahmed Yesevi ile Kutbüddin Haydar'ın öğretilerini sürdürmüş Anadolu coğrafyasına geldiğinde ise, Baba İlyas-i Horasânî'ye mürid olarak Vefâiyye tarikatına intisab etmiştir.[95] Bilhassa İç Anadolu bölgesine ünü yayılan Bektâş çok geçmeden açtığı dergâh vasıtası ile pek çok Haydâri, Kalenderî ve Vefâi dervişlerini etrafına toplamış olmalıdır.

Elvan Çelebi'nin, Baba İlyas-ı Horasânî ve ailesini konu edindiği eserde, Osman Gazi'nin kayınpederi olan Edebalı ile Hacı Bektâş-ı Veli'yi Tâcül'ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ Bağdâdî'nin tarikatına mensup Baba İlyas'ın muhiti içinde zikretmesi ve onları yüceltmesi bir hayli dikkat çekicidir.[96] Eserin, Baba İlyas el-Horasanî önderliğinde başlatılan Babaîler isyanını konu alan kısımda Hacı Bektâş-ı Veli'nin sultana karşı mücadele etmek anlamına gelen cengten kaçındığı vurgulanmıştır. Yine onun isyana

---

[92] Âşık Paşazâde, s. 486; Ocak, *Kalenderîler,* s. 143.
[93]Ocak, *Kalenderîler*, s. 144.
[94] Âşık Paşazâde, s. 298.
[95]Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar,* 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 159. Ayrıca, Ahmet Yaşar Ocak'tan başka Hacı Bektâş-ı Velî'nin bir Vefâi şeyhi olduğu üzerine dikkat çeken araştırmalar da bulunmaktadır. Bkz: Necdet Tosun, "Yûnus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî", *Tasavvuf,* S. XXXI/IV, 2013 s. 113-115; Haşim Şahin, "Vefâiyye" *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür,* ed: Semih Ceyhan, İSAM Yayınları, İstanbul, s. 145.
[96] *"Edebalı vü bundağı ḥuddām*
Gördiler Ḥācī'dan bu seyrānı

Ulu işigine gelür ü gider
Cān-ile seyr ider bu cānānı" Bkz: Elvan Çelebi, *Menakıbu`l-Kudsiyye fi Menasıbi`l-Ünsiyye (Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi)* haz: İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 269; Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler: Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017 s. 63-81.

katılmadığı yönündeki bilgileri Aşıkpaşazâde'de doğrulamaktadır.[97] Bize göre de Hacı Bektâş Velî'nin *Tâcülârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ Bağdâdî'*ye nispetle anılan Vefâiyye tarikatından olduğu şüpheye yer götürmeyecek şekilde ortadadır. O reisliğini üstlendiği kendi ismine nispetle anılan Bektâşlu kabilesi ile Baba İlyâs'a intisab etmiş, kardeşi Menteş'in aksine isyana katılmak yerine, kırsaldaki sükûnetin sağlanmaya başladığı bir zamanda Kırşehir, Kayseri, güzergahından Sulucakaraöyük'e vararak buraya yerleşmiştir.[98] Burada Hatun Ana'nın desteği ile dergâh kurmuştur. Vefaî-Bektâşlu kimliği altında faaliyet göstermiştir. Öyleki, bir diğer Türkmen şeyhi Dede Garkın örneğinde olduğu gibi[99] Aksaray livası başta olmak üzere Anadolu'nun pek çok bölgesinde *Bektaş, Bektaşlu*[100] isminde Türkmen oymağının varlığına rastlanması Hacı Bektâş'ın adı geçen oymağın reisliğini yaptığını ortaya koymaktadır.

Aktarılanların ışığında, Abdal Musa'nın, Hacı Bektâş-ı Veli'nin halifesi olduğu konusu şüpheye yer götürmeyecek şekilde aşikardır. Ancak, Abdal Musa'nın hangi sufî çevreye tâbi olduğu konusunda farklı ihtimaller söz konusudur. Bazı araştırmalarda, Abdal Musa Bektaşiliğin kurucusu olarak gösterildiyse de onun hayatta olduğu dönemde tam teşekküllü bir yapının var olmadığı, tarikatın şeyhin vefatından bir hayli zaman sonra padişah II. Bayezid'ın girişimleri ile Balım Sultan tarafından tesis edildiği[101] yaygın olarak kabul görmektedir. O ancak, Ahmet Yaşar Ocak'ın ifade ettiği üzere bir "proto Bektaşi" yani bu tarikatın ön temellerine katkıda bulunmuş bir sufidir.[102] Ocak'a göre Abdal Musa tıpkı şeyhi, Hacı Bektâş gibi Kalenderlîğin bir kolu olan Haydarîliğe mensuptur. Peki Abdal Musa'nın gerçekten bir Haydarî dervişi olup olmadığı, bu nisbeyi şeyhinden dolayı alıp almadığı sorusunun açıklanması gerekir. Kaynaklarda belirtildiği üzere, Kalenderîye içerisindeki Haydarî tâifesinin diğer zümrelerden nispeten farklı

---

[97] Elvan Çelebi, s. 268; Aşık Pâşazade, s. 298.
[98] Haşim Şahin, "Vefâiyye", s. 150-151.
[99] Ahmet Yaşar Ocak*, Ortaçağ Anadolusu'nda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emîrci Sultan Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014. s. 50; Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler*, s. 68.
[100] *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, I, Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Yayınları, 1996. "*Ak-saray Livāsı'nda Bektāşlû cemā'ati, Bektāşlu kabilesi isimlerine rastlanmaktadır.*" *s. 53,* Ayrıca Bkz: Larende Livāsı'nda Bektāş isminde mezra geçmektedir için: s. 85; Iréne Beldıceanu- Steınherr, "Osmanlı Tapu-Tahrir Defterleri Işığında Bektaşiler (XV.-XVI.Yüzyıllar)" çev: İzzet Çıvgın, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.III/II, 2011, s. 169. Ayrıca, Uluyörük cemati adı altında Yörükân-ı Bektaş Gençlüsü yörük grubu için bkz.: Behset Karaca, *XV. XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002, s. 184.
[101] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed: Semih Ceyhan, İSAM Yayınları, İstanbul, s. 447.
[102]Ocak, *Kalenderîler*, s. 99.

oldukları namaz, oruç gibi İslami kaidelerde istikrarlı olmadıkları, hatta demir zincirden halkaları vücutlarının muhtelif bölgelerine taktıkları ve toplumca hoş karşılanmayan aşırı davranışlar ile hemhal oldukları malûmdur.[103] Halbuki, hayatına dair muazzam bilgiler ihtiva eden *Velâyetnâmesi* ile müridi Kaygusuz Abdal'a ait *Menâkıbnâme* incelendiğinde, onun bizatihi alkol tüketmekten kaçındığı[104] ve dervişlerinin de İslam'ın temel şartlarından birisi olan namaza riayet ettikleri[105] ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Abdal Musa'nın Kalenderî çevreye mahsus giyim kuşam, çâr darb, seyahat, semâh gibi erkân ve ayinleri uyguladığı ve Kalenderîye içinde kendine yer edindiği şüpheye yer götürmeyecek şekilde ortadadır.[106] Bize göre, Abdal Musa islam öncesi inanç unsurlarını devam ettiren bir Kalender meşrep ve aynı zamanda da şeyhinden dolayı Vefaîyye geleneğinin izlerini taşıyan bir şahsiyettir. Nitekim, Orhan Gazi döneminin meşhur Vefaî dervişi Geyikli Baba ile onun çağdaşı Abdal Musa'nın menkıbevî hayatları incelendiğinde her ikisinde de bazı ortak motiflere rastlanması onların aynı tarikata bağlı olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Örneğin, her iki dervişinde şehirden uzak dağ tepelerinde münzevi hayat sürmesi, kendilerine gönderilen İslam inancında haram sayılan alkollü içeceğin yapısını bozmak suretiyle tepki göstermeleri,[107] yine iktidar ile iyi ilişkiler kurmaları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ama ne yazık ki bu bilgiler Abdal Musa'nın Vefaî tarikatına mensubiyetini doğrulamaya yetecek derecede kuvvetli kanıtlar değildir. Ancak her ikisinin de İslam öncesi şaman ritüellerini sürdüren Anadolu Abdalları zümresine mensup olduklarını ortadadır. Bu durumda, onun Hacı Bektâş'ın öğretilerine sıkı sıkaya bağlı, siyasi ideolojiden uzak etrafına çok sayıda taraftar toplamış bir propagandacı bir derviş olduğu söylenebilir. Ege ve Akdeniz'i boylu boyunca gezdikten sonra Elmalı'da tesis ettiği tekkesinde münvezi bir hayat tarzını benimseyen

---

[103] "*her biri bende-i ḫalḳa-be-gūş ve gerdenlerinde ve bileklerinde ve nefslerinde ve pāylarında birer Dimışḳî demürden zencîr ḫalḳa..*" Vâhidî, *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*, (İnceleme-Tenkitli Metin) Haz.: Turgut Karabey, Bülent Şığva, Yusuf Babür, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, s.171-181; Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımaz Kulları,* s. 57-60.

[104] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 146.

[105] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 103.: *"Dervişlerden birisi anı, kitefine olup getürdi ve hem Sulṭân ile ḫalîfeler ve dervîşler ile Ḳayġusuz, namâz-ı fecrş edâ ḳılub, du'â ḳılduḳlarından ṣonra, kendüye ṭâbi' olan kimesneler ile âsitâne ḳapusından dışaru çıḳub Sulṭân'ı ve ḫalifeşerine vedâ' idüp, müteveccih ve revâne oldılar.*" s. 103

[106] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 130- 151.

[107] *"Getür kāfir şarābuñ içelim" didi. Kāfir eyitdi: "Bu saña yaramaz, sultānum"didi. Üç kerre "getür" didi. Āḫiri abdāllara getürüñ şerbeti içelim, didi. Abdāllar ḳalḳdılar, getürdüler. Kāfircik daḫı bile getirdi. Şarābuñ yanına oturdı. Ḳadeḥin eline aldı. Abdāl Mūsā Sulṭān abdāllara "getürüñ keçkülleriñüzi" dedi. Abdāllar keçküllerini getürdiler. Tulumdan şarābı ṣıḳa ṣıḳa çıkardılar. Gördiler ki ṭulumdan çıḳan bal olmış. Kāfir eyitdi: "Behey abdāllar, ben bunü elimle şarāb ṭoldurdum idi. Siz bunı bal eylediñüz" dedi.* Bkz: *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 146- 147.

Abdal Musa, Hacı Bektâş'ın öğretileri ile mayaladığı Kalender meşrep dervişler yetiştirerek geleneğin Anadolu ve ötesinde yaşatılmasına vesile olmuştur.

Abdal Musa'nın, Anadolu'da gâzâ ve cihat faaliyetlerine katılan bir gazi-derviş olduğunu, Osmanlı erken dönemini konu alan kaynaklar vurgulamaktadır.[108] Buna göre, Abdal Musa Orhan Gazi, zamanında gerçekleşen Bursa fethine iştirak etmiş, hatta savaş esnasında giydiği başlık yeniçeriler tarafından benimsenmiştir.[109] Abdal Musa'nın Bursa fethinde gösterdiği gayret neticesinde tıpkı diğer dervişler gibi o da iktidar tarafından mükafatlandırılmış, kendisine bir tekke tahsis edilmek suretiyle şehirde zaviye kurmasına izin verilmiştir. Bir süre açtığı zaviyede ikamet eden Abdal Musa çok geçmeden buradan ayrılmıştır. Abdal Musa'ın Bursa'dan ayrıldıktan sonra ki dönemde de faaliyet gösterdiği topraklarda kafirlerin müslüman olmasını sağladığı, gazilere destek vererek yakın ilişkiler kurduğu, müşkül durumdaki insanlara keramet göstermek suretiyle yardımcı olduğu bilinmektedir. *Velâyetnâme*'de geçen bir menâkıbda, dönemin önde gelen gazileri arasında zikredilen Aydınoğlu Gazi Umur Bey ve askerlerini âyende ve râvende görevi gören tekkesinde misafir etmiş ve gaziye kızıl börg giydirmiştir.[110] Menâkıbın devamında ise kendisi gibi gazâcı bir derviş olan Seyyid Ali Sultanı'ı, Umur Bey'e yapacağı muharebelerde yardımcı olması adına onun yanına gönderdiği[111] ifade edilse de bu bilgilere yenileri eklenene kadar ihtiyatlı bakılmasında fayda vardır. Çünkü, devrin en güçlü gazilerinden biri sayılan Gazi Umur'un şeyhin elinden börg giymesi motifini Abdal Musa'nın varlığını yüceltmek maksadıyla menakıb yazarının bir mübalağası olarak değerlendirmekte mümkündür.

Abdal Musa'nın Bursa, Aydın, Denizli, Yatağan ve Fenike[112] istikametlerinde konaklayarak en sonunda Antalya'nın Elmalı kasabasına bağlı Tekke/Genceli köyüne geldiği ve burada bir tekke kurduğu bilinmektedir. Abdal Musa'nın, Bursa şehrinden ayrılma sebebine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Öyleki, o tarihlerde hem Osmanlı devletinin başkenti hem de Anadolu'da bir geçiş güzergâhı vazifesi gören Bursa, pek çok tasavvufî çevreye tabi şeyhleri ve dervişleri bünyesinde topluyor haliyle rekabeti ve padişah teftişlerini sıkça tecrübe edinen bir şehir imajı çiziyordu. Öyleki, Geyikli Baba örneğinde olduğu

---

108 Hoca Sadeddin, s. 11; Taşköprülüzâde, s. 31.
109 Aşık Paşazâde, s. 299.
110 *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi* s. 148.
111 *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi* s. 148.
112 *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi* s. 50.

gibi Abdal Musa'nın da Orhan Gazi tarafından olası bir teftişe tutulmuş olması[113] onu çok geçmeden öğretilerini yayacak uygun bir ortam arayışına sevk etmiş olabilir. Yine, eylemlerinden gezici ve kolonizatör bir karaktere sahip olduğu anlaşılan Abdal Musa'nın aldığı bir emirle ya da tamamen kendi isteğiyle fethi tamamlanmış bir şehirde durmak yerine henüz feth edilmemiş Ege ve Akdeniz bölgesindeki gaza ve cihâd faaliyetlerine katılmayı tercih etmesi de mümkün olabilir. Ömrünün geri kalanını tekkesinde Hacı Bektâş'ın öğretilerini, yetiştirdiği müridleri vasıtasıyla yaymaya adamış olan Abdal Musa'nın ölümünden birkaç asır sonra yazılan *Velâyetnâmesi* bundan sonraki yaşamı hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. *Abdal Musa Velâyetnâmesi*'nde yer alan bir menkîbeye göre, Abdal Musa'nın köye gelişinden memnun olmayan Genceli ahalisi başlangıçta birlik olup onu pek de iyi karşılamamış ancak köydeki afetler karşısında şeyhin gösterdiği keramete şahit olunca fikir değiştirmiştir.[114] Hatta, Abdal Musa'nın ahali ile yaşanan tatsızlıklara istinaden "*Kanlu gömlegümi boyumca yugdum. Bir kerre gelüp bize halünüzi dimedinüz, münkir oldunuz*"[115] sözlerini sarf etmesi bir bakıma onlara içlendiğini ve yaşananlar karşısında takındığı duygusal tavrı gösteren canlı bir örnek niteliği taşımaktadır. Rivayete göre, ahali tarafından benimsenen Abdal Musa, Teke ilinde ününü yaymak, Bursa ve Aydın'da kazandığı nüfuzu burada da kazanmak adına pek çok keramet göstermiştir. Mesela, meşhur şarabı bala dönüştürmek suretiyle gayrı müslim halkın Müslüman olmasını sağlaması[116], su kaynağı uzaktan gelen ahaliye yumruğunu yere vurmak suretiyle olağanüstü bir biçimde su çıkarması, bal ve yağ pınarları akıtması[117] bu kerametleri arasında zikredilebilir. Yine Abdal Musa'nın, denizin öteki kıyısındaki gayrimüslim halkı haraca bağladığı bu maksatla bir kara çomağı denize salarak kafirlere haber gönderdiği ve bu vesileyle çevre diyarlara hem korku saldığı hem de haraç aldığı[118] aktarılmaktadır.

Menâkıbnâme'de, şeyhten "*kutb-u cihân, velîyyü'z-zamân*"[119]şeklinde bahsedilmiş olması bir anlamda onun varlığına kutsiyet yükleyerek saygınlık kazandırma gayesinden ileri gelse gerektir. Abdal Musa'nın Teke coğrafyasında bu denli şöhret kazanması, Teke

---

[113] Âşık Paşazâde, s. 272; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anandolu'da İslâm- Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, 8. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s. 210.

[114] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi,* s. 140.

[115] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi,* s. 140.

[116] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi,* s. 146.

[117] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi,* s. 146. Su çıkarma keramet motifinin günümüzdeki kült yansımaları bugün Antalya'nın Elmalı ilçesinde yer alan Uçarsu ırmağı mevkinde devam etmektedir.

[118] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 133.

[119] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 133.

idarecileri tarafından bir tehdit olarak görülmesine neden olmuş, Teke Beyi ve Alâiye sancakbeyi ile yaşadığı çetin mücadeleler sonucunda onlara varlığını kabul ettirmiştir.[120] Şeyhin Teke iline bağlı Alâiye sancak beyi'nin oğlunu kendi tarafına çekmesi bu egemenlik mücadelesinde hangisinin galip geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Nihayetinde, Abdal Musa, Anadolu Abdalları zümresinin içine Hacı Bektâş-ı Veli'nin öğretisini yerleştirmiş, yetiştirdiği müridler sayesinde bu sufi geleneğin yayılmasına olanak sağlamıştır. Onun yetiştirdiği müritlerden en başta geleni, Kaygusuz Abdal'dır. Elmalı etrafında Abdal Musa geleneğine bağlı olarak faaliyet gösteren dervişler arasında Korkuteli'nde Baltası Gedik, Tahtalı Dede, Yatağan'da Yatağan Baba, Fenike'de Budala Abdal, Kafi Baba[121] ve Fenike yakınlarındaki Sevindük karyesindeki Sevindük Dede'nin isimleride zikredilebilir.

Abdal Musa'nın hangi tarihte vefat ettiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak, Abdurrahman Güzel, şeyhin 1380-1410 arası bir tarihte vefat ettiğini öngörmektedir.[122] Abdal Musa'nın ömrünün belirli bir kısmında konakladığı bilinen Bursa, Manisa, Denizli, Aydın, Finike gibi bölgelerde makamı ve ziyaretgâhı olduğu bilinmektedir. Ancak, onun Elmalı'daki tekkesinin yanında bulunan türbesinde metfun olduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir. Bu türbede, Abdal Musa'nın annesi babası ve müridi Kaygusuz Abdal'a ait olduğu ileri sürülen sandukalarda mevcuttur.[123] Bektaşi tarikatının tesisi ile beraber dervişler arasında büyük bir şöhret kazanacak olan Elmalı tekkesi şeyhin vefatından sonra artık Bektaşi geleneğinin dört önemli tekkesinden birisi kabul edilmiştir. Evliyâ Çelebi'nin XVII. yüzyılın ortalarında gezip gördüğü Abdal Musa tekkesinde dünya işlerinden elini çekmiş, münzevi hayatla meşgul üç yüzün üzerinde dervişin varlığından bahsetmesi, bu durumu desteklemektedir[124].

Tarihsel ve toplumsal hafızada var olan Abdal Musa geçmişten günümüze Alevi ve Bektaşi geleneğinde önemli bir kültür imgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. O, Bektaşilik'te "*On iki posttan birini teşkil eden Ayakçı Postu*"[125] payesinde anılmaktadır.

---

[120] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 94-99.
[121] Musa Seyirci, *Abdal Musa Sultan*, İstanbul: Derin Yayınları, 1988, s. 59-63.
[122] *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi,* s. 50
[123] Akçay, s. 365.
[124] Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, IX. Kitap ed. M. Sabri Koz, İstanbul: YKY Yayınları, 2005, s. 140-141.
[125] Nezihe Araz, *Anadolu Evliyaları*, İstanbul: Fatiş Yayınları, 1958, s. 98. Ocak, *Kalenderîler*, s. 269; John Kıngsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, çev.: Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları, 1991, s. 201.; Melikof, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, s. 299.

Alevilikte, *Abdal Musa Cemi*[126] adını taşıyan bir cemin, varlığı da zikredilmekte ve gülbanglarda ismi çağrılmaktadır.[127] Bununla birlikte, tekke edebiyatında köşe taşı konumunda olan Bektaşi şairleri arasında Abdal Musa'nın mühim bir yeri olduğunu Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal, Sadık Abdal, Kul Hüseyin, Kul Şükrü, Kul Himmet, Gedâ Abdal, Aşık İbrahim ve daha pek çok ozanın kaleme aldığı şiirlerinde Abdal Musa'nın sıkça anıldığını görülür. Mesela, Sadık Abdal'ın *Divân*'ında Abdal Musa şu şekilde zikredilmektedir:

"Dediler ismine Abdal Mûsâ Sultân bı zâhirde

Velî bâtında ismi çok anı fehm eylemez ednâ" [128]

Tarihsel ve toplumsal hafızada XIV. yüzyılın başlarında başlayıp günümüze kadar devam eden bu kültürün halk tezahüründeki izlerine hâlâ rastlamak mümkündür. Tekkeköy halkı her sene Abdal Musa'ya atfen *Abdal Musa Bayramı*[129] isimli bir merasim tertip edilmesi bu tesirin en bariz ifadesi olsa gerektir.

2.2. Kaygusuz Abdal'ın Tasavvufa İntisabı

Kaygusuz Abdal'ın aile ve akraba bağlarından dolayı sufî bir geleneğe mensup olup olmadığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Anlaşıldığı kadarıyla, zâhidâne bir muhite sonradan dahil olmuştur. Onun, *Divân*'ında yer alan bir şiirinde "*Yiğirmide dîdâra mâ'il oldum, Uyandı sînede 'aşkın çerâğı*"[130] ifadesinden yirmi yaşında tasavvufa yöneldiği anlaşılmaktadır. *Menakıbnâme*'de yer alan ifadelerde bu bilgiyi desteklemektedir.[131] Orhan Gazi dönemi gazi-dervişlerinden Horasan'lı Abdal Musa'ya intisâb eden Kaygusuz Abdal onun vesilesiyle tasavvuf yoluna girmiştir. Bu durumu bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

"Abdâl Mûsâ'ya kul oldu cândan

Çekdi elini iki cihândan"[132]

---

[126]Seyirci, s. 93.
[127] Mustafa Tuncer, *Gülbanglar Alevi-Bektaşi Gülbangları*, İstanbul: Cevahir Yayınları, 2009, s. 228.
[128] *Sâdık Abdâl Dîvânı*, haz: Dursun Gümüşoğlu, İstanbul: Horasan Yayınları, 2009, s. 64.
[129] Melikof, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, s. 152.
[130] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 265.
[131] Menâkıbnâme'de onsekiz yaşında mâhir bir delikanlı olarak zikredilen Gâybî'nin yine aynı yaşlarda iken Abdal Musâ ile tanıştığı aktarılmaktadır. Ayrıntı için bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 90.
[132] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 89; Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 74,

Kaygusuz Abdal'ın tasavvufa nasıl yöneldiğine ilişkin yaygın kanâat, hakkında anlatılan meşhur bir menkîbeye dayanmaktadır. Burada belirtmeliyiz ki, bir tarikat pîrini ve onun mensup olduğu tasavvufi çevreyi bilinir kılma adına kaleme alınan "*velî menâkıbnâmelerinde*" [133]gerçek veya doğaüstü nitelikteki ortak ve benzerı unsurlara rastlamak oldukça olağandır. Bu rastlantıda çoğu kez menâkıbnâme yazarının yetiştiği çevre, tâbi olduğu tarikat, okuduğu kitaplar, hayal gücü ve entelektüel seviyesi belirleyici unsurdur. Bu yönüyle düşünüldüğünde Kaygusuz Abdal'ın tasavvufî hayatını konu alan menâkıbdaki "*geyik motifinin*" farklı dönemlerde yaşamış velî ve keşîşlerin yaşamlarından bahseden anlatılar ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Sözünü ettiğimiz bu ortaklık velîlerin *"canlı veya cansız varlıkların şekline(donuna) girme"*[134] kerâmetinin yabani bir hayvan olan geyikte tezahür etmesinden ileri gelmektedir. Anlatılarda oldukça işlenegelen "*geyik kılığına girme motifi*" çıkış noktası bakımından Budizm'e dayanmakta olup İslamiyet öncesi dönemdeki Şamanizm'le de bağlantılıdır.[135] Bu yönüyle bazen geyik, anlatının baş kahramanı, kurtarıcı, bereketin sembolü, çaresiz durumdakilere yol gösterici bir rehber, bazense ilahi bir gerçeğe ulaşmadaki vesile sembolü olarak kullanılmaktadır.[136] Bununla birlikte, geyiğin ilahi bir gerçeğe ulaşmadaki rehberliği Kaygusuz'da olduğu gibi genellikle avcı-geyik hikayesi ekseninde anlatılagelmiştir. Budizm kanalı ile eski Hint anlatılarında tezahür etmiş daha sonra çeşitli kültürlere yayılmış olan avcı-geyik hikayesi Hıristiyan ve İslam hikaye geleneğinin de önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.[137] Mesela, aziz kültü çerçevesinde anlatılan hikayeler arasında Ayos Evestasyos isimli bir aziz ile geyik hikayesi söz konusu kültürde oldukça yaygındır.[138] Yine Kaygusuz Abdal'ın *Menâkıbnâmesi*'nde zikredilen avcı ve ilahi bir gerçeğe ulaşmadaki rehberi temsil eden geyik motifi prens Behram'ın zâhid Mar

---

[133] Menâkıbnâmeler ve Velâyetnâmeler hakkında detaylı bilgi için bkz.: Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*, 5. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, s. 21-25; Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler,* s. 13-43.

[134] Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri,* 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 206-207; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 5.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1999, s. 29.

[135]Saadet Çağatay, "Karaçay Türk Edebiyatında Avcı Bineger" *Fuad Köprülü Armağanı*, 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010 s. 94; Ocak, *Alevî ve Bektaşî.*, s. 210-211; Ögel, *Türk Mitolojisi I,* s. 29; Jean Paul Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çev: Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005, s. 234-235.

[136] Geyiğin, bir rehberlik örneği için bkz: *Dede Korkut (Dresten Nüshası-Metin Dizin)* II, haz. Sadettin Özçelik, Ankara: TDK 2016, s.157.

[137] Çağatay, "Karaçay Türk Edebiyatında Avcı Bineger" s. 94; Ocak, *Alevî ve Bektaşî.,* s. 210-211; Ögel, *Türk Mitolojisi I,* s. 29.

[138] Hasluck, s. 57.

Mattai vasıtasıyla hristiyanlığı benimsemesi,[139] meşhur Horasanlı sufi Ebû İbrahim b. Edhem'in tasavvufa yönelmesinde aktarılan menkîbe[140] ve Karaçay edebiyatına yansıyan *Avcı Bineger*'in macerasıyla[141] oldukça benzerlik göstermektedir. Yine, Kalenderî zümreler arasında motifin tazâhürlerine rastlanmaktadır. Mesela, Kaygusuz Abdal ile yakın dönemlerde yaşadığı bilinen yine Kalenderî dervişi Sultân Sücâeddin'nin bir seyahat esnasında çölde fırtınaya tutulan Baba Hâki ve dervişlerine geyik şeklinde görünerek yol göstermesi buna güzel bir örnektir.[142] Bütün bu benzerlikler çerçevesinde, Kaygusuz Abdal'ın *Menâkıbnâmesi*'nde Abdal Musa'nın geyik şekline girerek görünmesini ve ona dervişâne bir yaşamın kapılarını aralamasını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Ok kullanmada, kılıç kuşanmada ve avcılıkta oldukça hünerli olan Alâiye beyzâdesi Kaygusuz Abdal bir gün Manavgat ile Aksu dolaylarında çıktığı bir av esnasında karşılaştığı geyiği okuyla vurarak yaralar ve ele geçiremeyince geyiğin izini sürerek kendisini Elmalı'daki Abdal Musa dergahının önünde bulur.[143] Yaralı geyiğin dergâhtan içeri girdiğini gören Kaygusuz Abdal dervişlere geyiğin nerede olduğunu sorar,

---

[139] Maklub Dağı (Irak sınırları) üzerinde bir manastırda şöhret sahibi olan, *Mattai* adındaki zahit geçimini büyük ölçüde bağışlanan paralarla sağlayan bir şahsiyettir. Bu bölgede gösterdiğine inanılan kerametleri, hastalara şifâ dağıtması onun kısa sürede bölgede tanınmasını sağlamıştır. Bir gün Asur kralı Sanherib'in Sara isimli kızı cüzzam hastalığına yakalanmış, kral hangi tabibden şifa dilediyse de hastalığa çare bulunamamıştır. Kralın oğlu Behnam'ın Ninova kenti etrafında çıktığı av sırasında karşılaştığı geyiğin onu Aziz Mar Mattai'nin inzivada olduğu dağa yönlendirmesi ve burada geceyi geceyi geçirmesi Behnam'ın hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Öyle ki, gece rüyasında gördüğü meleğin Aziz Mar Mattai'i ziyaret etmesini söylemesi ve Behnam'ında sabah uyandığında azizin ikamet ettiği yere gidip onun ilahi düşüncelerinden etkilenerek Hristiyan olmasını sağlamıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Gregory Abû'l- Farac, *Abû'l- Farac Tarihi*, I, çev.: Ömer Rıza Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1950, s. 55.

[140] Rivayete göre şan ve şöhret sahibi bir kimse olan İbrâhim b. Ethem, Belh sutanının oğludur. Dünyevî olan herşeye sırtını dönerek zahîdane bir yaşam sürmüştür. Onun bu değişimine sebeb olarak, bir av esnasında gaybden gelen sesler duyması ve bir ahunun hakikâte dair onunla konuşması aktarılır. Detaylı için bkz.: Ferîdüddîn Attar, *Tezkiretü'l Evliya*, haz.: Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984, s. 144-168.

[141]Acımasız bir avcı olan Bineger'in ormanda "*kutsal dişi bir geyik"* ile karşılaşması ve onu avlaması ve hayvanın kutsallığından dolayı bir tür müsibete bulaşan avcının ölmesini konu almaktadır. Buda ve Uygur masallarındaki benzeri örnekler için bkz.: Çağatay, "Karaçay Türk Edebiyatında Avcı Bineger", s. 94-108; Ocak, *Alevî ve Bektaşî.*, s. 210-211.

[142] Ocak, *Alevî ve Bektaşî.,* s. 208; *"…Hay yine tutaydık ola mı deyüp kovdılar. Geyik zebun zebun kaçardı. Anlar dahı tutaydık ola mı deyüp kovarlardı. Pes bu halde bir köyün üzerine çıka-vardılar. Dervişler köye göricek geyik gaib oldı*." Şükrü Elçin, "Bir Şeyh Şücâüddin Baba Velâyetnâmesi" *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2, 1984, s. 204; Yağmur Say, *Şucâ'eddîn Velî (Sultan Varlığı) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: Sistem Ofset, 2010, s. 108-110; Haşim Şahin, "Vilâyetnâme-i Sultan Şücâeddin'in Tarih Kaynağı Olarak Değeri", *Uluslararası Alevî- Bektâşî Klasikleri Sempozyumu 08-09 Kasım 2014*, İstanbul: TDV, 2016, s.71.

[143] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 90-92. *Menâkıbnâme*'de Kaygusuz Abdal'ın dergâha ulaşmak için takip ettiği güzergâh Alâiye, Manavgat, Serik, Aksu, Kepezbaşı, Yenice, Barutlu üzerinden Gölcük'e oradan Korkuteli, Sabanca, Yazır, Düden istikametinden Abdal Musa dergahına ulaşmıştır. Bkz.: *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 81.

meseleden bîhaber olduklarını belirten dervişler ne yapsalar da Kaygusuz Abdal'ı ikna edemezler.[144] O sırada dışarıdan gelen seslere kulak veren Abdal Musa beyzâdenin dergâha buyur edilmesini emreder.[145] Davasında bir haylice ısrarcı olan beyzâde meydana yürür postunda oturan şeyh ile selamlaştıktan sonra hararetli bir şekilde derdini anlatır. Bunun üzerine, şeyh "*ol okı görince bilür misin?*"[146] diyerek kolunun altına saplanmış oku gösterir.[147] O esnada, bu durumu şeyhin bir kerameti olduğunu, kendisine gelen geyiğin aslında Abdal Musa olduğunu anlayan Kaygusuz Abdal şeyhin eteğini öperek ondan af diler ve "*her gördügün câna ok atmayasun*" sözünü işiterek onun sohbetinden feyz alır.[148] Aktarılanlara göre, beyzâde yaşanan bu hadiseden sonra, maneviyatında bir hal değişimi yaşayarak Abdal Musa'ya muhabbet beslemiş ve şeyhe intisâb etmek istediğini ifade etmiştir. Abdal Musa, dervişlik yolunun nefse ağır gelen çileler ile dolu olduğunu ve kendisinin bir bey oğlu olduğu için ailesinin gönlü olmaksızın bu yola girmesinin doğru olmayacağını imâ ederek Kaygusuz Abdal'ı denediyse de o ısrarcı duruşundan vazgeçmez.[149] Öyle ki, kendisini dergâhtan alıp Alâiye'deki saraya götürmek için gelen askerlere "*Hemân atımı alun benden fârig olun*"[150] cevabını vermesi onun kararlı tutumunu göstermesi bakımından önemlidir. Dervişliğe kabul edilen Kaygusuz Abdal'ın erkan gereği başı tıraş edilir, taç ve hırka giydirilir.[151] Bu süreçten sonra, dervişâne bir çevreye dahil olur. Kaygusuz Abdal ile Abdal Musa arasında mürşid-mürid ilişkisi başlar. *Menâkıbnâme*'nin bundan sonraki kısmında beyler ile Abdal Musa'nın

---

[144] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 91.
[145] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 91.
[146] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 92; Ocak, *Alevî Bektaşî.*, s. 207-208.
[147] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 92; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî.*, s. 207-208.
[148]*Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 92. Menâkıbnâme geleneğinde canlı veya cansız varlıkların şekline(donuna) girme motifi anlatılarda oldukça işlene gelmektedir. Bu anlatıda ise "geyik donuna girme" motifi kullanılmıştır. Ayrıntı için bkz. Ocak, *Alevî ve Bektaşî.*, s. 207-219.
[149]*Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 93. *Menâkıbnâme*'de her ne kadar Abdal Musa'nın Gaybî'nin gönül rızası ile dergâhta kalmasını istemesine yer verildiyse de bu durum böyle olmayabilir. Esasen sufi-iktidar mücadelesi çerçevesinde şeyhin bu durumu iktidar alehinde bir koz olarak kullanması da ihtimal dahilindedir. Çünkü, Abdal Musa'nın Teke Beyliği ve Alaiye beyi gibi bölgede söz sahibi olan siyasi figürlerle bir güç mücadelesi halinde olduğuna dair birtakım işaretler velâyetnamede yer almaktadır. *Velâyetnâme*'de aktarılanlara göre, Abdal Musa Teke iline bir dergâh inşa ettirmeye başladığı sırada toprağın altından bir kazan altın çıkmıştır. Şeyh bu altınların kendi iradesinde harcanamayacağını yetim malı olduğunu belirterek önceleri bölgede hakimiyet süren gayrimüslimlere ait olduğunu ortaya atmış ve bu durumdan Teke beyini haberdar etmek yerine altınları gayrımüslüm denizcilere sunmuştur. Bu tutum Tekke beyi tarafından bir meydan okuma olarak algılanmış olabilir. Bunun yanı sıra, şeyhin bölgeye açtığı tekke vasıtasıyla bir haylice mürid kazanması hatta beyliğin teftiş için gönderdiği askerlerin tekkede kalarak mürid olması ve Genceli halkının şeyh ve dervişlerden huzursuz olması ikili arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş olabilir. Ayrıntılı için bkz.: *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 94-95; Haşim Şahin, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Abdalân-ı Rum (1300-1400),* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2001, s. 94-101.
[150] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 93.
[151] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 93.

mücadelesi ve kerâmet sahibi şeyhin, mucîzevi bir şekilde onları yenmesi konusuna yer verilir. Bu kıyasıya mücadelede şeyhin her durumda galib gelmesi ve keramet motiflerine sıkça yer verilmesi menâkıb yazıcılığının bir yansıması olarak düşünülmelidir.[152] Buna göre, Alâiye sancakbeyi oğlunu Abdal Musa'nın dergahından almak için Teke beyinden yardım ister.[153]Ancak dergâha giden her asker şeyhîn ehl-î arif ve velî bir şahşiyet olduğunu anlayarak ona mürîd olmak istemiştir.[154] Bu halin sebebini öğrenmek isteyen Teke beyi sağ kolu olarak zikrettiği Ḳılağılı Îsâ'yı görevlendirdiyse de asker Abdal Musa'nın kerametî sonucu feci şekilde can vermiştir.[155] Bu durum üzerine hiddetlenen Teke beyi dergâh dolaylarında büyük bir ateş yakılmasını emretmişse de bu hal Abdal Musa'ya önceden malüm olmuş ve ateş dervişlerin yaptığı semâh ile söndürülmüştür.[156] *Menakîbname*'de Teke beyinin ruhunu temsil eden gerçeküstü varlık Karacavarın, dergâha odun taşımakla görevli Baltası Gedik isimli bir derviş tarafından öldürülmesi ve bu esnada mucizevî bir şekilde Teke beyinin atından düşerek ölmesi hadisesi gerçekleşmiştir.[157] Nihayetinde, Abdal Musa'nın sayesinde dergâha musallat olanların başına tek tek musibetlerin gelmesi Alâiye emîri tarafından şeyhin kerameti olarak yorumlanmış ve onun ermişliğine kanâat getirerek oğlunu gönül rızası ile dergâha emanet etmiştir.[158] *Menakıbname*'ye göre, maddi dünya ile bağlarını koparan Gaybî, kendisini Abdal Musa dergâhına adamıştır. Bu duruma istinaden, Abdal Musa, müridi Kaygusuz Abdal'a "*Kaygudan rehâ buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun*" demek suretiyle Kaygusuz ismini vermiştir.[159]

---

[152] Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak.*, s. 21-25.

[153]Oğlunun şeyhe intisap ettiğini öğrenen Alaîye Beyî'nin tavrı *Menâkıbnâme*'de şu şekilde nakledilmektedir: "*Bir aşk dünyâyı tutdu. Dört beş yüz Abdâl var başında benüm oğlumı dahı sihir ile efsûnlar idüp alakoymış. Bana meded eyle, tut anun hakkından gel, didi."* Bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 93.

[154] *Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 142.

[155]*Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 142; *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 94. Ḳılağılı Îsâ ismi *Velâyetnâme*'de Kirde Yūsuf olarak zikredilmektedir.

[156]*Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 143; *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 96. Burada işlenen tabiat kültlerinden "ateşe hükmetme" kaynağı İslam öncesi şamanizme dayanan motiflerden birisidir. Ayrıntı için bkz.: Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Tartışmalar)* 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

[157] *Velâyetnâme*'de Baltası Gedik isimli şahış Kara Abdal olarak zikredilmektedir. Bkz.: *Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 95.

[158] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 97-99.

[159]*Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 90. *Menekıbnâme*'de bu kısmından sonra Gaybî yerine Kaygusuz ismi kullanılmaya başlanmıştır.

2.3. Şeyh-Mürid İlişkisi ve İcâzetnâme Alışı

Menâkıbnâme'de Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal'ın gönül rızası ile birbirlerine bağlı oldukları yansıtılmakla birlikte müridine tam sadık bir mürşid vurgusu ön plana çıkartılmaktadır. Zorlu merhalelerden geçen, her dem pîrinin öğretileri ve ona bağlı gelişen her eylemi ondan gelen bir lütuf olarak algılayan sadıkâne bir mürîd imajı çizilmektedir. Mesela, *Velâyetnâme*'de yer alan bir kesite göre, vaktinin çoğunu dergâh dışında odun toplamakla geçiren dervişin keramet ehlî Abdal Musa'dan nasip yani ilâhi bir feyz alamayışı, onun gücenmesine ve bu nedenle şeyhi ile arasının açılmasına neden olmuştur.[160] Abdal Musa'dan "*varuñ Ġaybī'ye diñ, bizden eyüye ḫizmet eylesün*" sözünü işiten dervişin bu durumu kendisine izzet-i nefis yapmayıp "*naẓarında yanalum bāri*" cevabını vererek akşam vaktinde kendisini tekkedeki ocağın içine atmaya yeltenmesi ona bağlılığını göstermesi bakımından önemlidir.[161]Yine Kaygusuz'un, Abdal Musa'dan nasip almak için şeyhin eşiğine yatması ve hatta üstüne basılmasına bile aldırış etmeyişi bu bağlılığı yansıtan motifler arasında gösterilebilir.[162] Eşiğe yatma motifi Yunus Emre ile şeyhi Tapduk Emre arasında da zikredilmektedir. Yine *Menakıbnâme*'ye göre, dergâhta, odun toplamak gibi gündelik işlerde bulunan Kaygusuz Abdal, şeyhine kırk yıl hizmet etmiş, nihayetinde mürşidine tam anlamıyla bağlı bir mürid olup dergâhtaki tasavvufi eğitimini tamamlamış, menzil-i meratib sahibi olmuştur.[163] *Menâkıbnâme*'de her ne kadar kırk yıl hizmet etmiş olduğu aktarıldıysa da bu durum mecazî bir söyleyiş olup muhtemelen dört kapı ve kırk makamı da temsil etmektedir.[164]

Rivayete göre, derviş hâc görevini ifâ etmek adına Abdal Musa'dan icâzet istemiştir.[165] Bunun üzerine şeyh tarafından kendisine, dergâhın âdâb ve erkânını devam ettirmeyi sembolize eden tasavvufta irşad izin belgesi manasına gelen icâzetnâme verilmiştir.[166] Kaygusuz Abdal'ın şeyhinden icâzet alışı *Menakıbnâme*'de bir hayli dikkat çekici şekilde anlatılmaktadır. Buna göre, şeyhînden icâzet alan Kaygusuz Abdal bir süre sonra susuzluk çekmeye başlamış ve keşkülün içerisine biraz yoğurt birazda su karıştırmak

---

[160] *Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 150-152.
[161] *Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 151.
[162]*Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 151.Tasavvufta eşiğe uzanmak müridin bağlılığa delilidir. Ayrıntı için bkz: Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 128.
[163] *Abdal Mûsâ Velâyetnamesi*, s. 150.
[164] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 125.
[165] Menâkıbnâme'de bu durum bir manzumla ifade edilmiştir:
"...Muḥammedî'yem bu dîne ikrâr iderem ben
Hâl diliyle 'icâzat ister Ḳayġusuz Abdâl" Bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 100.
[166] İcâzetname içeriği için bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 100-101.

suretiyle ayran elde etmiştir. Bu sırada icâzetnâmeyi koyacak bir yer ararken kalbine bir hal malum olmuş ve küçük parçalara ayırdığı icâzet kağıdını ayranın içerisine karıştırıp içmiştir.[167] Dergâhtaki dervişler tarafından şaşkınlıkla karşılanan bu durum çok geçmeden şeyhin kulağına gitmiştir. Yaptığı tavır karşısında şeyhi tarafından sorguya tutulan Kaygusuz Abdal'ın "*…ḳalbümde ṣaklayayum żâyi' olmasun deyü…*"[168] şeklindeki cevabı Abdal Musa'nın hoşuna gitmiştir. Aslına bakılırsa bu tavır tasavvufta ilâhi bir cezbe durumu olan "*sekr veya sahv*"[169] ile ilgilidir. Bununla birlikte, Kaygusuz'un cevabı meşrebînin bir yansıması olan fakr, melâmetin dışa vurulmuş hali olarak da düşünülebilir. Bu hadiseden sonra, Kaygusuz Abdal'ın belli bir mertebeye erişerek, hikmetli sözler söylediği, kelâmından yalnızca anlayanların nasib aldığı ve ondan el alanların her sözünü işiterek yazıya döktüğünden bahsedilerek onun ne derece arif bir kişi olduğuna vurgu yapılmıştır. [170]

2.4. Kaygusuz Abdal'ın Tabî Olduğu Zümre: Kalenderîlik

Tasavvufta, dünyevî değerlere itibar etmeyen, tabî oldukları toplumun inanç ve anânelerine aykırı durumlar sergileyen bunu gündelik hayattaki dış görünüş, tutum ve davranışlara yansıtan sûfîlere *kalender*[171], bu sufilerin temsil ettiği tasavvufî akıma ise *Kalenderîlik* veya *Kalenderîyye* adı verilmiştir.[172] Kalenderîliğin Budizm, Maniheizm gibi dinlerin inanç unsurlarından beslendiği ve sentez bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir.[173] Hint kültüründe Budist keşişlerinin bekar, yoksul, karaktere sahip olmakla birlikte saçlarını kazıtma, gösterişsiz ve sade giyinmek gibi birtakım ritüelleri olması bu tezi kuvvetlendirmektedir.[174] Bu akımın İslâm kültürü içerisinde ilk olarak

---

[167] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 101.
[168] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 101-102.
[169] Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili II- Mânevî Haller*, İstanbul: Mavî Yayıncılık, 2007, s. 123.
[170] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 102.
[171] Uludağ, *Tasavufi Terimler*, s. 205; Nihat Azamat, "Kalenderiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIV, 2001, s. 253.
[172] Franz Babinger, "Kalenderiye", İslam Ansiklopedisi, c.VI, 1997, s.128; Ocak, *Kalenderîler.*, s. 56; Nihat Azamat, "Kalenderiyye", *TDV*, XXIV, 2001, s. 253. S. 205
[173] Sadettin Kocatürk, "Kalenderiye Tarikatı ve Hatib-i Fârisi'nin Kalendernâmesi" *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1971. s. 222; Ocak, *Kalenderîler*, s. 57-63; Ahmet Yaşar Ocak, *Yeniçağlar Anadolusu'nda İslamın Ayak İzleri*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2011, s. 114.
[174] D.S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, çev.: Fuat Aydın, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005. s. 44.; Ayrıca bknz: Yaşamlarının çoğunun gezerek geçiren bu kişiler konaklamak için bazen mâtha ismi verilen zaviyelerde bazense bir mağra yahut külübeyi tercih ettikleri bilinmektedir. Kalenderîlik ile Hint kültüründeki mistik inanışların bezerliğine dair kısa bir karşılaştırmayı bu eserde bulabilirsiniz. Süleyman Uludağ, *Dört Kapı Kırk Eşik, İslâm Toplumlarında Sûfî Gelenekler ve Derviş Tipleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009, s. 235.

nerede tezahür ettiğine yönelik yaygın görüş ise, Orta Asya ve İran sahası olduğu yönündedir.[175] Kalenderiliğin, IX. yüzyıl civarlarında beliren zühd ve fakr temeline dayalı Melâmetilik olarak zikredilen tasavvuf ekolünün etkisi altında kaldığı düşünülmektedir.[176] Bu yüzden bu akımın ilk nüveleri, X. ve XI. yüzyıllarda Horasan ve Mâverâünnehir sahalarında faaliyet gösteren sufiler arasında sorgulanmalıdır. Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesine göre, Savî'den önce "*Me'sud b. Muhammed el-Hemedanî, Ebû Ahmed-i Abdal-i Çiştî, Baba Tâhir-i Uryân-ı Hemedanî, Baba Câfer, Baba Hemşâ ve Ebû Saîd-i Ebu'l- Hayr*"[177] gibi sufiler Kalenderî yapılarıyla tanınan mutasavvıflardır. Kalenderîliğin tam anlamıyla teşkilatlanması ise XII. yüzyıl sonu XIII. yüzyılın başlarında İran'ın Sâve şehrinden olan aşkın zâhid Cemâleddîn-i Sâvî sayesindedir.[178] Sâvî, genç yaşlarda Şeyh Osman-ı Rûmî isimli bir sufiye mürid olmuş bu vesileyle zâhidâne bir hayat sürmeye başlamıştır.[179] Sâvi, Moğol tahakkümü baş gösterdiği sırada Dımaşk'a gelerek Celâl-i Dergezînî isimli cezbeli bir sufi ile tanışmıştır.[180] Cemâleddîn-i Sâvî, dünyevî yaşama önem vermeyen vücudunun belli kesimlerini örtmek suretiyle yarı çıplak dolaşan Dergezînî'ye muhabbet beslemiş ve onun açmış olduğu zaviyede dervişâne bir yaşam sürmeye başlamıştır.[181] Sâvî, Dergezînî'nin bıyık, sakal, saç ve kaşlarını traş etmek(çihâr darb), mümkün oldukça az yiyecekle beslenmek, yalnızca farz olan namazları kılmak, sürekli seyahat etmek gibi hal ve tutumlarından etkilenerek onu örnek almıştır. Fakr ve tecrîdi esas alarak, "*Ölmeden önce ölmek için*"[182] bu yolu seçtiğini ifade eden Sâvî bu tutumuyla çevresindekileri etkilemiş ve kendisine intisâb etmek isteyenler olmuştur. Ancak, Sâvî'nin benimsediği bu dış görünüş ve mizaç, halkın bazı kesimleri tarafından hoş karşılanmamış ve Savî çok geçmeden Mısır'a ardından Dimyat'a

---

175 Kocatürk, "Kalenderiye Tarikatı ve Hatib-i Fârisi'nin Kalendernâmesi", s. 222; Babinger, "Kalenderiye", s.128.

176 Bu düşüncenin temelinde yatan etken büyük ölçüde Sühreverdî ve Abdurrahman-ı Câmî'nin eserlerinde bu iki akımı birlikte ele almalarında ileri gelmektedir. Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es- Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif Tercemesi (Tasavvufun Esasları)*, haz.: Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1990, s. 97; Tahsin Yazıcı, "Kalenderlere Dair Yeni Bir Eser: Manakib-i Camal Al-dîn-i Sâvî", *Necati Lucal Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, s. 786; Ocak, *Kalenderîler*, s. 71.

177 Ocak, *Kalenderîler*, s. 71.

178 Cemâlü'd-dîn-i Sâvî'nin yaşamından bahseden en önemli kaynak Hatib-i Farisi'nin kaleme aldığı menakıbnâmedir. Detaylı bilgi için bakınız: Haṭīb-i Fārisī, *Manāḳib-i Camāl Al-Dīn-i Sāvī*, yay.: Tahsin Yazıcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.; Ahmet T. Karamustafa, "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufîler, Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm,* haz.: Ahmet Yaşar Ocak, 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 86.

179 Tahsin Yazıcı, "Kalenderlere Dair Yeni Bir Eser: Manakib-i Camal Al-dîn-i Sâvî", s. 792; Tahsin Yazıcı, "Cemâleddîn-i Sâvî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VII. 1993, s. 313.

180 Azamat, "Kalenderiyye", s. 254.

181 Yazıcı, "Kalenderlere Dair Yeni Bir Eser: Manakib-i Camal Al-dîn-i Sâvî", s. 790.

182 Yazıcı, "Kalenderlere Dair", s. 790.

gelmiştir.[183] İlk olarak Dimyat halkı tarafından kendisine deyim yerindeyse tepeden bakılan kalederî pîri zamanla bölgede bir velî olarak şöhret kazanmıştır. Rivayete göre, Dimyat'da bir zavîye açarak ömrünün sonuna kadar burada kalmıştır. Cemaleddin-i Sâvî'nin ömrü boyunca benimsediği fakr ve zühd düşüncesi, erkan olarak ise *"dört vuruş" (çihâr darp)* şeklinde saçını, sakalını, bıyığını ve kaşını traş etmesi[184], yalnızca mahrem yerlerini örten veya gösterişsiz giysiler tercih etmesi ve seyahat ritüeli bu zümre için bir rol model haline gelmesini sağlamıştır. Böylelikle Cemâleddîn-i Sâvî, önceleri bir sufî akım şeklinde olan Kalenderîliği öğreti ve erkan bakımından bir çerçeveye oturtmuş ve teşkilatlanmasını sağlamıştır. Öyleki, Kalenderîlik Sâvî'den sonra Suriye, Mısır, Irak, İran, Orta Asya, Hindistan'da ivme kazanmıştır.[185]

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde ise etkilerini Anadolu'da hissettirmeye başlayan Kalenderîlik bu bölgeye Hârezm, Horasan, Azerbeycan, Suriye, Irak, Mısır üzerinden yayılmış olmalıdır.[186] Bununla birlikte, Ahmet Yaşar Ocak, Kalenderîliğin Anadolu'daki yansımalarını "*popüler Kalenderîlik*" ve "*yüksek zümre Kalenderîliği*" olmak üzere iki grupta değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.[187] Ocak'ın, popüler Kalenderîlik olarak zikrettiği çevre çoğunlukla medrese kökenli olmayıp alt ve orta sınıfı temsil eden Türkmen şeyh ve dervişlerinin oluşturduğu gruptur. "*Kalenderî, Haydarî, Cavlakî*" isimleriyle bilinen aralarında Vefâi- Babaî dervişlerinin de bulunduğu bu grup içerisinde, "*Barak Baba, Dazlak Baba, Uryan Hızır*"[188] ve Rum Abdâlları'nı zikretmek mümkündür.

Ocak'ın yüksek zümre olarak nitelendirdiği çevre ise, medrese eğitimi almış ve kalendermeşrep bir düşünceye tabî ancak hayat tarzı bakımından Kalenderî dairenin dışında kalan zümrelerini içermektedir. Türkiye Selçuklu döneminin ünlü simalarından coşkulu bir vahdet-i vücud düşüncesiyle beslenmiş *Şems-i Tebrîzî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Fahreddîn-i Irâkî*[189] bu sufilerden bazılarıdır. XIV-XV. yüzyıllarda ise Anadolu'da Kalenderîlik daha geniş bir bir çerçevede temsil edilmiştir. M. Fuat Köprülü Horasan Erenleri olarak zikredilen zümrenin ve Osmanlı kaynaklarında "*baba, abdal, ışık, torlak, seyyid*" gibi ünvanlarla bahsedilegelen dervişler olduğunu ve Kalenderîlik çatısı altında

---

[183] Azamat, "Kalenderiyye", s. 254.
[184] Yazıcı, "Kalenderlere Dair", s. 796; Ocak, *Kalenderîler*, s. 86.
[185] M. F. Köprülü, *Türk Tarih-i Dinîsi*, haz.: Metin Ergun, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 150.
[186] Ocak, *Kalenderîler*, s. 113.
[187] Ocak, *Kalenderîler*, s. 115-137.
[188] Ocak, *Kalenderîler*, s. 115-126.
[189] Ocak, *Kalenderîler*, s. 126-127.

toplandığını[190] öne sürmüştür. Nitekim, Aşıkpaşazâde'nin de Rum Abdalları olarak zikrettiği Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad döneminde faaliyet göstererek Bizans sınır bölgesinde İslâm medeniyetinin yayılmasına önemli katkılar sağlayan Vefâi, Haydârî derviş tâifelerinin de aslında Kalender meşrep oldukları bilinmektedir.[191] Bunlar arasında gâzâ faaliyetlerine katılarak padişahlar ile yakın ilişkiler kurup onların takdirini kazanmış olan ve aynı zamanda da Kalenderîliğin en özgü örneklerini yansıtan dervişler bulunmaktadır. Orhan Gazi döneminde faaliyet gösteren Abdal Musa ve dervişlerinin ateş semahı, *çihâr darb* olmak, giyim-kuşam[192] ve uzak seyahatlere çıkmanın yanında çomak, keşkül gibi kalenderiliğe özgü eşyalar taşıdığı bilinmektedir. Abdal Musa ile aynı dönemde yaşamış olan Geyikli Baba'nın yabani bir hayvan olan geyikler ile dolaşması ve dış görünüş olarak sırtında bir geyik postu olmasına istinâden "*geyüklü*" olarak zikredildiği düşünülmektedir.[193] Yine I. Murad döneminde ilâhi cezbeye sahip ehl-i keramet Postinpûş Baba'nın isminden anlaşılacağı üzere, vücudunun mahrem yerlerini örtecek niteliğe sahip bir hayvan postu ile dolaştığı kaynaklarda geçmektedir.[194] Bununla birlikte, Ocak, tarihsel süreç içerisinde Kalenderîliğin nüvesini oluşturan öğreti, erkân, ayîn ve ibâdet, teşkilat ve yapı gibi unsurları tespit etmiştir. Buna göre, Kalenderî çatısı altında zikredilen zümrelerde öğreti bakımından; fark ve tecerrüd, melâmet, vahdet-i vücud, vahdet-i mevcûd, cemalperestlik, hurîfî, şiî telakkilerin tesirlerine rastlamak mümkündür. Erkân olarak çihar darb, riyazet, seyâhat, tese'ül, mücerredlik, ayîn ve ibâdet bakımından ise ateş samahı, raks gibi ritüelleri yaygın bir biçimde yansıtmaktadır.[195] Bununla birlikte Kalenderî ritüel ve düşüncelerin zaman içinde yozlaşarak farklı bir boyut kazandığı çeşitli dönemlerde yaşamış sufiler tarafından eleştirilmiştir. Mesela Şehâbeddin es-Sühreverdî'ye göre, Kalenderîler gündelik yaşamda ihtiyaçlarını giderecek kadarına ihtiyaç duyan ve mal biriktirmeyerek hayattaki tüm

---

[190] M. Fuat. Köprülü, "Abdal" *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, s. I, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1936, s. 33; Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s. 50.
[191] Köprülü, "Abdal" s. 34.
[192] Abdal Musa'nın müridi Kaygusuz Abdal'a dair menakıbnâmede dervişlerin Mısır ve Dimyat'a yolculuğu kısmında bu durum canlı bir şekilde sunulmaktadır. "*Ḳayġusuz Baba Sulṭân bir merkebe süvâr olub yanında yoldaşları krk nefer abdāl, her biri tennûre-pûş, ʻuryân pâ-pürehne, ṭayaḳ olmuzlarında alub, ṭurna ḳaṭarı gibü dizildiler.*" *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 105.
[193] Taşköprülüzâde, s. 30-31; Haşim Şahin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devrinde Adı Geçen Önemli Bir Derviş: Geyikli Baba", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri 23-28 Ekim*, Ankara, 2001, s. 795.
[194] Taşköprülüzâde, s. 40; Haşim Şahin, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402),* Doktora Tezi Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007, s. 112.
[195] Ocak, *Kalenderîler*, s. 194-254; Azamat, "Kalenderiyye", s. 254

sermayesini kalp temizliğine adamış fakat şerri kaideleri bozan cezbeli kimselerdir.[196] Abdurrahman Câmî ise, Kalenderî taifelerini Melametîlerin içten taklitçileri olarak nitelendirmiş ve toplumun kendileri hakkında ne düşündüklerini umursamayan, ibadet olarak ise yalnızca farzları yerine getirerek manevî huzuru ön plana çıkaran kimseler olarak nakletmiştir.[197] Vahidî'ye göre, dünyada fârig halk içinde mezcup olarak bilinen bu tâifenin XVI. yüzyıldaki durumu ise yozlaşmış bir haldedir.[198]

2.5. Kaygusuz Abdal ve Kalenderîlik

Abdal Musa'nın öğretileri XVI. yüzyılın son yarısı ve XV. yüzyılın ortalarına kadar müridi Kaygusuz Abdal tarafından temsil edilmiş ve yayılmıştır. Bu dervişi tasavvufi aidiyet bakımından Kalenderî zümre içerisinde zikretmek mümkünüdür.[199] Çünkü Kaygusuz Abdal'ın hayatını yansıtan menâkıb ve kendisine ait olduğu düşünülen eserler mercek altına alındığında Kalenderî hüviyetinin gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Nitekim şiirlerinin toplandığı *Divân*'da, bağlı olduğu meşrebin erkân, öğreti ve ritüellerine dair canlı örneklerine rastlanmaktadır. Mesela Kaygusuz Abdal'ın gezdiği yerlerde "*torlak, ışık, derviş, miskin*" gibi isimlerde anıldığı bizâtihi eserlerine yansımaktadır. Öyleki, bir şiirinde muhtemelen meşrebinin gereğini yansıtması olarak ondan *torlak* şeklinde bahsedildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, *Divân*'ın da yer alan bir şiirde Kaygusuz'un torlak olarak çağrıldığını açıkça gözlemlemek mümkündür:

"Eydür ki şol torlağı gör

Sözünü bilmez küstağı gör

Dedim ki kulun olayın

Hoş geldi hoş hoş dedi" [200]

2.5.1. Kalenderî Hayat Tarzı ve Ritüel

Bu bağlamda ilk olarak bir Kalenderî dervişin gündelik yaşamına tesir eden maddi unsurlar olan giyim kuşam, kaş, kirpik, bıyık ve sakalın traş edilmesi, riyazet, uzun

---

[196] Sühreverdî, s. 97.
[197] Câmî, s. 80-81.
[198] Vâhidî, s. 128.
[199] Gölpınarlı, "Kaygusuz Abdal", s. 395-396; Ocak, *Kalenderîler*, s.145, s.146, s. 196-254; Azamat, "Kaygusuz Abdal", s. 74; Resul Ay, *Anadolu'da Derviş ve Toplum, 13-15. Yüzyıllar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 55-149.
[200] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 54. Ayrıca Bkz: *"Bugün bana bir paşacık /Zavallıca torlak dedi" s.* 59.

seyâhatlere çıkma, tese’ül (dilenme) gibi adab ve erkânlar üzerinde durulmalıdır. Bütün bu erkânların fikri alt yapısı tasavvufun doğuşundan itibaren süregelen fakr ve zühd düşüncesinin dışa vurulmuş hali olarak yorumlanabilir. Kalenderî pirî Savî ile adâb kılınan bu unsurlar kulun her daim Allah’a muhtaçlığını esas alarak zühd anlayışının terk boyutunu temsil eder. Bu düşünceyi kabul eden dervişler, gündelik yaşamdaki dış görünüş ve giyim-kuşamlarına bu durumu yansıtırlar. Öyleki, Abdal Musa’dan sonra XV. yüzyılda Kalenderî kuşağı temsil eden Kaygusuz Abdal, Seyyîd Ali Sultân, Sultân Şücâeddin, Hacım Sultân, Otman Baba ve Koyun Baba’nın pratik yaşamlarında kalender meşrep bir hayat tarzının yansımalarını gözlemlemek mümkündür.

2.5.2. Giyim-Kuşam

Kalenderîlerin, toplumun kendilerini hakkında ne düşündüğünü umursamadan bazen yırtık, pırtık, bazense mahrem bölgelerini kuşatacak bir elbise, yahud bir hırka ile yalın ayak diyar bucak dolaştıkları bilinmektedir. Kaygusuz Abdal da tıpkı diğer Kalenderî dervişleri gibi gösterişsiz, sade bir giyim kuşamı tercih etmiştir. Bazen basit bir hırka, bazense kolsuz yakasız ayaklarına kadar uzanan geniş bir tennure giydiği görülmektedir:

“*‘Aşık isen Kaygusuz Abdâl gibi*

Sana bir hırka hemân şâl gibi” [201]

Bununla birlikte, dervişin gezdiği sokaklarda ayağı çıplak bir vaziyette dolaşarak halk tarafından nasıl kınanmış olduğu bir şiirine şu şekilde yansımıştır:

“*Döndü yine esirgedi*

Sözü lutfıla söyledi

Hak yolunda açmış başın

Yürür yalın ayak dedi” [202]

Yine, *Menâkıbnâmesi*’de dervişin rotasını Mısır ve Dimyat üzerine çevirdiği bir seyahati esnasında onun ve hizmetindeki dervişlerin vücudlarını örten uzun elbise ile yalın ayak

[201] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl* s. 94.
[202] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl* s. 96.

bir vaziyette oldukları aktarılmaktadır.[203] Aslına bakılırsa, Kaygusuz Abdal'ın giyim ve kuşamındaki bu tuhaflıklar onun fakr-ı manevî halinden ibarettir. Meşrebi gereği her suretle kendisini Allah'a muhtaç bilen dervişin bu hali şiirlerine şu şekilde yansımıştır:

"Bir cânı vardır yoluna kulluğuna harç eder

Kaygusuz Abdâl'ın ayrık cübbesi kaftânı yok"[204]

"Açılır nâmus perdesi her dem

Tenim 'üryân olur bu 'aşk elinden"[205]

Bununla birlikte, Kaygusuz' un keşkül[206], dümbelek, tanbur gibi Kalenderî taifelerce kullanılagelen eşyalara sahip olduğu hatta bu eşyaların onun gündelik yaşamının vazgeçilmez birer parçası olduğu görülmektedir. Mesela bu durum şiirlerine şu şekilde yansımıştır:

"Aşkın ile fâş oldum

Yolunda tırâş oldum

Melâmet dümbecegin

Kakı verdim dümbedek"[207]

"Ben çalarım tanbura

Giyinirim tennure

Hak çerağın uyara

Bu sakalı kırkarım"[208]

---

[203] Kaygusuz Abdâl'ın menâkıbnâmesinde dervişlerin Mısır ve Dimyat'a yolculuğu kısmında bu durum canlı bir şekilde sunulmaktadır. "*Ḳayġusuz Baba Sulṭân bir merkebe süvâr olub yanında yoldaşları kırk nefer abdāl, her biri tennûre-pûş, 'uryân pâ-pürehne, ṭayaḳ olmuzlarında alub, ṭurna ḳaṭarı gibü dizildiler.*" *Kaygusuz Abdal Menakıbnâmesi*, s. 105.

[204] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl* s.160.

[205] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 208.

[206] Keşkül ya da Keşkül-i fukâra olarak zikredilen bu kaseye dervişlerce gündelik yaşamı sürdürmek için kullandığı yeme-içme ihtiyaçları konulmaktadır. Keşkül için, Bkz: Uludağ, *Dört Kapı Kırk Eşik*, s. 235. Kaygusuz Abdâl'ın keşülü kullandığı yerler için bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 101, s. 112.

[207] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 36.

[208] Gölpınarlı, *Alevi Bektaşi Nefesleri* s. 175-176.

2.5.3. Çihar (Çâr) Darb

Kalenderî zümreler arasında oldukça yaygın olan bir diğer erkân ise saç, kaş, sakal ve bıyığın tıraş edilme usulû *çâr darb'*dır. Bu usûlün ilk olarak nerede ve niçin ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte pir-î Kalender Sâvî vasıtasıyla dervişler arasında yaygınlık kazandığı bilinmektedir.[209] Bu geleneğin Kaygusuz Abdal ve onun kuşağı tarafından hâlâ benimsenmiş popüler bir erkân olduğunu belirtmek gerekir. Mesela Kaygusuz'un, Abdal Musa tarafından müridliğe kabulü esnasında erkân gereği başı tıraş edildiği, dergâhtaki dervişlerinde kaşı ve kirpiği yolunmuş bir çehreye sahip oldukları zikredilmektedir.[210] Yine dervişin seyahatleri esnasında bir şehre gelerek buradaki bir camide Cuma namazını kıldığı ve minbere çıkan hocanın dervişin dış görünüşünü pek de uygun bulmadığı menâkıbta detaylı olarak anlatılmıştır.[211] Kaygusuz'un "*'uryân ü büryân u giryân*" bir şekilde ön safhalarda secde etmesi, hocanın dikkatini çekmiş ve dervişe bakarak bu şekilde hayat süren insanların cennet kapısından içeriye giremeyeceklerine yönelik iğneleyici bir vâaz vermiştir.[212] *Menâkıbnâme*'nin bu kısmında dervişin bu hadiseden oldukça etkilenerek sekr halinde, yaşadıklarına atfen *Minbernâme* isimli manzumu kaleme aldığı aktarılmaktadır.[213] Bu yönüyle, Kaygusuz'un *Minbernâme*'si dönemin sofu-kalender ilişkisini ve dervişin halet-i ruhiyesini yansıtan eşsiz bir manzumdur.

2.5.4. Riyâzet

Kalenderî zümrelerin uyduğu bir diğer erkân ise *riyâzet'*dir. Riyâzet tasavufta nefsin terbiye ve ıslâhı amacıyla sufîlerin yeme-içme, konuşma, uyku ve diğer ihtiyaçları mümkün oldukça aza indirerek nefsi terbiye etme durumlarına verilen isimdir.[214] Tasavvufta terk-i tecrid olarak da zikredilen düşünceye dayanan riyâzet köken olarak İslamiyet'deki ilk zâhidler dönemine kadar uzanmaktadır.[215] Riyazetin, çile, inzivâya çekilme, erbâin çıkartma, sefere çıkma gibi merhaleler ile gerçekleştiği de bilinmektedir.

---

[209] Seyyâhın pir-î kalender Savî'nin tıraş erkanı nasıl başlattığına yönelik bir menâkıb için bkz: Battûta, I, s. 42-44; Ocak, *Kalenderîler*, s. 222.
[210] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 93.
[211] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 136.
[212] Hoca'nın iğneleyici va'azı şu şekilde devam etmektedir: "*Ṣakalun ḳırḳan, 'uryân olanlar, uçmaġa giremez diyü*." *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 136.
[213] Kaygusuz Abdâl *Minbernâmesi* için bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 136-140; *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl* s. 98-101
[214] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* s. 297.
[215] Semih Ceylan, "Tecrîd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, 2011, s.248.

Kalenderî zümreler içerisine en belirgin izlerine pîr-i Kalender Sâvî'nin hayatında rastlanan riyâzet erkânı zamanla bu geleneği sürdüren dervişler arasında popüler olmamakta birlikte yer yer uygulanmıştır.[216] Ocak, bu erkânın Kalenderî meşrep Kaygusuz Abdal ve Otmân Baba tarafından benimsenmiş olduğuna dikkat çekmiştir.[217] Gerçekten de, Kaygusuz Abdal'ın nefsin ıslâhına dayanan riyâzeti iyi şekilde uyguladığı ve ehl-i riyâzat olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Öyleki, Kaygusuz'a göre insan her daim nefsin zorlu merhaleleriyle mücadele etmek zorundadır. Nefsi "*it*" olarak zikreden derviş onun insanı her daim yoldan çıkararak şuûr kaybına sürüklediğini şu şekilde ifade etmektedir:

"Dâima fikründe hûblar sohbeti

Seni yolundan çıkarur nefs iti

Sevdigün dâim kara göz seftâlü

Bu hayâlden delü olmışsın delü"[218]

Kaygusuz Abdal'a göre, insanın özünde Allah saklıdır. İnsan özünü keşfedememiş ve cevhere ulaşamamışsa bedenin içinde nefsinin esiri olur.[219]İnsan denilen varlık eğer nefsine hükmetmek istiyorsa, kibire kapılmamalı, aklını ve kalbîni nihayetsiz hayaller ile doldurmamalı ve ağzından çıkan her sözü ölçüp tartıp söz meydanına bu suretle çıkartmalıdır:

"Gönlünü her bir hayâle bağlama
Deniz isen katre bigi çağlama

Himmetince söyle her bir sözü
Çağlayıp vargıl yola kendü özünü

Hünerin var ise gelgil meydâna
Yohsa git derd-i ser olma insâna" [220]

---

[216] Yazıcı, "Kalender." s. 790, Ocak, *Kalenderîler*, s. 225.
[217] Ocak, *Kalenderîler*, s. 226.
[218] Kaygusuz Abdâl, *Saraynâme*, s. 184.
[219] *"Pes imdi bu hisâbı senünle eyle tâ kim sen seni bilesin. Zirâ kendü özin bilene atası kanı helâl, kendüsin bilmeyene anası södü haram ve cümle yidügi abes. Niçün ki fursat elde iken bu ömr-i nâzenînş hebâya virdün…"* Bkz: Kaygusuz Abdâl, *Budâlanâme*, s. 52.
[220] Kaygusuz Abdâl, *Gülistân*, s. 155.

Bununla birlikte bir manzumunda varını yoğunu yemek, içmek uyumak gibi nefsi duygulara harcayanların "*sarây*" denilen bu alemin sultânı Allah'ı hatırlamak ve ibadet etmek etmek gibi bir kaygıda olmadıklarını söylemekte, bu haldeki insanları eleştirerek onların aslında bir hayvandan farksız olmadıklarını düşünmektedir:

"Uyumak uyanmak yiyüp içüp toymagı

Vay ki seversin bal ile kaymagı

Bu serâyda endîşen budur hemân

Sultân içün kim kayırsın armagân

Sen âdemsin hayvâna döndi işün

Âdemlikde tutanazsın döşün

'Aklun insân olmaga kılmaz yâri

Hayvânıla gel ki hayvân ol beri"[221]

Ona göre, insanların dünyada sermaye edindiği mal, mülk, kumaş hatta aş bile Hakk karşısında acîzlik ve utanılması gereken bir haldir:

"Nice bu yalan u gerçek benzetmece söz

Nice bu kût-ı melâ büt nice bu etmek ü aş

Nice bu fikr-i bîhûde esbâb-ı mülk diyâr

Nice bu zînet-i dünyâ nice bu mâl ü kumâş" [222]

Öyleki, bu suni hayat tarzına kendisini kaptıran insan zaman mefhumun farkında bile varamaz. Bu suretle alemde insana bağışlanan ömrü bir kervana benzeten Kaygusuz, dünyevî olan her mefhumun gelip geçiciliğini ve baki olanınsa kendi özü olan nefsi bilerek doğru şekilde yönetmek olduğunu vurgulamaktadır:

---

[221] Kaygusuz Abdâl, *Saraynâme,* s. 187; Kaygusuz Abdâl, *Dil-güşâ*, s. 83-84.
[222] *Divan-i Kaygusuz Abdâl*, s. 158.

“*Ömrümün sermâyesi harc oldu girdi hiç yere*

Azığım yok yol uzakdır hiç yarağım kılmadım

Geçti devrân vakt erişdi göçtü ‘ömr kârbanı

Müşkilim budur ki kaldım toğru yola gelemedim” [223]

Tasavvufta tecrit esasına dayanan riyâzet erkanının derviş zümreleri arasındaki yansımalarında biri de mücerredlik (bekar kalmak) fikridir. Mücerredliğin gayesi, kulun gönlünü hak muhabbetinden başkasına ayırmaması ve bedenini de nefsi hazlar ile meşgul etmemesidir.[224] Bu yönünle mücerredlik Kalenderî zümreler arasında tam anlamıyla uygulanması zor olan bir erkân olsa da Haydarî dervişleri tarafından uygulanmış olduğu bilinmektedir.[225] Hatta bu dervişlerin bekarlığı sembolize ettiğine inanılan bir takım demir halkaları vücutlarının muhtelif yerlerine taktıkları kaynaklarda zikredilmektedir.[226] Bununla birlikte Ahmet Yaşar Ocak’ın, “Haydarî olarak zikrettiği Abdal Musa” ve tekkesindeki dervişlerin bu erkanı uyguladıkları *Menakıbnâme*’de yer alsada müridi Kaygusuz Abdal’ın evli olup olmadığı hususunda kesin bir yargıya ulaşmak zordur.[227] Bununla birlikte, Abdal Musa’nın Kaygusuz Abdal’ı dervişliğe kabul ederken temel adâb olarak öne sürdüğü mücerredliğin gerçekten uygulanıp uygulanmadığı ve bu kısmın *Menakıbnâme*’ye müellif tarafından sonradan eklenmiş olabileceği hususunu da gözden kaçırmamak gerekir.[228] Ancak, Kaygusuz Abdal seyahatleri esnasında uğradığı kentlerde kadınların ona ilgi gösterdiğini kaleme aldığı şiirlerine mizâhi bir üslüpla şu şekilde aktarmıştır:

---

[223] *Divan-i Kaygusuz Abdâl*, s. 191.; Aynı manzum *Saraynâme* isimli eserin 187. sayfasında şu şekilde geçmektedir:
“*Haberün yok geçdi ‘ömrün kervâvı*
Menzil ırâk yolda azugun kanı

Sana azuk Sultâna armaganun
Gerek idi haberün var mı senün

Yohsa bu serâyda şöyle tevi gibi
Kendü döşine gezerdin ev gibi”

[224] Semih Ceyhan, “Tecrîd”, s. 249.

[225] Ocak, Kalenderîler, s. 230; Karamustafa, *Tanrının Kural Tanımaz Kulları*, s. 84; Uludağ, *Tasavvufî Terimler Sözlüğü*, s. 260.

[226] Vahidi, *Hâce-i Can Netîce-i Cihân*, s. 171-172.

[227] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 92.

[228] “*Oğlum, bu erenler yoluna gitmeklige muṭlaḳ mücerredlük gerekdür*” Bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 92.

"*Dişi kırık yüzü sovuk*

Fitnesi çok kendi çâbuk

Ben bi-çâre haberim yol

Uğramışım zemheriye" [229]

2.5.5. Seyahatler

Kaygusuz Abdal'ın *Menâkıbnâmesi* ve eserlerinde Kalenderîliğin vazgeçilmez bir erkânı olan seyahat ve avâreliğe dair detaylı izler bulmak mümkündür. Onun, ilk olarak Elmalı dergahından çıkarak, hâc vazifesini yerine getirmek üzere dervişleri ile uzun bir yolculuğa çıktığı bilinmektedir. *Menâkıbnâme'*de, ana hatları ile Elmalı'dan çıkan dervişlerin Mısır, Hicaz, Dımaşk, Bağdat, Kufe, Necef, Kerbela, Nusaybin rotâsı üzerinden tekrar Anadolu'ya giriş yaptıkları ve dergâhlarına vardıkları aktarılmaktadır. Kaygusuz ve dervişlerinin tekrar bu yolculuktan sonra tekrar bir seyahat gerçekleştirip gerçekleştirmediklerine dair *Menâkıbnâme*'de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde geçen bazı yer isimleri onun ömrünün bir dönemini Rumeli coğrafyasında seyahat ile geçirdiğini göstermektedir.[230] Şiirlerinde Edirne,[231] Filibe,[232] Sofya,[233] Yanbolu,[234] Manastır[235] gibi Rumeli şehirlerini zikretmesi onun buralarda bulunduğunu ve belki de kentteki Kalenderî dergâhlarında konakladığı ihtimalini akıllara getirmektedir. Bu seyâhatlerin hangi tarihte ve kimlerle gerçekteştiği tam olarak bilinmemektedir. Yine, dervişlerin Kalenderîlik ile özdeşleşen, Konya'daki Ebubekr-i Niksari, Sulacahöyük'deki Hacı Bektâş-ı Veli, Eskişehir'deki Seyyid Gazi, Arslanbeğli'deki Sultan Şücâeddin, Yazıdere'deki Üryan Baba, Dımaşk'daki Cemaleddin Sâvî[236] ve diğer âyende ve râvendeye hizmet eden tekke ve dergâhların herhangi birisinde konaklamış olmaları ihtimal dahilindedir. *Menâkıbnâme*'ye göre, Kaygusuz Abdal'ın ilk seyâhati hâc ibâdetini edâ etmek maksadıyla çıktığı yolcuğu ile

---

[229] Şiirin devamı için bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 53.
[230] *"Eydür ki bu Rûmilidir*
Sanma ki Anadolu'dur
Bunda esir bendler çoktur
Düşmeyesin bazâriye" Bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 52.
[231] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 51.
[232] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 55.
[233] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 56.
[234] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 53- 54.
[235] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 57.
[236] Ocak, Kalenderîler, s. 242-253.

başlamaktadır. Aktarılana göre, onun hâc niyetinde olduğu şeyhi Abdal Musa'ya malum olunca şeyh bu yolcuğunda eşlik etmeleri amacıyla kırk dervişi Kaygusuz'un yanına vermiştir. Kaygusuz'un, hayır duâları ile uğurlanması, kurbanların kesilip pişirilmesi ve sefere gidecek dervişlere de bir tür yolluk şeklinde hazırlanması, Kalenderî seyahat kültürünü dair az da olsa bir fikir verebilir. [237] Derviş ve yoldaşlarının çıktığı bu uzun seyahatlerde, yeme-içme uyku ve temizlik gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için bazen münasip gördükleri bir yere sofra kurarak söğüş et yedikleri veya Kaygusuz Abdal'ın ağaçtan meyve dökmek gibi kerametler gösterdiği bazense yol üzerindeki bir köye misafir oldukları görülmektedir.[238] *Menâkıbnâme*'ye göre, Kaygusuz şeyh ve dervişlerinin hâc yolcuğunda misafir oldukları ilk yer Mısır ülkesidir. Elmalı'dan Alâiye'deki iskeleye gelerek buradan bir gemi vasıtasıyla İskenderiye limanına ulaştıkları muhtemeldir. Mısır'a vardıklarında o sırada Kâhire'de bulunan sultanın bir gözünün görmediği haberini alan derviş grubu bir gözlerini pamuk ile kapatmak suretiyle Kâhire üzerine yola koyulmuşlardır.[239] Dervişler, Kâhire'ye ulaşmak için Dimyat'dan bindikleri gemi ile Nil Nehri'nin batı kıyısında yer alan Bulak İskelesi'ne varmıştır.[240] Güzergâhları Dimyat kentinden geçen dervişlerin, pîr-i Kalender, Cemâleddin Sâvî'nin buradaki tekkesini ziyaret etmeleri, diğer dervişler ile buluşmaları ve muhtemelen konakladıkları tahmin edilebilir.[241] Bulâk İskelesi ile Kâhire arasındaki mesafeyi yaya olarak kat eden dervişler, çevredekilerin şaşkın bakışları altında yollarına devam etmişlerdir. Kâhire yolunda Memlük sultanının hacîbi olan bir zat ile karşılaşmışlardır. Buna göre, yalın ayak gezen ve bir gözü sargılı kalabalık derviş grubunu gören hâcib Kaygusuz Abdal'a hangi diyârdan ne sebeble geldiklerini sormuştur. Bunun üzerine hâcibe Abdal Musa'nın kulu olduğunu ve "*Ẓâhir gözimüzü yumub, bâtın gözümüzü açup*" Hz. Yûsuf'un Mısır'daki tahtını ziyarete geldiklerini söylemiştir.[242] Bu durumu oldukça tuhaf karşılayan hâcib Memlük ultanına durumu arz etmiş ve sultan bu kişilerin gerçekten velî olup olmadıklarını teftiş için makamına davet etmiştir. Sultânın veziri tarafından her biri üç karış uzunluktan fazla olan kaşıkların bulunduğu bir ziyafet sofrası hazırlatılmıştır.

---

[237] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 102.

[238] *"… velâyet-i evliyâ ẓâḥir olub ol ḳavaḳ ağacından ḳırmızı almalar döküldi"* Bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 103-104.

[239] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 105.

[240] Bulâk limanı XII. yüzyılda eski Memphis yakınlarında yerine kurulan bir liman şehridir. Nil nehrinin yön değiştirmesi sebebiyle Memphis kenti terkedilmiş yerine Bulâk kenti kurulmuştur. Bkz: Cengiz Kallek, "Bulak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI, 1997, s. 387.

[241] İbn Battûta,I, s. 42.

[242] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s.109.

sultanın davetine iştirak edenler arasında, Mısır'ın önde gelen simaları ile Kaygusuz ve dervişleri bulunmaktadır. Davetliler arasında yüksek zümreyi temsil eden insanlar gördükleri manzara karşısında şaşkınlığa düşmüşler ve ne yapsalar da sofraya konulan devasa büyüklükteki kaşıklar ile yemek yemeği başaramamışlardır.[243] Kaygusuz ve dervişleri ise, karşı karşıya gelecek şekilde oturdukları masada kaşıklara doldurdukları yiyecekleri kaşığın ucundan tutmak suretiyle birbirlerine yedirmişlerdir. Yine bir gözü amâ olan Memlük sultanına izafen "*bu dünyâya bir gözle baḳub, bize iki gözle baḳmak revâ degüldür*"[244] demek suretiyle bir gözlerini pamuk ile kaplayan dervişlerin göstermiş oldukları bu incelik sultânın çok hoşuna gitmiştir. Kaygusuz ve dervişlerinin arîf ve Allah dostu kimseler olduklarına kanaât getiren sultan onların manevi üstünlüğünü kabullenmiş ve gözlerine kapattıkları pamuğu kaldırıp iki gözleriyle Hz. Yusuf'un tahtını ziyaret etmelerine izin vermiştir.[245] *Menâkıbnâme*'nin bundan sonraki kısmında Kaygusuz Abdal ve dervişlerinin ellerini göğe açıp dua ettikleri ve gözlerindeki pamuğu kaldırdıkları esnada mucizevî bir şekilde Memlük sultanın da gözlerinin görmeye başladığı aktarılmaktadır.[246] Bu hadiseden sonra sultan, şeyhin keramet ehli bir velî olduğunu anlamış elini öpmek suretiyle ona muhabbet beslemiştir. Sultanın ona son derece lütüfkâr davrandığı dilediği her ne varsa yerine getireceğini vaâd ettiği aktarılmaktadır. Ancak, refahlık denizinde yüzen sultan şeyhin kendisinden istediklerini hiçbir suretle yerine getirememiştir. Mesela keşkülünün yağ ve bal ile doldurmasını istemiş ancak o keşkül tam anlamıyla doldurulamamıştır. Nihayetinde, Kaygusuz Abdal'ın sultanın sarayından ayrılıp kırık gün boyunca Nil Nehri kenarında dervişleri ile keşküllerine doldurulan bal ve yağı yemeleri buna rağmen keşkülün hacminde hiçbir suretle değişiklik olmaması şeyhin mal ve mülkten fâriğ olmuş ve kendisini Allah yoluna adamış bir velî olduğunun sultan nazarındaki ispatı olmuştur.[247] *Menâkıbnâme*'ye göre, Kaygusuz Abdal'ın bu tutumundan sonra, Memlük sultanı Kahire'de şeyh için Kasrü'l 'Ayn denilen bir kasr inşa ettirmiştir. Bu kasra bir süre konaklayan Kaygusuz, dervişleri ile birlikte kırık gün süren hâc yolculuğuna devam etmiştir.[248] Bu uzun yolculuk esnasında şeyhin gösterdiği ifade

[243] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*,s. 107.
[244] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 109.
[245] "*âdetimüz oldur ki, ḳangı beldeye varduḳda ol vilâyetün pâdişâhına mûṭī' oluruz her ḳangı dıraḥt-ı müntehâ sâyesinde ḳarâr ḳılduḳsa âňa hayır-du'â iderüz*" bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 109.
[246] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 110.
[247] Kaygusuz Abdâl sultândan onbin koyun bin deve, beşbin sığır, huri sıfatlı zâtlar gibi oldukça mizâhi unsurlar taleb etmiştir. Bkz: bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 111- 113.
[248] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 117.

edilen kerametlere yer verilmektedir. Mesela, uyuyup uyandıkları zaman kendilerini başka bir şehirde bulmaları bu duruma bir örnektir.

Nihayetinde Mekke'ye ulaşan dervişler, burada Şam, Yemen ve Mısır'dan gelen kafilelerle buluşarak hac görevlerin ifâ etmiştir. Rivayete göre ilâhi bir cezbeye kapılan Kaygusuz Abdal, Mekke'den Medine'ye gelerek Ravza-i Mutahhara'da Hz. Muhammed (s.a.v) için *Gevhernâme*'yi kaleme almıştır.[249] Dönüş yolunda Dımaşk Kalesi'nin bulunduğu istikametten Humus'a yönelerek burada Hâlid b. Velîd'i ve Amr b. Âs' ın kabirlerini ziyaret etmişlerdir. Daha sonra, Humus kenti üzerinden Asî Nehri kıyısına inerek Hama[250] şehrine ulaşmışlardır. Kaygusuz Abdal'ın *Dolabnâme* isimli kasidesini burada kaleme aldığı aktarılmaktadır.[251] Öyle ki, eski devirlerden beri Hama şehrine su tedariki Nil Nehri'nden su dolapları vasıtası ile yapılmaktadır. Şehire gelen seyyahlar, dervişler ve şairlerin nehrin ve dolapların güzelliğinden etkilenerek bu güzelliği öven kasideler kaleme aldıkları bilinmektedir.[252] Kaygusuz Abdal'ın, nehir kıyısında şehrin en büyük ve en meşhur su dolabı olarak bilenen Muhammed-i Dolab'ın görkeminden etkilenip bu yapıya atfen *Kaside-i Dolâbnâme*'yi kaleme almış olması kuvvetle muhtemeldir. [253] *Menâkıbnâme*'de Hama şehrinden ayrılan derviş grubu Maarrat'a[254] ulaşmış, yol üzerindeki istikametlerde bir gece konaklayarak Haleb'e doğru revân olmuşlardır. Halep'e ulaşan dervişler şehrin tam merkezinde bulunan, Hz. İbrahîm

---

[249] *Gevhernâme* manzumu için bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s.118-122; *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* 89-94.

[250] Ebû'l Fidâ'ın *Takvimü'l Büldan*'da Şam'a dair aktardıkları şu şekildedir. Hıms-Kınnesrin (Şam'ın eski merkezlerinden) bölgesinde dördüncü iklimde yer alır. Yüksek bir kalesi içinde sürekli dönüp duran su değirmeleri ile meşhur olan bu yerdeki evlere su dolaplar vasıtasıyla taşınır. *Ebû'l Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l- Büldan)* haz: Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017, s. 224.

[251] Menâkıbname'de Muhammedî dolap olarak bilinen yapıya dair bilgiler verilmektedir. Buna göre, su dolabı Kureyş kavminden olan Nasarâ isimli bir zat tarafından yapımı zorluklar ile tamamlanmıştır. Ancak dolab su üzerinde dursada hiçbir suretle döndürülememiştir. Nasarâ isimli zat sırasıyla, Hz. İsa, Hz. Davûd'un hatırına dolabın dönmesini dilemiş ancak başarılı olamamıştır. En sonunda Hz. Muhammed adını zikrederek dilek dileyen bu zâtın dileği kabul olmuş ve su dolabı dönmeye başlamıştır. Allah'ın yüceliği ve Hz. Muhammed'in nebîliği karşısında şaşkına dönen bu zat müslüman olmuştur. Menâkıbnâme yazarına göre Muhammed-i Dolab isminin hikayesi bu hadiseye dayanmaktadır. Dolabnâme için bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s.124-126; *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, s. 94-97.

[252] İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s. 101- 102.

[253] Evliya Çelebi ise, Hâmâ halkı tarafından Muhammedî dolap olarak şöhret kazanan su dolabının tekke, camî, hamam, çeşmelerin bütün bu ihtiyacını gideren bir vakf olduğu aktarmaktadır. Bu yapının yanından geçenlerin kulağını sağır edecek derece gürültülü döndüğü ve her dönüşün fonotik olarak "Ya Muhammed!" söylemi ile benzeştiğini ifade etmiştir. Bu dolabın isminin de bu hadiseden kaynaklandığını vurgulamıştır.

[254] Ebû'l Fidâ eserinde; Maarrat'dan meyvelerin bol olduğu bir şehir olarak bahseder. Buranın, Maarratü'n Numan ve Maarrat-i Mesrin olarak zikredildiğini de aktarır. Battûta ise, buranın, Hz. Muhammed döneminde Humus emiri Nu'mân b. Beşîr'e nispeten Maarratü'n Numan olarak zikredildiği aktarır. Ziyaretgâhlar arasında Ömer b. Abdülâzîz'in kabrî olduğunu belirtir. Bkz: *Ebû'l Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l- Büldan)*, s. 225; İbn Battûta,I, s. 103.

Cami'nin yukarısında bulunan Ulû Câmi'yi ziyaret etmiştir.[255] Halep şehrinin Mankusâ[256] kapısından çıkan dervişler Halep/Akyol mevkine gelerek burada Sultan Baba Bayrâm hazretlerine ziyaret ettikten sonra burada birkaç gün konaklamıştır.[257] Menâkıbnâme yazarının burada Hacı Bayrâm Veli'yi mi yoksa başka bir şeyhi mi kastettiği tam olarak anlaşılamamaktadır.[258] Burada Hacı Bayram-ı Velî ile bir şekilde görüşmüş olan ya da onunla bağlantısı olan birileri kastediliyor da olabilir. Halep/Akyol'dan ayrılan dervişler, Kilis'te Hz. Dâvud'un kabrini ziyaret edip ardından Antep'e ulaşmışlardır. Buradan Fırat Nehri'nin kıyısındaki Bincek (Birecik)'e gelmişlerdir.[259] Irak üzerinden Bağdat'a ulaşan dervişler bir süre burada konakladıktan sonra Necef, Kufe, Kerbela ve Hile'ye uğramışlardır. Kaygusuz Abdal ve dervişleri Necef'te yer alan Meşhed-i Ali'yi, Hz. Hüseyin ve ailesinin şehit edildiği Kerbelâ'yı ziyaret ettikleri etmişlerdir.[260] Seyahat sırasında dervişler, bu ziyeratgâhlar da dua etmişler ve Hz. Ali'nin kabri başında namaz kılmışlar Kaygusuz ise Hz. Ali'ye bir methiye yazmıştır.[261] *Menâkıbnâme*'de aktarılanlara göre, derviş grubu Fırat Irmağı'nı geçerek, gemi vasıtası tekrar Bağdad'a gelmişlerdir. Bağdat'tan Medâin'e ulaşan dervişler, burada Selman-ı Fârisi ve Mûsâ Kâzım[262], Muhammed Cevâd[263]'in makamlarını ziyaret etmiştir. Daha sonra Sâmarrâ'ya ulaşan derviş grubu, burada, Ali Hâdî ve oğlu Hasan Askerî'nin kabirlerinin bulunduğu de türbeyi ziyaret etmiştir.[264] Kaygusuz ve dervişleri, Musul'dan Nüsâybin'e oradan Anadolu'ya doğru yol almıştır. *Menâkıbnâme*'ye göre, dervişlerin bu uzun yolculuğu,

---

[255]*Menâkıbnâme*'de zikredilmemiş olsa da bizce burada Hz. İbrahim'in makamı ve camîsini ziyaret etmiş olması muhtemeldir. Ulu Camî hakkında *Menâkıbnâm*e yazarının aktardıkları oldukça dikkat çekicidir. Bu caminin havlusunun ortasındaki sütunu Hz. Ali Basra şehrinden getirmiştir. Hacı Bektâş-i Velî'de bir ziyareti sırasında bu sütünün üstüne üç insan boyunu aşan nitelikte birtaş koymuştur. *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 127.

[256] Halep surlarının dışa açılan kapılarından birisi Mankusa (Babü'l-Kanat)'tır. Nuran Koltuk, Atilla Sağlamçubuklu, v.d. *Osmanlı Belgelerinde Halep*, İstanbul: TTDB Yayınları, 2018, s. 35.

[257]"*Ḳayġusuz Baba anı ziyâret idüb Manḳûsâ ḳapusında ṭaşra Aḳyol'da Sulṭân Baba Bayram Ḥażretlerine geldiler, ziyâret ḳıldılar. Birkaç gün sâkib oldılar. Andan daḫı ḳalḳub,..*" Bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 127.

[258] Burada Hacı Bayram-ı Velî ile bir şekilde görüşmüş olan ya da onunla bağlantısı olan birileri kastediliyor olabilir. Mesela, Hacı Bayram'ın nefsini terbiye etmek ve ders almak maksadıyla o sırada Halep'de bulunan Zeynüddin el-Hâfî'nin yanına gittiği aktarılmakadır. Kaygusuz ve dervişlerinin, ziyaret ettikleri kişi Zeyniyye tarikatının pirî Hâfî'de olabilir. Halep'te tekkesi ve kabri olan hurifi mutasavvıf şair Nesimî'yi ziyaret etmiş olabilirler.

[259] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 127.

[260] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 127-128.

[261] Kaygusuz Abdâl'ın Meşhed-i Ali'de yazdığı mersiyeden;

"Vahdet bâgında gülistan vuṣlât deminde câvidân
Şemş-i münîr mâh-ı tâbân iy delîl-ü-bürhân 'Alî" Bkz.: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 128.

[262] Oniki imamdan yedincisidir.

[263] Oniki imamdan dokuzuncusudur.

[264] Oniki imam düşüncesinde, Ali el- Hâdî onuncu oğlu Hasan el-Askerî ise onbirinci imamî temsil etmektedir. Türbeleri bugünkü Irak sınırları içerisinde bulunan Sâmâra kentinin en önemli yapıları arasında zikredilir. Hamid Algar, "Hasan el- Askerî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVI. 1997, s. 289.

Elmalı'daki Abdal Musa dergâhında sonlanmıştır.[265] Uzun seyahati sonrasında duâlarla dergâha giren dervişlerin, kirlenen elbiselerini çıkarıp abdest aldıkları ardındansa şükür namazı kıldıkları ve yanlarında getirdikleri hediyeleri şeyhe sundukları aktarılmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın da şeyhine hürmetini göstermek için şu nutuğu söylediği aktarılmaktadır:

"*Bir niyâzum vardur pîrimden*

Münkir bilmez evliyânın sırrundan

Ḳul Ḳaygusuz ayru düşmiş pîrinden

Onlar gelür Abdāl Mûsâ'ya" [266]

2.5.6. Tese'ül Dilenme

Kalenderî zümreleri arasında popüler olan bir diğer erkân ise dilenme anlamına gelen *cerr*'dir. Tasavvuftaki, fakr düşüncesinin bir yansıması olarak kabul edilen cerr maddi alemin, çalışıp sermaye elde edip mal ve mülk sahibi olma hevesini terk eden ve dervişâne bir yaşamı seçenlerin yaptığı bir rütüel olarak bilinmektedir.[267] Dilenmenin dervişler arasında uygulanma maksadı çeşitli gayelere bağlıdır. Mesela, Melâmi ve Kalenderî dervişler arasında dilenme genellikle nefsi duygulardan birisi olan kibiri yok etmek amacıyla uygulanabilirken, yalnızca gündelik ihtiyaçları karşılamak maksadıyla da yapılmaktadır.[268] Nitekim, Kalenderi dervişler seyahatleri esnasında topladıkları hayrâtları yine tabi oldukları tekkeye getirerek diğer dervişlerin istifadesine sundukları bilinir. Bu noktada, Kalenderîler ile özdeşleşen Eskişehir Seyitgazi tekkesine bağlı dervişlerin yazları gezerek topladıkları sadakaları kışın tekke giderlerine harcamış olmaları bu durumu yansıtmaktadır.[269] Bunun diğer bir örneği de Kaygusuz Abdal'ın *Menâkıbnamesi*'nde geçmektedir. Menâkıbta, Kaygusuz ve dervişlerinin hac seyahati dönüşü topladıkları hediye türünden eşyaları Abdal Musa dergâhına getirdikleri çok net şekilde belirtilmiştir.[270] Bununla birlikte, Kalenderî zümreler arasında gündelik yaşamın vazgeçilmez bir eşyası olan keşkül yahud keşkül-i fukâra isimli sadaka çanağına sahip

---

[265] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 132.
[266] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 130-131.
[267] Süleyman Uludağ, "Dilencilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 300.
[268] Uludağ, "Dilencilik", s. 300.
[269] Karamustafa, *Tanrının Kural Tanımaz Kulları,* s. 28.
[270] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 131.

oldukları ve verilen sadakaları burada topladıkları bilinmektedir.[271] Nitekim, Kaygusuz Abdal ve dervişleri için gezdikleri köy ve kasabalarda ellerindeki dümbelekleri çalmak suretiyle halkı eğlendirmeleri ya da gittikleri köylerde hayır duâları ederek halk tarafından kendilerine verilen ekmek, su, bal, yağ, gibi yiyecekler keşküllerine doldurmaları onlar için günlük bir ritüeldir. Bununla birlikte, Kaygusuz Abdal'ın hayatında dilenme eylemini yalnızca günü geçirmek için yapılan bir eylemden daha fazla bir anlama sahiptir. Derviş bu eylemi kendisini toplum nazarında kötü göstermek ve insan suretinin kınanması ve hor görülmesi için yapmaktadır. Dervişin bu suretle nefsini yenebileceğine şartlanması onun Melâmetî tavrının tezahürüdür.[272] Mesela onun kaleme aldığı bir şiirinde, dilenmesi yüzünden halk tarafından hor görüldüğü ve ona sadaka niyetine yiyecek verilmesi, dilenci-derviş portresi en iyi şekilde yansıtmaktadır:

"*Eyüdür ki sen dilencisin*

İşte etmek ü aş dedi" [273]

2.5.7. İbadetler

Kaygusuz Abdal'ın, semâh ve raks gibi ritüellerden ziyade İslâmda farz olan ibâdetleri yerine getirdiği görülmektedir. Kalenderî dervişlerinde gözlemlenen raks ve ateş semahın izlerine ekseriyetle Abdal Musa'nın Alâiye emîri ve Teke beyi arasındaki mücadelesi esnasında rastlanmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın kelime-i şahâdet getirdiği, namaz kıldığı, oruç tuttuğu ve haccâ gittiği ve muhtaçlara ve düşkünlere yardım etmek suretiyle islâmın beş şartını da yerine getirdiği hayatına dair yazılan *Menâkıbnâme*'ye ve eserlerine yansımıştır. Meselâ, Kaygusuz Abdal ve dervişlerinin, uzun yolculuklara çıkmadan önce dergâhta namaz kılıp ayrılmaları, hacc vazifelerini ifâ etmeleri, ikâmet ettikleri yerlerde abdest alıp vakit namazlarını durmaları hatta şeyhin bir câmide Cuma namazına katılması şerî ibadetlere titizlikle uyduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Kaygusuz Abdal'ın, Allah'ın varlığını ve birliğini[274],meleklere, nebîlere ve yol göstericiliğine[275], kutsal

---

[271] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 101, s. 112.
[272] Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik,* İstanbul 2003, s. 163; Nihat Azamat, "Melâmet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, s. 29,
[273] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 58.

[274]"*Cân u dilden sıdk ile Allah di*
Ya'ni Lâ-ilahe illâ-Allah" Kaygusuz Abdâl, *Saraynâme*, s. 191.
[275] "*Her bir peygamber ki geldi dünyâda*
Bir dürlü erkân kodular ortada

kitaplara[276], ahiret günü hesaba çekilineceğine[277], kaza ve kaderin haktan geldiğine olan imanını[278] eserlerinde her daim coşkun bir cezbeyle vurguladığı görülmektedir. Ancak bazen Kaygusuz Abdal'ın meşrebi gereği yaşadığı dönemde bazı kesimler tarafından yer yer kötü şöhretle anıldığı, hatta onun zındıklık ile ithâm edildiği şiirine şu şekilde yansımıştır:

"*Ne sünneti bilir kat'an ne farzı*

Ne delîl bilir ne âyet dediler

Dâ'im esrâr yiyip kırkar sakalın

Görün şol dehrî-yî bid'ât dediler

Müselmânlık yoluna varmaz yatarmış

Yola gelince bu heyhât dediler

Hezâr sencîleyin Kaygusuz Abdâl

Bu 'aşkın yoluna kurbân dediler" [279]

Onun şairâne kimliğini en iyi şekilde temsil eden hicivli bir üslupla söylediği şathiyyeler ve vahdet-i vücüd düşüncesini yansıtan coşkulu devriyeler Kalenderî çevrelerce benimsenirken bazı zümreler tarafındansa eleştirilmiştir. Kaygusuz Abdal'ın toplum nezdinde kendisini zındık, mürâyi[280] gibi ithâmlarda bulunanları bazen vurdum duymazlığa vurarak bilinç altına ittiği bazense bu yaftaları ortadan kaldırmak adına katı bir üslupla eleştirdiği görülmektedir. Mesela, dervişin kendisini dış görünüş ve yaşam

---

Her birisi bu hâli şerh eyledi
'Aklı erdiği kadarı söyledi" Kaygusuz Abdâl, *Gülistan*, s. 66.

[276] *"..Ve âlem dahı yidi katdur. Hikmetün Allah'dan gayrı kimse bilemez. Bu tertib özde kurulmışdur. Hemân burada lâyık olan budır ki Kurân'ı görüp şükr ü zikrü tâ'at ü ibâdet oluna. İnna'llahe bi külli şey'in muhît."* Bkz: Kaygusuz Abdâl, *Vücudnâme*, s. 148
[277] Kaygusuz Abdâl, *Gülistan*, s. 76.
[278] Kaygusuz Abdâl, *Gülistan*, s. 165.
[279] *Divân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 135.
[280] Abdurrahman Camî mürâiye taifesini, zahidlerin sahtekar takitçileri aynı zamanda toplum içinde ve husisi hayatında farklı davranan ikiyüzlü kimseler olarak zikretmektedir. Bkz.: Abdurrahman Câmî, *Evliyâ Menkıbeleri: Nefahâtü'l - Üns*, haz.: Süleyman Uludağ- Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995, s. 81

biçimi bakımından eleştiren camî hocasına atfen *Minbernâme*'yi kaleme aldığı bilinmektedir. Yine şer'î ibadet, namaz konusunda teftişe uğrayan ve bunu açık bir şekilde ifade eden Kaygusuz Abdal bu duruma atfen *Salatnâme* isimli bir eser kaleme almıştır.[281] Nitekim, toplumun biçtiği bu roller karşısında onun hüviyet sorgulamaları yaşdığını sezinlemek mümkündür:

"*Eğer mâlın var ise kavm u kardaş*

Cihân halkı seninle cümle yoldaş

Eğer kendi hâlinde bir 'âşıkdır

Ana derler ki iş sevmez ışkdır

Âşık olsam adım tenbel Alâyî

Eğer sofu isem derler mürâ'î" [282]

2.6. Kaygusuz Abdal ve Bektaşilik

Kaygusuz Abdal'ın, Bektaşi geleneği içerisinde önemli bir yeri vardır.[283] Hatta, halk ve tekke edebiyatı arasında önemli bir payesi olan Bektaşi edebiyatının kuruculuğu ona atfedilmektedir.[284] Dervişin Bektaşi olarak kabul edilmesi Abdal Musa ve Hacı Bektâş-ı Veli'yle olan bağlantısından kaynaklanmaktadır. Ancak, Bektaşi tarikatının kuruluşu dikkate alındığında kronolojik olarak Abdal Musa ve müridi Kaygusuz'un bu tarikatla doğrudan bağlantısını kurmak zordur. Çünkü, Bektaşilik bu iki dervişin vefatından bir hayli zaman sonra Sultan II. Bayezid'in emriyle Balım Sultan tarafından kurulmuştur.[285] Ancak, XIII. yüzyılda faaliyet gösteren Kalenderî, Vefâi, Haydâri dervişleri ve bir kuşak sonraki temsilcileri Rum Abdalları'nın inanç ve gelenek bakımından Bektaşiliğe tesir ettiği bilinmektedir. Öyleki, Kalenderîlik'te köşe taşı olarak bilinen temeli Şamanizm'e dayanan inanç kültleri, tenâsüh, hulûl, Hurîfilik ve bu minval üzerine kurulu tesirlerin

---

[281] Kaygusuz Abdâl, "Salâtnâme" *Divân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 47-48.

[282] *Divân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 99.

[283] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* s. 155; Ahmet Rifat Efendi, *Mir'âtü'l-Mekâsıd Fî Def'i'l-Mefâsid (Gerçek Bektaşilik)*, haz: Salih Çift, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 425; Hasluck, *Bektâşi Tedkikleri*, s. 20; Nur, "Kaygusuz Abdal, s. 95; John Kingsley Birge, Bektaşilik Tarihi, çev: Reha Çamurluğu, İstanbul: Ant Yayınları, 1991, s. 104; Melikoff, *Hacı Bektaş*, s. 302-303.

[284] Gölpınarlı, "Kaygusuz Abdal", s. 395.

[285] Ocak, "Bektaşiyye", s. 465;

Bektaşilik içerisinde yer aldığı görülmektedir.[286] Bu durum, bir anlamda Bektaşiliğin Kalenderlikten doğma bir tarikat olduğunu göstermektedir. Nitekim, bu benzerlik zamanla Kalenderî dervişlerinin bu zümreye mâl olmasına yol açmıştır. XIV. ve XV. yüzyılda Osmanlı topraklarında, Kalenderî düşünce yapısını ve ritüelini en iyi şekilde yansıtan ancak Bektaşi şemsiyesi altında sokularak sultan, şah gibi unvanlar ile anılagelen dervişlerin varlığı bilinmektedir. Bu dervişler arasında, Seyyid Ali Sultan'ı, Hacım Sultan'ı, Koyun Baba'yı, Sultan Şücaddîn'i, Otman Baba'yı[287] zikretmek mümkündür. İşte, Kaygusuz'un Bektaşi tarikatı içerisinde anılması da bu minval üzerine kuruludur. Şüphesiz ki dervişin bu zümre içerisinde şöhret kazanması onun kaleme aldığı eserler ile doğrudan ilişkilidir. Duygu dünyasındaki Hz. Muhammed ve Ehl-i beyt[288] sevgisini eserlerine saf bir dille derz edişi Kaygusuz'u bu zümre arasında oldukça popüler yapmıştır. İlahi cezbe ile kaleme aldığı eserler, onun vefatından sonra Bektaşi dervişleri ve şairleri tarafından benimsenerek bir geleneğin devamı adına ilham kaynağı olmuştur. Mesela ilahi, nefes, devriye ve nutukları Bektaşi tekkelerinde raks eşliğinde ve musikiyle icra edilmiştir.[289] Bununla birlikte, Kul Mehmet[290], Sadık Abdal[291] gibi ünlü Bektaşi dervişlerinin Kaygusuz Abdal'a methiyeler kaleme almaları bu kültür içindeki payesini göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte, Bektaşi kültüründe yer alan oniki post kültünden biri olan nakîb postunu Kaygusuz Abdal temsil etmektedir.[292] Yine Bektaşi duaları olarak bilinen tercemanlar ve gülbanklerde Kaygusuz'un ismi de anılmaktadır. Mesela, tâc giyme tercemanı, gülbeng-i sofra ve gülbeng-i şafak gibi okunan dualarda onun ismi zikredilmektedir.[293] Yine, Bektaşilerin gündelik yaşamında kullandığı giyecek olan on iki dilimli beyaz renkteki kalenderî-hüseyinî tâcın ilk olarak Kaygusuz tarafından kullanıldığı rivayet edilir.[294] Bununla birlikte, bugün Anadolu Alevî ve Bektaşi kültürünün nüvesini oluşturan Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tekke Köy'deki Abdal Musa türbesi Kaygusuz Abdal kültünün yaşatıldığı bir mekandır. Türbenin içerisinde Abdal Musa ve Kaygusuz'a ait sandukaların yanı sıra türbenin

---

[286] Ocak, *Kalenderîler*, s. 198; Ocak, *Bektâşi Menâkıbnâmelerinde*, s. 135.
[287] Ocak, *Kalenderîler*, s. 160; Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler*, s. 13- 176.
[288] "*Dervüş bu kerre akl bâzârına girdi gördü sultanı Muhammed Mustafa'dur.Ve 'ışk bâzarına girdi bakdı sultânı Ali'yyü'l Murtazâ'dur"* Bkz: Kaygusuz Abdâl, "Vücudnâme", s. 87.
[289] Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, X/I, s. 242.
[290] Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, c. III., Ankara: Ardıç Yayınları, 2000, s. 299.
[291] "*Dahi sâdıkların ol reh-nümâsı Kaygusuz Abdâl..."* Bkz: *Sâdık Abdâl Divânı*, s.160-162.
[292] Ahmet Rifat, s. 401.
[293] Ahmet Rifat, s. 425; Noyan, *Bütün Yönleriyle*.,V, s. 201, s. 254.
[294] Gölpınarlı, "Kaygusuz Abdal" s. 395; Fahri Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Taç", *THBV Araştırmaları Dergisi*, S. LX / (2011), s. 70.

cephesindeki tabloda şeyh ve mürid karşılıklı olarak tasvir edilmektedir. Şeyh Abdal Musa'nın kolunu kaldırarak saplanan oku bir eliyle işaret etmesi ve Kaygusuz'un onu dinlemesi şeklinde tasvir edilen bu tablo geyik menkıbesinin adeta canlandırılmış bir halidir. Yine, XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli'de faaliyet gösteren kalender meşrep derviş Otman Baba'nın, Bulgaristan Hasköy'deki türbesinde Kaygusuz Abdal'a dair izler bulmak mümkündür. Türbede yer alan tablolar ve duvar resimlerinde Kaygusuz ellerini önünde birleştirmiş, saçları omuzlarında ve bıyıklı bir şekilde tasvir edilmiştir.[295] Hasköy ve Kırcaali'deki Bektaşiler'e göre resimlerde tasvir edilen bu kişi eskiden tekkede türbedar olan bir Bektaşi dervişidir. Yine, bugün Anadolu'da Alevi kültürünün yaşatılmasında önemli bir görevi üstlenen cem evlerinde bu tasvirlerin varyantlarına rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, Antalya, Ankara ve Kırklareli'nde Kaygusuz'a nispet edilen makamların Alevi camia tarafından ziyaret edilen kült mekanlar olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Kaygusuz Abdal'ın geyik hikayesinin bugün Bulgaristan'ın Hasköy kasabasının Şiroka Polyana Köyü'nde hâlâ anlatılagelmesi onun Balkanlardaki Alevi-Bektaşi geleneği üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. [296] Ancak, Kaygusuz'un Bektaşilik içerisinde bu denli şöhret kazanması, onun Mısır'a gelerek bu coğrafyada şeyhi Abdal Musa'ın öğretilerini bir tekke vasıtasıyla yaymış olmasından kaynaklanmaktadır.

Menâkıbnâme'ye göre, Memlük sultanı Kaygusuz Abdal'a muhabbet besleyerek ona atfen Kasrü'l Aynî isimli bir kasr/köşk inşâ ettirmiştir. Ancak, menâkıbta derviş için tekke değil kasr/ köşk inşa ettirdiği bilgisi kafa karışıklığına yol açmaktadır. Çünkü, XIV- XV. yüzyıl arasında Kahire'de aynı ismi taşıyan hem bir köşk hem de bir tekkenin varlığı bilinmektedir. Bu yapılara adını veren *Kasrü'l Aynî*' ise Kahire'de yer alan bir bölgedir.[297] Bu bölgenin ismi babası Ayıntab kadısı olan Türk kökenli Memlük ulemâsı Bedreddîn el-Aynî ile ilişkilidir. 1390'dan sonra Kahire'ye yerleştiği bilenen Bedreddîn el-Aynî, Memlük yönetimi tarafından önemli görevlere yükseltilmiş bir âlimdir.[298] Rivayete göre, Bedreddîn el-Aynî'nin torunu olan Şihâbüddîn Ahmed b. Abdurrahim el-Aynî Kahire bölgesinde kendisine bir kasr inşa ettirmiştir. Bu köşk vesilesiyle bu bölge imara açılmış

---

[295] Lyubomir Mikov, *Bulgaristan'da Alevi- Bektaşi Kültürü*, çev: Orlin Sabev, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 169.
[296] Mikov, s. 295.
[297] Çift, *Mısır'da Bektâşîlik,* s. 55.
[298] Ali Osman Koçkuzu, "Bedreddin Aynî" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.IV, s. 271.

ve Kasrü'l Aynî şeklinde ünlenmiştir. [299] Bu hadiseden sonra, Kasrü'l Aynî Mısır'da bir semt ismi olarak kullanıla gelmiştir.[300] Bu noktada, menâkıbda ismi zikredilmeyen Mısır sultanın Kaygusuz Abdal'a Nil kıyısında Kasrü'l Aynî köşkünü inşa ettirildiğine yönelik bilginin şüpheli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü, Memlükler döneminde faaliyet gösteren Aynî ailesi vasıtasıyla bu bölgenin tanındığı ortadadır. Bu noktada kasrın adında geçen *aynî* nisbesinin göz manasına geldiğini ve *Menâkıbnâme*'deki gözleri görmeyen Memlük sultanına atfen kullanılmış olduğu yönündeki fikirlerin gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.[301] Muhtemelen menâkıbtaki köşk vurgusu Kaygusuz Abdal'ı yüceltmek adına kullanılan bir abartıdan ibaret olmalıdır. Kasrü'l Aynî'den kasıtta bir tekke olmalıdır. Bazı araştırmacıların menâkıbtan hareketle sultan, derviş ve köşk bağlantısı kurmak adına böyle bir varsayımda bulunmuş olmaları da kuvvetli ihtimaldir.

2.6.1. Mısır'daki Kasrü'l Aynî Tekkesi

XVII. yüzyılın ünlü seyyâhı, Evliyâ Çelebi'nin Mısır'a dair verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Buna göre seyyâh, gezdiği gördüğü Mısır'da, Kasrü'l Aynî, Hasan Baba ve Abdullâh Ensâri isimli tekkelerin Bektâşi kullanımında olduğunu aktarmaktadır.[302] Bununla birlikte, Mısır'da yer alan bir diğer tekke olan Kaygısız (Kaygusuz) Baba Tekkesi'nden bahsederken, yirmi civarında yaşlı ehl-i ırz dervişin bulunduğunu ve burada her Cuma namazından sonra pişirilen koyun etlerinin pilav yoğurt eşliğinde dağıtıldığını söylemektedir. Evliyâ'nın diğer üç tekkeyi Bektaşilik ile ilişkilendirip Kaygusuz tekkesi hakkında herhangi vurgu yapmamış olması ve tekkeye ismini veren kişinin hüviyetinden bahsetmemesi oldukça dikkat çekicidir. Ancak, Kaygusuz Baba tekkesi ve Kasrü'l Aynî Tekkesi'nin 1821 tarihli arşiv kayıtlarında birlikte zikredilmesi bu tekkenin de Bektaşilerce kullanıldığını ortaya koymuştur.[303] Seyyahın aktardıklarından sanki Mısır'da birbirleri ile bağlantısı olmayan birden fazla Bektaşi tekkesi olduğu izlenimi uyanmaktadır. Ancak, son dönemlerde yapılan çalışmalar, bu tekkelerin esasında birbirlerine bağlı olduklarını ortaya koymuştur. Buna göre, seyyahın Kaygusuz tekkesi

[299] Çift, *Mısır'da Bektâşîlik*, s. 55.
[300] Çift, *Mısır'da Bektâşîlik*, s. 55.
[301] Noyan, *Bütün Yönleriyle*., VI, s. 225; Salih Çift, "Elmalı'nın Mısır-Arap Kültürüne Armağanı: Mısır Bektâşîliği", *Elmalı: İlim ve İrfan Şehri*, ed.: Bilal Kemikli, Antalya: Kutlu Avcı Ofset, 2011, s. 116.
[302] Evliyâ Çelebî, X/I, s. 240-274.
[303] Fahri Maden, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde Bektâşi Tekke ve Türbeleri" *THBV Araştırmaları Dergisi*, S. LXVIII (2013), s. 122.

olarak zikrettiği tekke esasında Mukattam bölgesinde Abdullâh el-Meğrâvî olarak bilinen tekkedir. [304]

Kaygusuz'un *Menâkıbnâmesi*'nde ismi zikredilen, Kasrü'l Aynî tekkesi ile ilgi menâkıb yazarının aktardıkları oldukça dikkat çekicidir. Yazarın aktardığı canlı tasvirler onun burayı gezdiği ya da bu tekkeye mensup bir derviş olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Buna göre, kubbe kapısından içeriye girdikten sonra iki mermer sütün ile desteklenmiş bir kitâbenin varlığından söz edilmektedir. *Menakıbnâme* yazarı bu kitabede Dımâşkî yazı ile yazılmış Canıbek ve Rebîu'l-âhir 807/1405 olmak üzere iki ibarenin yer aldığını aktarmıştır.[305] Bu kitâbe tekkenin ilk olarak hangi dönemde ve kimin isteği üzerine inşa edildiğini gösteren bir tür hayrât kitabesi olmalıdır. Bu yönüyle yazarın aktardıkları ile tarihi bilgiler bir anlamda örtüşmektedir. Kaynaklara göre, bir tekke olarak Kasrü'l Aynî ismine ilk kez Burcî Memlûkları devrinde Cidde emirliği görevini üstlenen Canıbek (ö. 1462) vasıtasıyla rastlanmaktadır.[306] Buna göre, emîr kendi tasarrufunda bulunan bir araziyi ayende ve ravendeye hizmet eden bir tekke inşası için vakfetmiştir. Nitekim, Kasrü'l Aynî denilen bölgede kurulan bu tekkenin 1460'lardaki genel durumu hakkında elimizde malumat bulunmaktadır. Buna göre, tekke Mısır dışından gelen yabancılara, fukara dervişlere hizmet ettiği için yerli halk tarafından "*Tekiyyetü'l- Acem, Tekiyyetü'l-İnkişâriyye*" olarak da zikredilmiştir.[307] Ancak, Evliyâ Çelebi XVII. yüzyılda gezip gördüğü tekkeye dair geniş malumat verirken bu kitabenin ismini dahi anmaması oldukça şaşırtıcıdır.[308] Buna göre, Memlük döneminde meydana gelen isyan veya savaşlar neticesinde tekkenin kitâbesi tahrip olması ya da yapının başka bir vakıfın şemsiyesi altına girmesi muhtemeldir. *Menâkıbname*'de bahsedilen 1405 tarihli kitâbe Emîr Canibek, Kaygusuz Abdal ve tekke bağlantısını güçlendirmektedir. Ancak, dervişin Mısır'a geliş tarihinin tam olarak belli olmaması kesin bilgiler aktarmayı güçleştirmektedir. Bize göre, Kasrü'l Aynî tekkesinin şeyh ve dervişlerine nispetle inşa ettirilmiş olması mümkündür. Aynı zamanda, dervişin Mısır'a ilk gelişinde Mukattam Dağı çevresinde bulunan bir mağarada inzivaya çekilerek burada düşüncelerini yaymış olması da ihtimal dahilindedir. Yine, dervişin Mısır'a geldiği zaman halihazırda var olan

[304] Çift, "Elmalı'nın.", s. 115.
[305] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 114.
[306] Çift, *Mısır'da Bektâşîlik*, s. 55.
[307] Çift, *Mısır'da Bektâşîlik*, s. 55.
[308] Köprülü'nün görüşüne göre, tekkenin Kaygusuz Abdal ile doğrudan bir bağlantısı yoktur, eğer böylesi bir durum söz konusu olsaydı Evliyâ Çelebi bu durumu seyahatnâmeye yansıtmış olurdu. Ayrıntı için bkz: Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", s. 25.

âyende ve râvendeye hizmet görevi gören bu tekkeye gelerek yerleşmiş olduğu ve Abdal Musa öğretilerini yayarak kısa zamanda etrafına çok sayıda mürid toplamış olması da söz konusu olabilir. Bize göre, derviş Abdal Musa ve Hacı Bektaş'tan devir aldığı fikri alt yapıyı Mısır'da bu kanalların herhangi birisi ile aktarmış olmalıdır. Zaten, dervişin vefatından sonra Bektaşiliğin teşkilatlandığı ve tekkenin artık tam anlamıyla Bektaşi çatısı altında zikredilmiş olduğunu da tekkede görev yapan şeyh silsilesinden anlamak mümkündür.[309]

Bununla birlikte hem *Menâkıbnâme* hem de *Seyâhatname*'de Kasrü'l Aynî Tekkesi'nin özelliklerine dair detaylı bilgiler sunulmuştur. *Menâkıbnâme*'ye göre, tekke iki kubbeli, üç ana olmak üzere yirmi pencereli, içerisinde kandillerin yandığı büyük bir yapıdan ibarettir. Tekkenin içerisinde zincirlerle tavana aslı muhtelif eşyalar bulunmaktadır. Bunlardan en meşhur olanı bir zincir ile tavana asılı olan Seyyid Battal Gazi'ye ait olduğuna inanılan çizmedir. Tekke halkının genel inanışına göre, seyyide ait olan çizmenin içene yalnızca yüce ve veli şahsiyetlerin ayağı girmektedir.[310] Bununla birlikte, kubbenin içerisinde yer alan mermer yapı bir tür sebil fonksiyonunu üstlenmektedir. Bir dibeği andıran ve dört köşeden meydana gelen bir taşın içerisine konulan şeker ve gül Nil nehrinden gelen su ile birleştirilir ve bu suretle â'lâ olarak zikredilen şerbet elde edilir.[311] Tekkenin içerisine Kaygusuz Abdal'a atfen iki kaşık bulunmaktadır. Ulu kaşık olarak zikredilen bu kaşıkla şerbet içmenin uğur getireceğine inanılmıştır. Bununla birlikte, Mısır seferine çıkan Yavuz Sultan Selim'in kasrın bir odasında misafir olduğu hatta talim yaptığı atışlardan arda kalan bir okun kubbenin yukarısında asılı halde bulunduğu rivayet edilmektedir.[312] Yavuz Sultan Selim'in konakladığı odaya daha sonraları ona atfen kurân, rahle ve alem konulmuştur. Yine padişah ile birlikte Mısır'a gelenlerden birisi olan Alî Mestî Baba isimli bir kişinin burada vefat ettiği ve defin olunduğu aktarılmıştır. [313] Seyyâh Evliyâ Çelebî ise XVII. yüzyılda gezip gördüğü tekke ve çevresinin Mısır'ın ileri gelenleri tarafından köşk, sofa, şadırvan gibi hayrat yapıları ile donatılmış olduğundan bahsetmiştir. Hatta bu bölgede 1670'ta Mısır valisi olan İbrahim Paşa'nın bir köşkü olduğu zikredilmiştir.[314] XVII. yüzyılda seyyahın bir Bektaşi tekkesi olarak tanıttığı bu

[309] Mukkattam Bektâşi Tekkesi (Kasrü'l Aynî tekkesinin bir devamı) şeyhler için bkz: Ahmed Sırrı, s. 90-92.
[310] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 113.
[311] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 114.
[312] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 113.
[313] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi*, s. 113.
[314] Evliyâ Çelebî, X/1, s. 273.

yapı beyaz kireç kubbeye sahip olmakla beraber bin kişinin sığabileceği bir meydana sahiptir. Tekkeye yönelik canlı tasvirler aktaran Evliya Çelebi dört bir köşede kurban postlarının olduğunu ve her bir postun aşçıbaşı, ekmekçibaşı, meydancı gibi Bektaşi makamlarını temsil ettiğini aktarmıştır.[315] Eskiden tekkeyi ziyaret etmiş olan dervişlere ait keşkül, nefir, teber, zil gibi eşyaların tekkede sergilendiğinden bahsetmiştir. Mihrâbın iki köşesinde değerli kandil ve çerağların bulunduğunu aktarmıştır. [316] Tekkenin gündelik yaşamını yansıtan bilgiler nakletmeyi de ihmal etmemiştir. Tennure giymiş dervişlerin ellerindeki nefer ve teberler ile ayîn tertip ettikleri, Bektaşi şairleri tarafından manzumlardan birer ikişer beyitler okudukları bu suretle gelen konukları iyi şekilde misafir ettiklerini vurgulamıştır.[317] Tekkede şiirleri söylenenler arasında Kaygusuz Abdal ve Murat Abdal'ı zikreden seyyah yeme ve içme konulu nükteli şiirlerin müzik eşliğinde söylenerek konukların eğlendirildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca tekke mutfağında hünerli aşçılar tarafından lezzetli yemeklerin pişirildiği herise ve pilavın her gün ayende ve ravendeye sunulduğunu zikretmiştir.[318] Tekkedeki aşıklara beyaz ekmek pişirilerek dağıtıldığına da vurgu yapmıştır. Evliya Çelebi ayrıca, Yavuz Sultan Selim'in Mısır üzerine çıktığı sefer sırasında birkaç gece burada konakladığını, hatta onun tekkedeki odasının kimseye tahsis edilmeyerek vakıf kitaplarının burada biriktirildiğini aktarmıştır.[319] Buna göre, menâkıb yazarı ile seyyahın aktardıkları bilgiler kısmen de olsa örtüşmektedir. Bununla birlikte, Mısır Bektaşiliği'nde Kaygusuz Abdal'ın bir pîr konumunda zikredilmesini, onun Mukattam Dağı'nda bir mağarada inzivaya çekilmiş olması ile ilişkilidir. Kaygusuz Abdal'ın bu eylemi Mısır halkı tarafından şöhret kazanmasını ve Abdullâh el-Mağravî ismi ile anılmasını sağlamıştır. Bektâşi geleneğindeki yaygın inanışa göre, Mukattam'da yer alan bir mağarada gömülü olduğu düşünülen şeyhin etrafında bir veli kültü oluşmuştur.[320] Buna göre, 1837 yılında Kasrü'l Aynî tekkesinin bulunduğu bölgenin resmi bir kararla Kahire Üniversitesi'ne tahsis edilmesi Bektaşilerini yeni bir mekan arayışına sürüklemiştir.[321] Nitekim, Mukattam Dağı'nda Abdullâh el-Mağaravî ile kültleşen mağaranın Bektaşilerce kullanıldığı aktarılmıştır. Bu tekkenin 1859 yılında Mehmed Sâdık Baba zamanında resmi olarak

---

[315] Evliyâ Çelebî, X/1, s. 270-271.
[316] Evliyâ Çelebî, X/1, s. 270-271.
[317] Evliyâ Çelebî, X/1, s. 272.
[318] Evliyâ Çelebî, X/1, s. 272.
[319] Evliyâ Çelebî, X/1, s. 272.
[320] Bu mağranın asıl ismi, bulunduğu mevki kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Mesela, bu mağranın ismini "Kehfu's-Sûdân" olarak zikredenler de bulunmaktadır. Bkz: Ahmed Sırrı, s. 76.
[321] Çift, *Mısır'da Bektâşîlik*, s. 55.

bektâşi statüsüne alındığı ifade edilmektedir.[322] 1902 yılında tekkenin çevresinde bulunan askeri bölgede meydana gelen patlama neticesinde büyük zarar göre yapı 1903'te Mehmet Lütfî Baba'nın idaresinde yeniden inşa edilmiştir. 1913'den sonra Mısır'a gelerek Lütfi Baba'ya intisab eden Ahmed Sırrı Baba, 1922'de şeyhlik makamına geçmiştir.[323] 1957 yılının başlarından itibaren Süveyş savaşının getirdiği ağır tahrip sebebiyle tekkenin bulunduğu alan askerî bölgeye tahsis edilmiştir.[324] Bu hadiseden sonra bu tekkenin faaliyetleri son bulmuş, Ahmed Sırrı Baba ve beş müridleri Meâdini semtindeki bir köşke yerleştirilmiştir. Mısır Bektaşiliği'ndeki son temsilcileri kabul edilen müridlerinden üçü vefat etmiştir. 1963 yılında son temsilci Ahmed Sırrı Baba'nın hayata gözlerini yummasıyla Mısır'da Bektaşilik sona ermiştir.

[322] Ahmed Sırrı, s. 76.

[323] Ahmed Sırrı, s. 80. Ayrıca Dedebabanın zamanında Neyzen Tevfik'in bu meşhur bektâşi dergâhında misafir olduğu hatta bu tarika ile bağlantısı olduğu zikredilmektedir.

[324] Salih Çift, "Ahmed Sırrı Baba", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, 2016, s. 52-53.

BÖLÜM 3: KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİ

3.1. Kaygusuz Abdal'ın Divânı

Kaygusuz Abdal'ın bizatihi tertib ettiği bir *Divân* günümüze ulaşmış değildir. Ancak onun şiirleri daha sonradan istinsah edilmiş hem de divan çatısı altında tertib edilmiştir. *Divân* olarak zikredilen eserlerin neredeyse hepsinin müstensihi meçhuldür. Ancak bu eserlerin Bektaşi ya da Halvetî gibi tarikatlara mensup şeyh ya da dervişler tarafından istinsah edilmiş olması kuvvetli ihtimaldir. Nitekim, müstensihi belli olan bir divânın nisbesinden anlaşılacağı üzere Mehmed Emin Halvetî isimli bir Halvetî şeyhi tarafından 1785 tarihinde istinsâh edildiği bilinmektedir.[325] Araştırmacılar tarafından günümüz Türkçesine aktarılan şiirler büyük ölçüde 1505 tarihli Marburg Staatsbibliothek (Berlin)'de 4044 nolu nüshanın 288-340b varakları arasında bulunan toplu şiirlere dayanmaktadır.[326] Onun koşma, nefes, ilâhi, methiye, nutuk, şathiye tarzında kaleme aldığı şiirleri üç yüze yakındır.[327] Şiirlerinde, Allah, insan, nefis, yaradılış, itikâd, ihlâs, gönül, ilâhi aşk gibi konulara sıkça yer veren derviş duygularını sade bir Türkçe ile aktarmıştır. Bazı araştırmacılara göre, onun düşünce dünyasındakileri sade bir dil ile şiirlerine derz etmesi Yunus Emre'den etkilendiğini ve onun takipçisi olduğu göstermektedir.[328] Bunun yanı sıra, Kaygusuz Abdal'ın bazı şiirlerinde nükteli, hicivli bir söyleyiş hakimdir. Sufî -şair çoğu şiirinden kafiye edişesi taşımadığı ve şiirlerini Kalenderî bir neşve de yazdığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte onun divanında en dikkat çekici unsur şiirlerinde yeme-içme motifine çok sık yer vermiş olmasıdır. Kaygusuz'un büryan, kebap, pilav, duz-ekmek, erişte, helva, gülbeşeker, pâlüze, güllâb, bal, kaymak, borani helva gibi yiyecek ve içecek isimlerini sıkça kullanmış olması onun düşünce dünyasında yemek unsurunun bir haylice yer edindiğini göstermektedir.[329] Örneğin bir şiirinde yer alan;

---

[325] Kaygusuz Abdâl, *Divan*, Ankara Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 273/1, 1b-108b. Bkz: http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/24688

[326] Güzel, Kaygusuz Abdal, s. 113; Divân-ı Kaygusuz Abdâl; *Divân-ı Kaygusuz Abdâl,* haz.: Mustafa Sever, Ankara: Helke Yayıncılık, 2016.

[327] En son yayımlanan eserde şiirlerinin sayısı 296 olarak belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: *Divân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 31-273.

[328] M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 3. Baskı Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976 s. 351; Nüzhet, *Bektâşi Şairleri*, 1930, s. 196.

[329] "*Beng ü palüde ikisi yârdır*
Kaymağıla bal da hoş haberdir" Bkz: Kaygusuz Abdal, *Divan.*, s. 215.

"*'Âşıkam hayrânam yağlı çöreğe*

Hunâb sâm-ı sıyâ etli böreğe"[330]

dizesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte, Kaygusuz Abdal'ın *Dolabnâme, Gevhernâme, Minbernâme* ve *Salâtnâme* isimli manzumları *Divân* çatısı altında zikredilmektedir.

3.1.1. Gevhernâme

Gevher kelimesi sözlükte değerli taş, gevher-cevher, tasavvufta ise mana ve ilahi sıfat anlamına gelmektedir.[331] Tasavvuf edebiyatında bir edebî tür sayılan gevhernâme, Allah'ın kudretini, birliğini Hz. Muhammed'in vafıslarını konu edinmektedir.[332] *Menâkıbnâme*'de Kaygusuz Abdal'ın bu şiiri ilâhi bir cezbe halinde iken Ravza-i Mutahhara'da Hz. Muhammed (s.a.v) için *Gevhernâme*'yi kaleme aldığı aktarılmaktadır.[333] Şiir, Allah'ın birliğine vurgu yaparak peygamberlere ilâhi bir selam ile başlamaktadır. Şiirin hacmini oluşturan gevher cümle alemin yaratıcısı olan Allah'ı sembolize etmektedir. Buna göre, gök, yıldız, deniz, toprak, hava, evliyâ ve enbiyânın nüvesi güherdir. Ona göre, Hz. Muhammed'in cihana gelişi, peygamberliği hep bu güherden kaynaklıdır. Kaygusuz Abdal yedi gün ve gece Hz. Muhammed'in kabri başında bu manzumu yazdığını ve adına *Gevhernâme* dediği ve kıymetini ancak sarrafların yani gönlünü ilâhi aşk ile dağlayanların anlayabileceğini zikretmiştir. Ve "*Resûlun ruhuna bin selâm*" demek suretiyle manzumu sonlandırmıştır.[334] Bu yönüyle Kaygusuz'un *Gevhernâmesi,* vahdet-i vücud düşüncesini en iyi yansıtan eserlerden biridir. O bunu;

"*Küllî sensin âşıkâre vü nihân*

Yerde gökde cümle sensin cism ü cân

Senden özge nesnenin hiç cânı yok

Pür kemâlsin kudretinin noksânı yok" [335]

---

[330] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 88.
[331] Uludağ, *Tasavvufi Terimler,* s. 146.
[332] Abdurrahman Güzel, *Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 3.Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, s. 639.
[333] Gevhernâme manzumu için bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi,* s. 118-122; *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 89-94.
[334] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 94.
[335] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 90.

dizeleriyle açık bir şekilde ortaya koymuştur.

3.1.2. Dolabnâme

Kaygusuz Abdal bu manzum eserini Asî Nehri kıyısında gördüğü ve etkinlendiği bir su dolabı üzerine yazmıştır. Cansız bir varlık olan dolabını intak sanatıyla konuşturan dervişin manzumu nutk-ı dolab, cevâb-ı dolap olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Hama şehrinin en büyük ve en meşhur su dolabı olarak bilenen Muhammed-i Dolab'ı *"bağrı delik gözleri yaş"* olarak zikreden derviş onun her dönüşünde mecazen "*Ya Muhammed"* şeklinde inlediğinden bahsetmektedir.[336] Bunun yanı sıra, Yunus Emre'nin *Dertli Dolap*'ı ile Kaygusuz'un *Dolabnâme*'si muhteva olarak benzerlik göstermektedir. Her iki sufinin şiirlerinde ilahi aşkı sembolize eden bir su dolabının hikayesine rastlanmaktadır.

3.1.3. Minbernâme

Minber, camideki hatibin hutbe verirken sesinin daha uzaktaki insanlara duyurabilmesini sağlamak maksadıyla çıktığı bir tür taht ya da koltuğun adıdır. Kaygusuz Abdal'ın bu manzumu da câmi, hatîb ve vaaz ile ilişkilidir. *Menâkıbname*'ye göre, Kaygusuz bu manzumu Cuma namazını kıldığı bir camideki hatibe atfen kaleme almıştır. Buna göre, verilen va'azda derviş kalender meşrep yaşam tarzından dolayı eleştirilmiştir. Kaygusuz Abdal bu hadiseden sonra hicivli bir uslüpla *Minbernâme* isimli manzumnâmeyi kaleme aldığı aktarılmaktadır.[337] Bu yönüyle, Kaygusuz'un *Minbernâme*'si dönemin sofû-kalender ilişkisini yansıtan eşsiz bir eserdir.

3.1.4. Salâtnâme

Sözlükte sâlat kelimesi namaz anlamına gelmektedir. Kaygusuz Abdal bu manzum eserini, namazın kaidelerini göstermek ve kendisinin de namaz kıldığını ifade etmek için kaleme almıştır. Tasavvuf edebiyatındaki oruçnâme, ramâzannâme, hacnâme v.b türler gibi bu eser de öğretici tarzda kaleme alınmıştır. *Menâkıbname'*de Kaygusuz'un İslamiyet'in temel şartlarından birisi olan namaza riâyet etmediği konusunda toplumun bazı kesimleri tarafından eleştirildiği ve yer yer teftişe uğratıldığı aktarılmıştır.[338]

---

[336] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi,* s. 124-126; *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 94-97.

[337] Kaygusuz Abdâl'ın *Minbernâmesi* için bkz: *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi,* s. 136-140; *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl* s. 98-101

[338] *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi,* s. 109.

Benimsediği Kalender neşve sebebiyle bir anlamda kendisini topluma karşı açıklama yapmak zorunda hisseden derviş bu sebeble eserini kaleme almış gibi görünmektedir:

"…

Zâtımda hayrân oldum

Farz u sünneti kıldım

Bir yıllık namâz bildim

Dahi namâz sorar mısın" [339]

3.2. Gülistân

Kaygusuz Abdal'ın en uzun manzum şiirleri arasında zikredilen *Gülistân* mesnevî tarzında kalame alınmıştır. Dervişin ilâhi bir coşkuyla kaleme aldığı eserinin ismi gül bahçesi anlamına gelmekte olup sembolik bir anlamı ihtiva etmektedir. Buna göre, Allâh'ın Ehed ve Samed sıfatının bir tezahürü olarak kabul edilen gül tasavvufta muhtelif anlamlar içermektedir. Gül, çoğunlukla Allah'ın birliğine işaret eden bir sembol olarak zikredilmektedir. Bazen yaratıcının güzelliği bazense güzel koktuğu için Hz. Muhammed ile özdeşleştirilmiştir. *Gülistân* ise kalbin ilahi aşkla donatılması suretiyle erişilen marifet ve irfanı sembolize etmektedir.[340]

Kaygusuz Abdal eserine, anlatmak istediği bir hikayesi olduğunu ifade ederek başlamıştır. Buna göre, vahdet yani Allah'ın birliği üzerinde bir örtü bulunduğunu bu örtünün altındaki hakikati yalnızca gönül gözü açık olanların anlayabileceğini ifade şu dizelerle ifade etmiştir:

"*Vahdet yüzünden açayım nikâbı*

Getirem 'ârife bin dürlü bâbı" [341]

Kendisinin bu örtüyü kaldırarak, sarraflara yani saliklere inciler olarak ifade ettiği bilgileri saçacağından bahsetmiştir. [342] Kaygusuz Abdal bu manzumunda, Allah'ın birliği

[339] Kaygusuz Abdâl, "Salâtnâme" *Divân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 48.
[340] Kaygusuz Abdâl, *Gülistân*, s. 149.
[341] Kaygusuz Abdâl, *Gülistân*, s. 43.
[342] "*Sarrâf önünde dökeyin gevheri*
Cevheri olan bilir çü cevheri" Bkz.: Kaygusuz Abdâl, *Gülistân*, s. 43.

ve delili, sıfatları, mekan ve bîmekân, insan ve diğer canların yaradılış gayesi, peygamberler ve Hz. Muhammed, nefis terbiyesi gibi konuları işlemiştir.

3.3. Budalanâme

Kaygusuz Abdal'ın mensur tarzdaki bu eseri "*Delîl-i Budalâ ve Defter-i Âşıkân ve Seyr-i Sâdıkân ve Hayâl-i Nâdân* ve *Risâle-i Kaygusuz*"[343] isimleriyle de bilinir. Budala kelimesi büdelâ olarak yazılmakla beraber sözlükle "*bedel, bedil ve abdal*" [344] manalarına gelmektedir. Kaygusuz Abdal, eserine akıl kavramı ile başlamaktadır. Ona göre, insanın aklı iki türlüdür. Birisi dünyevî yaşam üzerine kurulu akl-ı meâş ötekisi ise terk-i dünya etmiş ve herdaim ilâhi aşk ile meşgul olan akl-ı meâd'dır.[345] Kaygusuz Abdal'a göre, kalb gözü açık arifler tarafından temsil edilen akl-ı meâd zümresi Hz. Süleymân'ın bildiği kuş dili başta olmak üzere her türlü ilmi anlayabilirler.[346] Akl-ı meâş olan insanlar ise evreni yalnızca yer ve gökten ibaret düşünürler. Bu tür insanlar kırk yıl çalışıp dindinseler dahi hayattan bir lezzet alamazlar, Kaygusuz Abdal'ın ifadesiyle "*bal yemek ile ağızları şirin*" olamaz.[347] Bu girizgâhtan sonra derviş, kalb gözüyle tecrübe edindiği, inandığı bilgileri aktaracağı ifade etmiştir. Kaygusuz Abdal'ın *Budalanâme*'si, nefis terbiyesi, gönül, ilahi aşk, vahdet, insan-ı kamil konuları üzerine kuruludur.[348] Ayrıca eserde yer alan ifadeler *Saraynâme* ve *Dilgüşâ*'dakinin hemen hemen aynısıdır.

3.4. Kitab-ı Miğlate

Kaygusuz Abdal'ın bu eseri kaynaklarda, *Kitâb-ı Miglâte* ya da *Maglâta* şeklinde geçmektedir.[349] Maglâta kelimesi, sözlükte "*boş sözler ve şaşırtmaca söz*"[350] manasına gelmektedir. Abdurrahman Güzel'e göre, bu kelime manası gereği tasavvuf konulu bir eser için uygun değildir. Buna göre yazar, eserin gerçek isminin atıldığı zaman isabet kaydeden bir ok manası gelen "miglât" olabileceğini öne sürmüştür.[351] Eser, Kaygusuz Abdal'ın ilahi bir cezbe halinde iken gördüğü rüyalardan oluşmaktadır. Bu yönüyle eser dervişin bilinçaltını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Eser, *Budalanâme*'nin sonunda yer

---

343 Kaygusuz Abdal, *Budalanâme*, s. 43.
344 Uludağ, *Tasavvufi Terimler.*, s. 19.
345 Kaygusuz Abdal, *Budalanâme*, s. 43-44.
346 Kaygusuz Abdal, *Budalanâme*, s. 46.
347 Kaygusuz Abdal, *Budalanâme*, s. 46.
348 Kaygusuz Abdal, *Budalanâme*, s. 42-74.
349 Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, s. 75.
350 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 744.
351 Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 137.

alan, dervişin manevî seferlerini ihtiva eden bir tür rüyâ ile başlamaktadır. Buna göre, derviş kendisini ucu ve bucağı olmayan bir yerde bulur ve biçâre bir halde niçin burada olduğunu öğrenmek için sahrada dolaşır.[352] Ümitsizliğe kapıldığı bir anda karşısına elinde asası, boynunda tesbihi olan bir pîr çıkar. Kaygusuz Abdal'ı karşısında gören şeyh "*Allahu Ekber*" diyerek elindeki asa ile dervişin üzerine yürür, bu suretle derviş karşısına çıkanın şeytan olduğunu anlayınca oradan uzaklaşır. Bunun üzerine tekrar rüyaya dalar.[353] Birbiri ardına görülen rüyalarda Kaygusuz Abdal, bazen şeytan ile mücadele eder, bazense peygamberler ile konuşur. Kimi zaman, akıl pazarının şahı olarak nitelediği Hz. Muhammed, kimi zamasa aşk pazarının şahı dediği Hz. Ali ile görüşür. Onlardan feyz alarak yoluna devam eder.[354] Daha sonra Hz. Ali dervişe Hz. Yusuf suretiyle görünür. Kaygusuz Abdal Hz. Ali'den Yusuf peygâmberin kuyuya düşme hadisesini sual eder. Bir rüyâlar silsilesi şeklinde devam eden eserde, Hz. Yunus, Hz. İsâ, Hz. İbrahim, Hz. Adem, Hz. Musa ve Hz. Muhammed ile görüşen derviş, kendisini bazen Kabe'de, bazense Şam ve Mısır'da bulur.[355] *Kitâb-ı Miglâte*, Kaygusuz Abdal'ın Dımaşk'ta rüyadan uyanması ve kendisini bir yatırın önünde bulması ile son bulur. Eserin sonunda aktarılana göre, yerin ve göğün gözle gördüğü her şeyin yerli yerinde olduğunu fark eden derviş eline bir divit kalem alarak, kağıt üzerine başından geçen hikayeleri gördüğü rüyaları yazmıştır.

3.5. Vücudnâme

Kaygusuz Abdal bu eserini baştan ayak ucuna kadar bütün vücüdta bulunan uvuzlara belirli semboller ve anlamlar yükleyerek inşa etmiştir. Dervişin *Vücudnâme* ismini verdiği bu eser ilk olarak, insanın ana rahmine düşmesi hadisesi ile başlamaktadır. Kaygusuz, gezegenleri, kan, kemik, et, ruh gibi unsurlar ile bağdaştırır. Daha sonra, vücudun iç organlarının ve dışta bulunan uvuzları oniki burç aleminde neye karşılık geldiğini açıklar.[356] Vücudnâme'de genel olarak, harfler, burçlar, gezegenler, mevsimler, gece ve gündüz gibi mefhumlar ile insan bedeni, melekler, şeriat, marifet, tarikat ve hakikatin karşılıklı olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle eserin Fazlullah-ı el-Esterâbâdî'nin

---

352 Kaygusuz Abdal, *Kitâb-ı Miglâte*, s. 83.
353 Kaygusuz Abdal, *Kitâb-ı Miglâte*, s. 84.
354 Kaygusuz Abdal, *Kitâb-ı Miglâte*, s. 76.
355 Kaygusuz Abdal, "*Kitâb-ı Miglâte"*, s. 76-130.
356 Kaygusuz Abdal, "Vücudnâme", *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, haz.: Abdurrahman Güzel, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983. s. 135-152.

ortaya çıkardığı Hurûfiliğin tesirinde kaleme alındığı düşünülmektedir.[357] *Vucüdnâme* aynı zamanda da, nefsin terbiyesi, vahdet-i vücud minvali üzerine kuruludur.

3.6. Risâle-i Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal'ın bu eseri oldukça küçük hacimlidir. Abdurrahman Güzel tarafından neşredilen, 1864 tarihli istinsah suretine dayanmakta olup, ilk başında Türkiye'de tercüme edildiğine dair malumat yer almaktadır.[358] Risâle'nin muhtevası *Budalanâme, Kitab-ı Miğlâte* ve *Dilgüşa'*daki ifadeler ile benzerlik göstermektedir. Eser tıpkı *Budalanâme* olduğu gibi, akl-ı meâş ve akl-ı meâd mefhumlarının açıklaması ile başlamaktadır.[359] Kaygusuz bu eserinde vücud, alem, dünya, peygamberlerin dünyaya gelişi, Nuh tufanı, kutsal kitaplar, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den bahsetmektedir.[360]

3.7. Saraynâme

Kaygusuz Abdal'ın bu eseri Divân'ından sonra gelen ikinci büyük eser olmakla beraber hem manzum hemde mensur niteliktedir. Eserin ismini ihtiva eden saray kavramı dünyevî alemi yani kulun Rabbine ibadet ettiği mekanı sembolize etmek için kullanılan bir mefhumdur. [361] Nitekim, Hz. Yusuf'un güzelliği, Hz. Yakup'un hasreti, denizdeki balığın Hz. Yunus'u yutuşu, Hz. Musa'nun Tur-i Sina'ya varması, ve Hz. Muhammed'in miraca yükşelişi hep bu sarayda meydana gelmiştir.[362] Kaygusuz Abdal eserine, alemin yaratıcısı olan ve ilminden sual olunmayan Allah'ın birliğinin bilinmesinin gerçek erlik olduğunu vurgulayan bir girizgâh ile başlamıştır:

"*Hemân sensin hemân âlemde varlık*

Senün birligini bilmekdür erlik

Hemân sensin kamu âlemde Sultân

Kamu 'âlem senün hükmünde fermân" [363]

---

[357] Ocak, *Kalenderîler*, s. 196.
[358] Kaygusuz Abdal, "Risâle-i Kaygusuz Abdal" s. 155.
[359] Kaygusuz Abdal, "Risâle-i Kaygusuz." s. 155.
[360] Kaygusuz Abdal, "Risâle-i Kaygusuz." s. 155-169.
[361] *"Gör ki tebâreke ve te'âla bu serâyı bünyâd eyledi. Bun da hikmet ne hikmet ola ki Hakk'un yaratdugı kullar bu serâya geleler. Allah'a 'ibâdet ideler hakk'un ululıgı ve kulun kullıgı burada ma'lûm ola."* Bkz: Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 83.
[362] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 215.
[363] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 115.

Daha sonra saray olarak nitelendirdiği aleme insan şekliyle geldiğini ve bu mekan da Allah ile hemhal olmak istediğini şu şekilde ifade etmiştir:

"*İnsan tonuyla bu Sarây'a*

Teferrüc itmege bu mülke câya

Bile Sultân ile seyrâna geldim

Sûret-i libâs-ı insâna geldüm" [364]

Öyleki, Kaygusuz'un nefsini yenerek saray dediği bu alemde Allah ile hemhal olma düşüncesi de başlı başına *Sarâynâme*'nin ana fikrini teşkil etmektedir. *Saraynâme*'ye göre, Allah peygâmberlerini saraya indirmiş ve bu suretle maddi mülkler ile donatılan bu alemin her bir köşesine yerleşen insanlara rehberlik etmesini istemiştir. Ancak, peygamberlerin hikmetini anlamayarak sarâyın suretine kanan insanlar bî-sefil halde dünya mülküne tamâh etmeye devam etmiştir.[365] Kaygusuz, bu sarayın kıymetini bilen insanları "*ışk, aşıklar*" olarak zikretmektedir. [366] Ona göre, aşık kişi bu sarayda kendi özünü bulmuş ve rabbinin varlığına ve birliğine inanmıştır. Bir anlamda yaşamı, aşkı, ilmi, hikmeti, ihsanı, ırzkı ve ölümü bu sarayda tatmıştır. Kaygusuz'un "gafil, cahil, hayvan" olarak nitelendirdiği insanlar ise aşk, hakikat ve hikmetten bihâber olarak ömür denilen kervânın göçmesini beklemektedir.[367]

3.8. Dilgüşâ

Dilgüşa Farsça kökenli bir sözcük olmakla birlikte "iç açan, ferahlık verici" anlamına gelmektedir. Kaygusuz Abdal'ın *Dilgüşa*'sı Farsça bölümleri ihtiva etmekle birlikte manzum ve mensur karışık bölümlerden meydana gelmiştir. Bununla birlikte eserin mensur yerleri *Sarâynâme* ve *Divân*'ında yer alan manzumlar ile hemen hemen aynıdır. Dilgüşâ, öğretici bir tarzda kaleme alınmakla birlikte Kaygusuz'un vahdet-i vücud, nefis terbiyesi üzerine düşüncelerini en iyi yansıtan eseridir. Öyleki derviş;

"*Getürsen ele o Dil-güşâ'yı*

---

[364] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 116.
[365] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 123.
[366] "*Ey Hakkı'ı bilmege tâlib ollan 'âşıklar, bu serâyda Allah'un kudreti çok.*" Bkz: Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 196.
[367] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 268-275.

Görmüş olasın nûr-ı Hüdâ'yı" [368]

demek suretiyle eserinin insanlara rehberlik ettiğini ve önemli bilgiler ihtiva ettiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Kaygusuz, "*…sözden tob yondum. 'Işk meydânına kodum."* demek suretiyle dervişâne bir yaşamda tecrübe ettiği bilgileri *Dilgüşâ*'ya derz etmiştir.[369] Nitekim eser, vahdet menziline erişenlerden ve aşk yolunda canı terk edenlerden övgüyle bahsederek, kamu eşyada Allah'ın görünür olduğu ifade etmekte başlamıştır:

"İrişenler bu vahdet menziline

Can u baş terk idenler 'ışk yolına"[370]

Ona göre, ay, güneş, gezegenler, dünyanın dönüşü, insanın varlığı Allah'ın yansımasıdır. Eğer insan Allah'a ulaşmak istiyorsa, hakikati kalbinde aramalı ve su gibi berrak, toprak kadar sabırlı, ateş gibi nurlu, rüzgâr kadar da hareketli olmalıdır.[371] Kaygusuz'a göre menzilleri aşamayan tâlib kişi, suyu ortasında susuz, hazinenin içerisinde fakir, iyilik içindeki kötülük durumları ile karşı karşıyadır. Sâadet yoluna revân olmak yerine dünyadaki eşya sıfatını seçmiş ve Allah'ın kalplerdeki tecellisi olan cevhere talip olmamamıştır. [372]

3.9. Mesnevîler

Kaygusuz Abdal'ın eserleri arasında manzum nitelikte olan ve genellikle *Mesneviler* olarak zikredilen üç adet hacimli şiiri bulunmaktadır. Bu şiirler, *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, *Mesnevî-i Sâni* ve *Mesnevî-i Sâlis*'dir.[373] Abdurrahman Güzel, *Mesnevî-i Baba*

---

[368] Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, s. 157.
[369] "*Ey kendüyi bilen sâlikler ey Hakk'ı özinde bulan 'âşıklar men arefe nefsehu' bâbında bir nice keleci söyledim. 'Aklum irdügi kadar remz eyledüm. 'Alîm degülem 'ibâdet bilmen. Velî degülem kerâmet bilmem sözi karpuz gibi yamrı yumrı söyledüm. Sözden tob yondum. 'Işk meydânına kodum irüşdügüm menzilleri nişan virdüm. Gördügüm nişânları remz ile söyledüm. Delüye zincir bagladum. 'Akîle nasihât eyledüm. 'Ârif bildi ki ne direm, armaganum heman budur dahi ne direm. Nice ki her yana bakdum vücûdumdan artuk nesne yok dahi ne gördüm. Pes iy tâlib hâkikât noktadur cümle 'âlem bir harf hemân söz muhtasar oldı."* Bkz.: Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, s. 153.
[370] Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, s. 71.
[371] Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, s. 178.
[372] Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, s. 185.
[373] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 117. Kaygusuz Abdal'ın *Mesnevî-i Baba Kaygusuz* isimli mesnevîsi, Zeynep Oktay tarafından tenkitli metin incelemesi olarak bilim dünyasına kazandırılmıştır. Bkz: Zeynep Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010. *Mesnevî-i Sâni* ve *Mesnevî-i Sâlis* ise Mehmet Fatih Uzun tarafından çalışılmıştır. Bkz: Mehmet Fatih Uzun, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sânî ve Mesnevî-i Sâlis'i (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım*), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırması Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Kaygusuz, Mesnevî-i Sâni ve *Mesnevî-i Sâlis* isimli eserleri sırasıyla *Birinci Mesnevî, İkinci Mesnevî* ve *Üçüncü Mesnevî*[374] olarak da zikretmiştir. *Mesnevî-i Baba Kaygusuz (Birinci Mesnevî*) ve *Mesnevî-i Sâni (İkinci Mesnevî)* konu bakımından benzerlik gösterir. Şiirlerde, Allah'ın varlığı ve sıfatları, peygamber mucizeleri, ilahi aşk, dünyanın faniliği, nefsin terbiye edilmesi, gibi tasavvufi konulara ve nasihatlere yer verilmiştir.[375] *Mesnevî-i Sâlis (Üçüncü Mesnevî)*'de ise tıpkı *Saraynâme* ve *Dilgüşâ*'nın mensur kısımlarında olduğu gibi vahdet-i vücud, alem ve aşk, insan ve nefis konuları işlenmiştir.

[374] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 117.
[375] Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 117-126.

BÖLÜM 4: KAYGUSUZ ABDAL'IN DÜŞÜNCELERİ

4.1. Vahdet-i Vücûd Üzerine Düşünceleri

Tasavvufi bir düşünce olan vahdet-i vücud, bütün yaratılmışların birliği anlamına gelmekle birlikte, temeli Allah'ın tekliğine ve ondan başka varlık olmadığına dayanmaktadır. İbnü'l Arabî'ye göre, vücud yani varlık Allah'ın sıfatlarının ve fillerinin bir tezahürüdür.[376] Bu düşünceye göre, insan da, eşya da, alem de tek bir cevhere bağlıdır. Evrenin her bir köşesi onun nuru ile donatılmıştır. Bu düşünceyi savunan salîkler bütün bu tecellileri nazari olarak değil bizzatihi manevî deneyimleriyle elde ederler.

Kaygusuz Abdal eserlerinde vahdet-i vücud sözcüğünü kullanmaz ancak onun sıkça kullandığı, *vahdet, birlik* ve *tevhid* gibi ifadelerden onun bu düşünceyi benimsediğini anlamak mümkündür. Nitekim, Kaygusuz Abdal bir şiirinde Allah'ın her yerde tezahür ettiğini, kulun her nereye bakarsa baksın Rabbini görebileceğini;

"….

Nereye baksa hâzır göre Hakk'ı

Her hal içinde hak ile bir ola" [377]

"*Gözünü aç gör Hakk'ı cümle mekânda*

Dolu oldur kamu vücûdda cânda"[378]

Dizelerinde dile getirmiştir. O, vahdet-i vücud düşüncesini eserlerine derz ederken en çok, "*nişan ve bî-nişan, pinhân ve nihân, nakış ve nakkaş, sultan ve mülk, birlik ve ikilik*" mefhumlarını kullanmıştır. Mesela bir şiirinde,

"*Mülk bir oldu sultânı birdir hemân*

Birlik oldu cümle varlık câvidân

İkilik hayâli kat' oldu tamâm
Gayrı gitdi birlik oldu her makam"[379]

---

[376] Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber/ İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sufi Kitap, 2012, s. 327.
[377] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 248
[378] Kaygusuz Abdal, Dilgüşâ, s. 76.
[379] Kaygusuz Abdal, *Gülistan*, s. 86.

diyerek bütün varlıkların Sultanı yani Allah'ı temsil ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte yer yer kullandığı *gevher, sedef, hırka, ayna, perde* gibi teşbihlerle bu nazariyeyi şiirlerinde işlemiştir. Meselâ bir şiirinde,

"*Kânı birdir bir gûherdir bir sadef*

Kande baksan bir görünür her taraf

Bir vücûddur giydiği hırkası bir

Adı binbirdir velîkin ey emîr" [380]

demek suretiyle varlıkta birlik düşüncesini hırka sembolünü kullanarak ifade etmiştir. Bununla birlikte, vahdet-i vucüd düşüncesini benimseyen sufiler Bakara suresinde yer alan "*Biz Allah'a aidiz ve ona döneceğiz*"[381] ayetini esas alarak her şeyin bir dönüşüm yani devir içerisinde olduğuna inanmışlardır. Bu inançtan ilham alan sufi- şairler, coşkulu devriyeler kaleme almıştır. Bu anlamda Kaygusuz Abdal'ın devriye tarzında kaleme aldığı şiirler onun vahdet-i vucud anlayışını en iyi şekilde yansıtmaktadır:

"*Gönüllerde benem sırr-ı ilâhî*

Serâ-ser cümle varlık mihr ü mâhı

Benem hüsni kamû şekl-i sûretün

Kamu başda benem devlet külâhı"[382]

Bununla birlikte onun cezbe halinde kaleme aldığı devriyelerde coşkun bir vahdet-i vücud düşüncesine sahip olan Hallac-ı Mansur'un tesirleri açık bir şekilde görülmektedir:

"*Yine kurdum 'aşka yây ok atmağa*

Gelmişim sarrâfa gevher satmağa

Benem ol Bağdât 'da feryâd eyleyen

Başın oynadıp Ene'l -Hak söyleyen"[383]

---

[380] Kaygusuz Abdal, *Gülistan*, s. 108.
[381] Bakara Suresi 2/154.
[382] Kaygusuz Abdal, "Budalanâme", s. 86.
[383] *Divân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 100.

4.2. İnsan-ı Kamil Üzerine Düşünceleri

Kelime olarak, olgun, bilgili anlamlarını ihtiva eden insan-ı kâmil tasavvufi bir düşüncedir. İnsan- kâmil tasavvufta, Allah'ın bütün sıfatlarını tıpkı bir ayna gibi yansıtan insanı sembolize etmektedir. [384] Bu durum bütün tasavvufi merhalelerden geçerek Allah ile kulun hemhal olduğu mertebede gerçekleşmektedir. Nitekim, İbn Arabî'ye göre, ilahi tecellinin en yüksek mertebesi insan-ı kamil'dir ve insanîyet içerisinde bu mertebenin ilk sahibi Hz. Muhammed (s.a.v)'dir.[385] Bu düşünceye göre, isan yaradılış evrendeki diğer varlıklardan üstündür ve evren bu mükkemmel varlık için yaratılmıştır.

Kaygusuz Abdal eserlerinde vahdet-i vücut gibi insan-i kamîl düşüncesini de ele alır. Ona göre, kâmil olarak nitelendirilen kişi kendini kötü arzulara sevk eden hislerden sıyıran ve benlik sevdasından kurtulup kendi özünde saklı olan ilâhi cevherin farkına varan insandır. Kaygusuz'a göre, insan-ı kamîl'i temsil eden gönül Hz. Muhammed'in gönlüdür. Onun mürşidliğinde bu mertebeye erişenler *velî*ler ve *aşık*lardır. Onlar *saray* denilen bu alemde hakikati taleb edenler ve arayanlardır. Hz. Muhammed'in menzilinde ilerleyen *veli*ler ve *aşık*lar, sultânı yani Allah'a sarayda erişenlerdir:

"*Bu serâyda sultânı her kim bile*

Pes hakikât ol kâmil insân ola

Helâl ola ona insân sûreti

Ma'nâda anlamış ola hikmeti"[386]

Kaygusuz Abdal'a göre, veliler ve aşıklar müminlere kâmil insan olma yolunda rehberlik edecek mürşid-i kamillerdir. Eğer kişi, "insan libâsını" kuşanıp kendi özünü bilmeye tâlib ise hayvan suretinden sıyrılmalı, kendini kamu alemde bir olan Rabbinden ayrı görmemeli ve bir mürşid-i kâmilden edeb ve erkan öğrenmelidir:

---

[384] Uludağ, *Tasavvufi Terimler*, s. 186.
[385] Mahmud Erol Kılıç, *Hermesler Hermesi İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013, s. 178.
[386] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 159.

"*Şekli insân, özi hayvân olmaya*

Bir avuç toprakda pinhân olmaya

Terk ide koya bu sûret nakşını

Temîz eylemek dilerse işini

Hem- dem ola bir kâmil insânıla

Hizmet ide edeb ü erkânıla" [387]

Ona göre, kişinin insan-ı kâmil mertebesine ulaşması için ağyarın gönlü terk etmesi gerekir. Ancak bu suretle Allah talîbin gönlünde tecelli edebilir.[388] Bu suretle Yaradanı kendinden ağyar görmeyen aşığın artık perdesi kalkmış gönül gözü açılmıştır.[389] Bununla birlikte, insan-ı kâmil mertebesine ulaşan kişi artık Hakk aşığı ve ihlâs sahibi bir kimse olmuştur, onun için Hakk'tan ötesi yoktur:

"*Allah'ı bilen kişinün iy'azîz*

Gayr-ı Hakk'dan zâmiri olur temiz

Hayrân olur Allah'un birligine

Muhîbb olur cümle halk dirligine

Sıdkı bütün kendü gerçek er olur

Cümle işi Allah'a yarar olur"

4.3. İlahi Aşk Üzerine Düşünceleri

Tasavvufta aşk; hub ve muhabbet sözcükleri ile ifade edilen Allah sevgisini içermektedir.[390] Buna göre, tasavvufî bir sembol olan muhabbet mefhumu iyi bir ahlâkla

---

387 Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 191.
388 "*Yâr ile yâr olagör*
Ağyâr çıksın aradan" bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 38.
389 "*'Aşk ile bakan gözde gönül perde hicâb yok*" bkz.: *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 130.
390 Süleyman Uludağ, "Aşk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IV, 1991, s. 11.

kuşanıp Yaradana yakışan bir dost olmayı ifade etmektedir.[391] Sufi ve mutasavvıfların eserlerinde işlediği en yaygın konulardan birisi olan ilahi aşk, kul ile Allah arasında yaşanan manevi bir halin adıdır. Bu aşk halinde kulun yegâne amacı kendi suretini kirletecek her türlü kötülükten fâriğ olarak sevgiliyi temsil eden Allah'a en güzel şekilde kulluk etmektir. Kaygusuz Abdal, Allah'a duyduğu aşkı eserlerine sade bir dille ortaya koymuştur. Onun eserinde bu manevî hal, "*ışk, aşk*" mefhumları ile vücud bulmuştur. Kaygusuz'un tahayyülünde aşk her haliyle Allah'ı temsil eder. O, "*Odur 'ışk, o dur ma'şuk u 'aşk*" [392] beyitleriyle bunun açık bir şekilde ortaya koyar.

Kaygusuz Abdal'a göre, kul her daim muhtaçtır. Allah'ın tecelli etmediği bir gönül bîçaredir. Ona göre, insanı bencilikten, nefsin zülmünden, kurtaracak olan yegâne varlık Allah'tır:

"*Beni sen kurtarıgör benligümden*

Benüm ben didügüm nâdânlıgumdan

Elimi tut beni kurtar bu zulümden

Tâ ben dahı bilmen kendü hâlümi

İlâhî sana sundum tut elümi

Âciz kılma beni bu nefs elinden" [393]

Kaygusuz'a göre aşka düşmek kolaydır. Sevgiliye her daim bağlı kalmak zordur ve aşk meydanına çıkmakta erlik ister. O, saray olarak zikrettiği dünyayı aşıkların hünerlerini sergilediği bir meydana benzetir. Dünya derdinden sıyrılarak çıktığı bu meydanda da kendisini kimi zaman süvâri kimi zamansa usta bir binici olarak görürür:

"*Aşka vereli gönlünü bu Kaygusuz Abdâl*

Piyâde iken 'aşk ile gör ne süvâr oldu" [394]

---

[391] Uludağ, *Tasavvufî Terimler.*, s. 48-49.
[392] Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, s. 95.
[393] Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, s. 115-116.
[394] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 239.

“*Çâbuk-süvârız meydân içinde*

Yükümüz yok sebükbârız sebükbâr” [395]

Onun düşüncesine göre, dünyadaki hiçbir varlıktan ayrı bir durumda olmayan Allah gönülde tecelli edince benlik diye bir şey kalmaz, ikilik sona erer:

“*Kaygusuz Abdâl benim iş bu tenimin adıdır*

Ben neyim bu ten içinde gel ahi bak söylerim”[396]

Tasavvufta yakıcı ve kavurucu özelliğe sahip olduğu düşünülen aşk, ateşe benzetilmektedir. [397] Kaygusuz Abdal’ın da aşkı açıklarken en çok kullandığı sembol ateş olmuştur. Ona göre, içinde bulunduğu ateşin tesiri onu yakıp kavurmuş ve bîçare bir halde getirmiştir:

“*Ciğerim kan olur bu ‘aşk elinden*

Bağrım büryân olur ‘bu aşk elinden

Yanarım şem’a-veş başdan ayağa

Gözüm giryân olur bu ‘aşk elinden” [398]

Kaygusuz Abdal aşk halini mecazi olarak, geceleri uyutmaması sebebiyle bir ızdıraba, benzini soldurması sebebiyle bir hastalığa ve bütün bu merhalelerin sebebi olan bir belaya benzetmektedir:

“Var var ey gönül ‘aşk belâsı beni eritdi

Her bir nâşînın nüktesi tut cânıma yetdi

Fâş oldu râzım ‘aşk ile benzim sarısından

Feryâd ü âhım halk-ı cihân küllî işitdi

[395] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 117.
[396] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 180.
[397] Uludağ, *Tasavvufî Terimler.*, s. 49.
[398] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl,* s. 239.

Gece uyuman gündüzün ʻaşkdan âvâreyin

Halk duydu sırrım ʻâr u nâmûsum yele gitdi" [399]

4.4. Melâmet Üzerine Düşünceleri

Sözlükte, *kınamak, azarlamak, kötülemek*[400] gibi anlamlara gelen melâmet tasavvufi bir düşüncedir. Melâmet, dünyevî olana ait her şeyden uzaklaşmayı, toplum içinde dini ibadetlerini münvezi olarak yaşama ve halk içerisinde her dem Allah ile hemhal olmayı içeren bir düşünce biçimidir.[401] Bu düşüncede, kişi Allah aşkı yolunda her türlü cefâyı, kınanmayı kendisine bir lütuf olarak görmektedir. Kınama eylemini gerçekleştirenlerin tavırlarından çekinmeden hak yolunda ilerlemeyi ifade etmektedir. Bu düşünceyi benimseyenlere göre düşüncenin temeli, Kurân-ı Kerîm'in Mâide suresinde yer alan *"…Bu yolda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar."*[402] ayetine dayanmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın eserinde Melâmet düşüncesinin izlerine rastlamak mümkündür. O, Allah sevgisini ön plana çıkardığı şiirlerinde;

"*Gönlümü görün ʻâr u nâmûs yere bırakdı*

Bu ʻaşk ile uş tabl-ı melâmeti çaladır" [403]

diyerek hem kalbi hem de akli olarak olarak Allah yolunda ilerlediği ve bu suretle bir insan için en önemli olan namus olgusunun bile hiçe saydığını ifade etmiştir. Kaygusuz Abdal aşk ile melâmeti birlikte ele alır. Ona göre, aşk kalpte tecelli eder melâmet işe eylemde vücud bulur ve aynı zamanda da insanın aşk elinden çektiği bütün çileler melâmetin birer yansımasıdır:

"*Gel gel ey gönül hoş görelim dem bu demdir*

Her kim bu demi anlamaya idrâkı kemidir

---

399 *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl* ,s. 260

400 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, haz: Faruk K. Timurtaş, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978., s. 377; Uludağ, *Tasavvufi Terimler,* s. 239.

401 Abdülbâki Gölpınarlı, Melâmîlik ve Melâmîler, s. 20-55; Haşim Şahin, "Hacı Bayrâm-ı Veli'nin Halifesi Emir Sikkini ve Bayrami Melâmîliğinin Oluşum Süreci" *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, haz: Mehmet Öz, Fatih Yeşil, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 597- 603.

402 Mâide 5/54.

403 *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 129.

'Aşkın nişânı 'aşka düşen melâmet oldu

'Aşk güdeli gönlümü gürür ne dü-'âlemdir" [404]

Kaygusuz Abdal'a göre Melâmet, ilahi aşkın dışa vurulmuş halidir. Onun, "kınayanın kınamasından korkmadan" saç, sakal, bıyık ve kaşlarını tıraş etmesi, eylemi mêlameti düşünceden kaynaklıdır:

"*'Aşkın ile fâş oldum*

Yolunda tırâş oldum

Melâmet dümbecegin

Kakı verdim dümbedek" [405]

[404] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 123.
[405] *Dîvân-ı Kaygusuz Abdâl*, s. 36.

SONUÇ

Osmanlı erken dönemini konu alan kronikler, sufi tabakatlar, şuâra tezkireleri, arşiv belgeleri gibi kaynaklarda Kaygusuz Abdal'ın yaşamına, tarihi ve tasavvufi hüviyetine dair bilgilerin yer almaması hakkında kesin bilgiler aktarmamızı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Kaygusuz Abdal'a ait olan eserlerde doğum yılı, memleketi, tasavvufi muhiti, icazet aldığı şeyhler, ölüm tarihi gibi hususların yer almaması onun gerçek yaşamı üzerindeki sis perdeleri aralamaya maalesef ki yetmemektedir. Ancak, dervişin vefatından sonra Bektâşi tarikatına mensup dervişler tarafından kaleme alındığı bilinen iki önemki menâkıbın varlığı söz konusudur. Buna göre Abdal Musa'nın yaşamını konu alan *Abdâl Mûsâ Velâyetnâmesi* ile Kaygusuz'un yaşamını konu alan *Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi* isimli eserler biyografi inşaşında birinci derece rol oynamıştır. Bu eserlerde her ne kadar menâkıbnâme yazma geleneğinde var olan abartılı ve gerçek üstü özellikleri yansıtmış olsalar da Kaygusuz Abdal'ın hüviyetine dair son derece zengin bilgiler ihtiva etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde Kaygusuz Abdal'ın tasavvufa yönelmeden önceki yaşamı eldeki bilgiler ile inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu sufi şahsiyetin Alâiye emirinin oğlu olması ve Abdal Musa'ya intisab etmesi sebebiyle ömrünün bir bölümünü Teke coğrafyasında geçirdiğine ulaşılmıştır. Ancak dervişin doğum ve ölüm tarihine yönelik kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Fakat, şiirlerinde geçen bazı mefhumlar incelenerek onun I. Beyazıd döneminin tamamı ve II. Murad'ın saltanatının belirli bir döneminde hayatta olduğu ihtimali üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Kaygusuz Abdal'ın kullandığı "Sarayî" mahlasının niçin kullanıldığına yönelik görüşler öne sürülmüştür. Buna göre, kaleme aldığı *Saraynâme* isimli eserden hareketle Sarayi mahlasını kullanmış olabileceğini ve bu mahlasın dünyevi yaşamı sembolize eden "sarây" mefhumuna nispetle kullanıldığı vurgulanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Kaygusuz Abdal'ın şeyhi Abdal Musa'nın yaşamı ve tasavvufi aidiyetine yer verilmiş ve Bektaşi Tarikatı ile doğrudan bir bağlantısı olup olmadığı ve Hayderîlik ile ilişkisi tartışılmıştır. Bu minval üzerine, Abdal Musa ile Kaygusuz Abdal'ın şeyh-mürid ilişkisi, tasavvufi aidiyetleri üzerinde durulmuştur. Kaygusuz Abdal bir Kalenderî dervişi mi? Yoksa Bektâşi dervişi mi? problematiği tartışılmıştır. Dervişin eserleri incelendiği ve Bektaşi tarikatının tarihsel seyri göz önünde tutulduğunda Kaygusuz Abdal'ın bir Bektaşi dervişi olmadığı ve vefatından sonra bu

hüviyet altında zikredilmeye başlandığı öne sürülmüştür. Bununla birlikte, *Menâkıbnâmesi*’nden hareketle dervişin gerçekleştirdiği seyâhatler ve ziyaret ettiği güzergâhlar tespit edilmiştir. Kaygusuz Abdal’ın *Menâkıbnâme*’sinde bahsedilen Mısır’daki Kasrü’l Aynî tekkesi hakkında detaylı bilgi aktarılmıştır. *Menâkıbnâme*’de tekke sözcüğünün yerine kasr sözcüğünün kullanılmasından kaynaklı bir yanlışlığa dikkat çekilmiştir. Mısır’da XIV. ve XV. yüzyıllarda aynı ismi taşıyan hem bir kasr hem de tekke olduğuna vurgu yapılmıştır. Kasrü’l Aynî’nin ise Mısır’da bir semtin adı olduğu ve bu semtin tarihsel seyri hakkında bilgiler aktarılmıştır. Bunula birlikte, Kaygusuz Abdal’ın Mısır’da bulunan Kasr’ül Aynî tekkesi ile bağlantısı ve adı geçen bu tekkenin onun için inşa ettirilip ettirilmediği konusu tartışılmıştır. Yine Kaygusuz Abdal’ın Bektaşi geleneğindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kaygusuz Abdal’ın manzum ve mensur eserleri incelenerek eserlerin muhteviyatı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Buna göre, Kaygusuz Abdal’ın *Budalanâme* isimli eserinin *Dilgüşâ* ve *Saraynâme* isimli eserleri ile muhteviyat bakımından birbirlerine oldukça benzedikleri ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Gülistan isimli manzum tarzdaki eserde zikredilen şiirlerin *Divân* çatısı altında toplanan şiirler ile benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir. Onun eserlerinin son döneme kadar Anadolu'nun tasavvufi hayatında söz sahibi iki büyük tarikat olan Bektaşi ve Halveti şeyhleri tarafından istinsah edildiğine vurgu yapılmıştır. Kaygusuz Abdal’ın eserlerinin bu tarikat dervişleri tarafından takip edildiği ifade edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise, Kaygusuz Abdal’ın eserlerinde önemli bir paya sahip olan vahdet-i vücut, ilâhi aşk, melâmet ve insân-ı kamil gibi tasavvufi düşüncelere yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Yazma Eserler

Kaygusuz Abdâl, *Divan*, Ankara Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 273/1, 1b-108b

Ana Kaynaklar

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), I, Dizin ve Tıpkı Basım, Haz.: Ahmet Özklınç, Ali Coşkun, Gülşen Ergün, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Yayınları, 1997.

ABDÂL MÛSÂ VELÂYETNÂMESİ haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: TTK Yayınları 1999.

ABDURRAHMAN CÂMÎ, *Evliyâ Menkıbeleri: Nefahâtü'l-Üns*, haz.: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.

ABÛ'L-FARAC, Gregory, *Abû'l- Farac Tarihi*, I, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: TTK Yayınları, 1950.

AHMED SIRRI DEDEBABA, *Ahmediyye Risâlesi ve Nefesleri*, haz.: Salih Çift, İstanbul: Revak Kitabevi, 2013.

AHMET RİFAT EFENDİ, *Mir'âtü'l-Mekâsıd Fî Def'i'l-Mefâsid (Gerçek Bektaşilik)*, haz: Salih Çift, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Osmanoğullarının Tarihi Tevârîh-i Âl-i Osmân*, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2007.

BURSALI MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, I, haz.: M. A. Yekta Saraç, Ankara: TÜBA, 2015.

DEDE KORKUT (Dresten Nüshası-Metin Dizin) II, haz. Sadettin Özçelik, Ankara: TDK 2016.

DÎVÂN-I KAYGUSUZ ABDÂL, haz. Mustafa Sever, Ankara: Helke Yayıncılık, 2016.

EBÛ'L FİDÂ COĞRAFYASI (Takvimü'l- Büldan) haz. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.

ELVAN ÇELEBİ, *Menakıbu`l-Kudsiyye fi Menasıbi`l-Ünsiyye (Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi)* haz: İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

ES-SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Avârifü'l- Meârif Tercemesi (Tasavvufun Esasları)*, haz. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul: Vefa Yayıncılık, 1990.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, IX. Kitap ed. M. Sabri Koz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi*, X. Kitap/I, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

FERÎDÜDDÎN ATTAR, *Tezkiretü'l Evliya*, haz.: Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.

HAṬĪB-İ FĀRİSĪ, *Manāḳib-i Camāl Al-Dīn-i Sāvī*, yay. Tahsin Yazıcı, Ankara: TTK Yayınları, 1972.

HOCA SADEDDİN EFENDİ, *Tacü't-Tevarih*, V, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed et-Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I,* Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, İstanbul: YKY Yayınları, 2004.

İBN HAVKAL, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

KAYGUSUZ ABDAL (ALÂEDDİN GAYBÎ) MENAKIBNÂMESİ, haz: Abdurrahman Güzel, Ankara: TTK Yayınları, 1999.

KAYGUSUZ ABDAL, "Budalanâme" *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983. s. 49-74.

KAYGUSUZ ABDAL, "Kitâb-ı Miglâte" *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

KAYGUSUZ ABDAL, "Vücudnâme" *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

KAYGUSUZ ABDÂL, *Dil-güşâ*, haz. Abdurrahman Güzel, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

KAYGUSUZ ABDÂL, *Gülistân*, haz. Mustafa Sever, Ankara: Barış Kitap, 2017.

KAYGUSUZ ABDÂL, *Saraynâme*, haz. Abdurrahman Güzel, 2. Baskı Ankara: TDV Yayınları, 2010.

KUR'AN-I KERİM MEÂLİ, haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, 12. Baskı, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011

SÂDIK ABDÂL DÎVÂNI, haz: Dursun Gümüşoğlu, İstanbul: Horasan Yayınları, 2009.

ŞİHABEDDİN B. FAZULLAH EL-ÖMERÎ, *Mesâliku'l Ebsâr (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE, *Osmanlı Bilginleri eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l- Osmâniyye,* çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

VÂHİDÎ, *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*, (İnceleme-Tenkitli Metin) Haz.: Turgut Karabey-Bülent Şığva-Yusuf Babür, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

Araştırma Eserleri

ARAZ, Nezihe, *Anadolu Evliyaları*, İstanbul: Fatiş Yayınları, 1958.

AY, Resul, *Anadolu'da Derviş ve Toplum, 13-15. Yüzyıllar*, İstanbul Kitap Yayınevi, 2008,

BİRGE, John Kıngsley, *Bektaşilik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları, 1991.

BOLAT, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik,* İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

BOZKURT, Tolga, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004.

ÇİFT, Salih, *Mısır'da Bektâşîlik*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

DAĞLI, Yahya Muhtar, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1939.

DEDEBABA, Bedri Noyan *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik,* C.V, Ankara: Ardıç Yayınları, 2002.

DEDEBABA, Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. IV, Ankara: Ardıç Yayınları, 2001.

ERTEN, Süleyman Fikri, *Antalya Tarihi*, İstanbul: Tan Matbaası, 1940.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Kaygusuz Vize'li Alâeddin*, İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1932.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 6.Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.

GÜZEL, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal*, 2.Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı*, 3.Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

HASLUCK, F. R., *Bektaşîlik Tetkikleri*, çev. Kamil Akarsu, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm(Materyaller ve Tartışmalar)* 3. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1986.

KARACA, Behset, *XV. XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.

KARAMUSTAFA, Ahmet T., "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik veAnadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufîler, Kaynaklar-Doktrin-AyinveErkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, 2. Baskı, Ankara: 2014.

KARAMUSTAFA, Ahmet T., *Tanrının Kuraltanımaz Kulları- İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

KILIÇ, Mahmud Erol, *Hermesler Hermesi İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2013.

KILIÇ, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber/ İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sufi Kitap, 2012.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi: Türk Edebiyatında Dini ve Tasavvufi Şiirler*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1968.

KOLTUK, Nuran- SAĞLAMÇUBUKLU, Atilla, *Osmanlı Belgelerinde Halep*, İstanbul: TTDB Yayınları, 2018.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Tarih-i Dinîsi*, haz. Metin Ergun, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

MÉLIKOFF, Iréne, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin, 7. Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010.

MİKOV, Lyubomir, *Bulgaristan'da Alevi- Bektaşi Kültürü*, çev: Orlin Sabev, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

NÜZHET, Sadettin, *Bektaşî Şairleri,* İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Alevî Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, 3. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar,* 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anandolu'da İslâm- Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, 8. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*, 5. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler XIV.- XVII. Yüzyıllar*, 3. Baskı İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Yeniçağlar Anadolusu'nda İslamın Ayak İzleri*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2011.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Ortaçağlar Anadolusu'nda İslamın Ayak İzleri*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2011.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Ortaçağ Anadolusu'nda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emîrci Sultan Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

ÖGEL, BAHAEDDİN, *Türk Mitolojisi I*, 5.Baskı, Ankara: TTK Yayınları,1999.

ÖZMEN, İsmail, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

ROUX, Jean Paul, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.

SARMA, D.S., *Hint Dini Tarihine Giriş*, çev. Fuat Aydın, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.

SAY, Yağmur, *Şucâ'eddîn Velî (Sultan Varlığı) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: Sistem Ofset, 2010.

SEYİRCİ, Musa, *Abdal Musa Sultan*, İstanbul: Derin Yayınları, 1988.

ŞAHİN, Haşim, *Dervişler ve Sufi Çevreler: Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

TANYU, Hikmet, *Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.

TUNCER, MUSTAFA, *Gülbanglar Alevi-Bektaşi Gülbanglar*ı, İstanbul: Cevahir Yayınları, 2009.

ULUÇAY, ÖMER, *Kaygusuz Abdal Sultan*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları,1994.

ULUDAĞ, Süleyman, *Dört Kapı Kırk Eşik, İslâm Toplumlarında Sûfi Gelenekler ve Derviş Tipleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvufun Dili II (Mânevî Haller)*, İstanbul: Mavî Yayıncılık, 2007.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvufun Dili III (Makâm ve Marifet),* İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2007.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Kurumu, 1937.

YARDIM, Ali, *Alanya Kitâbeleri (Tesbît, Tescîl, Tasnîf ve Değerlendirme)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2002.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Sözlükler

CEBECİOĞLU, Ethem*, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2004.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevleri, 1977.

ŞEMSEDDİN SAMİ, Kâmûs-ı Türkî, haz: Faruk K. Timurtaş, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 3.Baskı İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.

Tezler

OKTAY, Zeynep, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

UZUN, Mehmet Fatih, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sânî ve Mesnevî-i Sâlis'i (İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım*), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırması Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

ŞAHİN, Haşim, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Abdalân-ı Rum(1300-1400),* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

ŞAHİN, Haşim, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

Makaleler

AKÇAY, İlhan, “Abdal Musa ve Tekkesi” *25-29 Eylül VII. Türk Tarih Kongresi*, I. Ankara: TTK Yayınları 1972, ss. 360-373.

ALGAR, Hamdi, “Hasan el- Askerî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVI, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s. 289.

AVCI, Casim, "Medâin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, Ankara: TDV Yayınları, 2003, ss. 289-291.

AZAMAT, Nihat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul: TDV Yayınları, 1996 ss. 442-447.

AZAMAT, Nihat, "Melâmet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara: TDV Yayınları, 2004, ss. 24-25.

AZAMAT, Nihat, “Kalenderiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIV, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, ss. 253-256.

AZAMAT, Nihat, “Kaygusuz Abdal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara: TDV Yayınları, 2002, ss. 74-76.

AZAMAT, Nihat, “Sârbân Ahmed”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, ss. 132-133.

BABİNGER, Franz, “Kalenderiye”, *İslam Ansiklopedisi*, c. VI, 1997, ss. 187-188.

BELDICEANU Iréne - Steınherr, “Osmanlı Tapu-Tahrir Defterleri Işığında Bektaşiler (XV.-XVI.Yüzyıllar)” çev: İzzet Çıvgın, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.III/II, 2011, ss. 130-187.

CEYLAN, Semih, “Tecrîd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss. 248-249.

ÇAĞATAY, Saadet, “Karaçay Türk Edebiyatında Avcı Bineger”, *Fuad Köprülü Armağanı*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2010, ss. 93-112.

ÇİFT, Salih, “Ahmed Sırrı Baba”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, 2016, EK-1, ss. 52-53.

ÇİFT, Salih, “Elmalı’nın Mısır-Arap Kültürüne Armağanı: Mısır Bektâşîliği”, *Elmalı: İlim ve İrfan Şehri*, ed.: Bilal Kemikli, Antalya: Kutlu Avcı Ofset, 2011, ss. 113-128.

ELÇİN, Şükrü, “Bir Şeyh Şücâüddin Baba Velâyetnâmesi” *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XXII/1-2, 1984, ss. 199-218.

EMECEN, Feridun, “İshak Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi,* XXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, ss. 524-525.

KALLEK, Cengiz, "Bulak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VII, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, ss. 387-390.

KARAMUSTAFA, Ahmet T., “Kaygusuz Abdal: A Medieval Turkish Saint and the Formation of Vernacular Islam in Anatolia” Unity in Diversity: *Mysticism, Messianism and the Construction of Religious Authority in Islam Islamic History and Civilization,* ed.: Orkhan Mir-Kasimov, Brill, 2013, pp. 329-342.

KOCATÜRK, Sadettin, “Kalenderiye Tarikatı ve Hatib-i Fârisi’nin Kalendernâmesi” *İran Şehinşahlığı’nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1971.

KOFOĞLU, Sait, “Teke Oğulları Beyliği” *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016. ss. 260-261.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Abdal” *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, s. I, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1936, ss. 23-27.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, “Abdal Musa” *Türk Kültürü*, S. 124, 1973(4), ss. 198-207.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, “Mısır’da Bektaşilik”, *Türkiyat Mecmuası*, C. IV, 1939 ss. 13-40.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., “Abdal” *TDV İslam Ansiklopedisi,* I, İstanbul: TDV Yayınları, 1988 ss. 61-62.

MADEN, Fahri, “Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde Bektâşi Tekke ve Türbeleri” *THBV Araştırmaları Dergisi*, S. LXVIII, 2013, ss. 89-128.

MADEN, Fahri, “Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Taç”, *THBV Araştırmaları Dergisi*, S. LX, 2011, ss. 65-84.

MERÇİL, Erdoğan, “Alâiye Beyliği”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, ss. 332-333.

NUR, Rıza, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire’de Bektaşi Tekyesinde Bir Manüskırı”*, Türk Bilik Revüsü,* S. V, Yıl: 1935, ss. 78-90.

ŞAHİN, Haşim, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Adı Geçen Önemli Bir Derviş: Geyikli Baba”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri 23-28 Ekim,* Ankara, 2001, ss. 787-800.

ŞAHİN, Haşim, “Vilâyetnâme-i Sultan Şücâeddin'in Tarih Kaynağı Olarak Değeri”, *Uluslararası Alevî- Bektâşî Klasikleri Sempozyumu 08-09 Kasım 2014*, İstanbul: TDV Yayınları, 2016, ss. 63-74.

ŞAHİN, Haşim,“Hacı Bayrâm-ı Veli'nin Halifesi Emir Sikkini ve Bayrami Melâmîliğinin Oluşum Süreci” *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, haz: Mehmet Öz, Fatih Yeşil, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, ss. 597- 603.

TATCI, Mustafa, “Bektâşî Dervişi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal”, *Keşkül*, S. XXII, 2012, ss. 24-28.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Teke-Eli ve Teke Oğulları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, VII-VIII, 1976-78, s. 55-94.

TOSUN, Necdet, “Yûnus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî”, *Tasavvuf*, S. XXXI, 2013 ss. 109-115.

ULUDAĞ, Süleyman, “Dilencilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, 1994, s. 300.

ULUDAĞ, Süleyman, “Aşk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IV, 1991, s. 11-17.

YAZICI, Tahsin, “Cemâleddîn-i Sâvî”, *TDV İslam Ansiklopedisi, C. VII*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 313-314.

YAZICI, Tahsin, “Kalenderlere Dair Yeni Bir Eser: Manakib-i Camal Al-dîn-i Sâvî”, *Necati Lucal Armağanı*, Ankara: TTK Basımevi, 1968, s. 760-797.

İnternet Kaynağı

http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/24688

EKLER

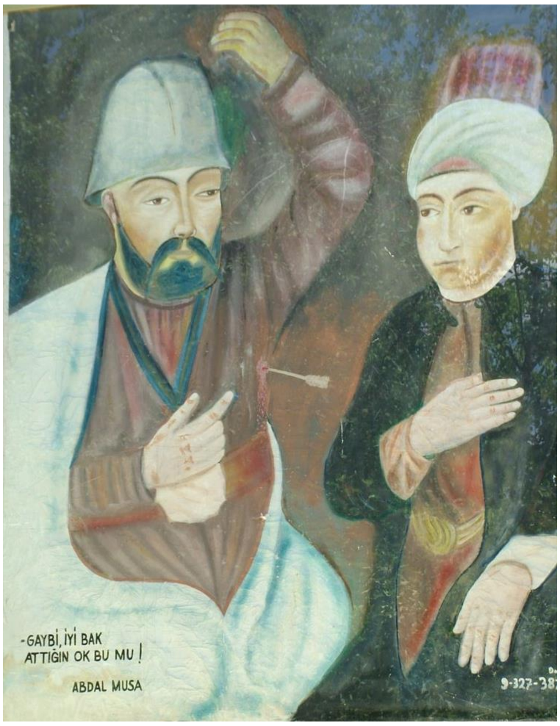
Şekil 1: Levnî tarafından Kaygusuz Abdal'ın eski bir minyatüründen kopya edilerek yapılan bir minyatür.

Kaynak: Nihat Azamat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara: TDV Yayınları, 2002, ss. 74-76.

Şekil 2: Bulgaristan Hasköy'deki Otman Baba Türbesi'ndeki Kaygusuz Abdal tasviri.

Kaynak: Lyubomir Mikov, *Bulgaristan'da Alevi- Bektaşi Kültürü*, çev: Orlin Sabev, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

Şekil 3: Antalya Elmalı'daki Abdal Musa Türbesi'nde yer alan Abdal Musa ile Kaygusuz Abdal tasviri.

Kaynak: Haşim Şahin fotoğraf arşivi.

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Antalya'nın Alanya ilçesinde doğdu. 2010 yılında İstanbul Kadıköy Lisesi'nden mezun oldu. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümüne girmeye hak kazandı. 2013 yılında ise Sosyoloji Bölümü Çift Anadal Programına başladı. 2015 yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedegojik Formasyon eğitimini tamamladı. Dört yıllık normal eğitim-öğretim süresi sonunda 2015 yılında Tarih bölümünü derece ile bitirdi. 2015 yılının Haziran ayında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2016 yılında ise aynı üniversitede eğitim-öğrenim gördüğü Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Halihazırda aynı üniversitede yüksek lisans eğtimine devam etmektedir.